

Fagbevægelse, ligestilling og mangfoldighed

I MERE END 100 ÅR

Fagbevægelse, ligestilling
og mangfoldighed
i mere end 100 år

Omslagsbilledet: 'En agitator' (også kaldet 'En folketaler') er malet i 1899 af Erik Henningsen (1855-1930). Det er et oliemaleri og måler 120 x 180 cm. Det blev udstillet første gang i marts-april 1899. Storkonflikten senere på året, der udmundede i 'Septemberforliget', gjorde værket meget aktuelt. Taleren på maleriet har stor lighed med Louis Pio (død i Chicago i 1894), der således ikke har nogen rolle at spille i 1890'ernes arbejderbevægelse i Danmark, men har en kraftig symbolværdi. Metalskolen i Jørlunde fik billedet som gave af Centralforeningen for de Københavnske Smede ved indvielsen af skolen i 1968. Billedets historie indtil da er broget. Det blev først solgt til Tyskland og senere til Italien. Louis Bomholt (socialdemokratisk minister flere gange og forfatter 1896-1969) købte billedet efter, at en tysk professor gjorde opmærksom på dets eksistens og placering. Bomholt solgte maleriet videre til den daværende forbundsformand for Dansk Smede- og Maskinarbejder-forbund, Hans Rasmussen (1902-1996). Han overdrog billedet til de københavnske smede, der forærede det til Metalskolen. (Kilde: Dansk Metal. Maleriet gengives med tilladelse fra Metalskolen)

(I 2002 udgav LO bogen: *Køn og fagbevægelse i 100 år* af Anette Wolthers. Nogle af kapitlerne fra 2002-bogen er omarbejdet, opdateret og indgår i herværende værk. Se 2002-bogen på:

http://fiu-ligestilling.dk/tools_materials_taxonomy/konsligestilling/page/4/)

Tekst: Anette Wolthers

Layout: andresen design

Tryk: Frederiksberg Bogtryk

1. udgave oktober 2015

Udgiver:

FIU-Ligestilling

<http://fiu-ligestilling.dk> – 'Fagbevægelse, ligestilling og mangfoldighed i mere end 100 år'

kan også downloades fra denne hjemmeside

Forord

Baggrunden for: 'Fagbevægelse, ligestilling og mangfoldighed i mere end 100 år' er, at LO-fagbevægelsen og FIU-Ligestilling gerne vil præsentere den dybere historiske fortælling om fagbevægelsens lange kamp for de kvindelige og mandlige lønarbejders rettigheder – både på arbejdsmarkedet, som borgere i samfundet og som mangfoldige mennesker.

'Fagbevægelse, ligestilling og mangfoldighed i mere end 100 år' har følgende indhold:

- Den danske model
- Arbejderbevægelsens historie 1870-2015, fordelt på 6 kapitler
- Et Appendix, der fortæller eksempler på indvandring i Danmark gennem tiden

Vi håber, at denne bog kan være med til at opbygge viden om og forståelse af fagbevægelsens lange kamp, der har ført til anstændige levevilkår for den danske arbejderstand. Viden om, at fagbevægelsen sammen med arbejdsgiverne har udviklet den 'danske model', der i mere end 100 år har givet mulighed for såvel fri faglig organisering som ligeværdige forhandlinger og drøftelser mellem arbejdsmarkedets parter. 'Den danske model' er ikke blot en model, der gælder arbejdsmarkedet, men har været drivkraften i udvikling af det danske velfærdssamfund med sociale sikkerhedsnet.

Der har ikke været plads til at skildre alle de kvinder og mænd, der fortjener plads i denne historie, men nogle af dem har fået små biografier rundt om i teksten. Det kan anbefales også at søge mere viden i andre bøger og kilder om denne lange og spændende historie. Men her er en introduktion.

FIU-Ligestilling
Oktober 2015

Indhold

	Side
• Den danske model	7
Institutioner og aftaler, der støtter den danske model	15
Forudsætninger for den danske model kan fortsætte	18
Den nordiske model	21
Udfordringer til den danske og nordiske model	24
Litteratur	25
Noter	26
• Den tidlige arbejderbevægelse 1871-1900	28
Arbejderforeninger og Internationale	29
Organiseringen fortsætter	30
Kvinderne	31
Væverne	34
Tobaksarbejderne	35
Herreskrædderne	35
Syerskerne	36
Kvindeligt Arbejderforbund	37
Den faglige kamp 1875-1900	38
Samvirkende Fagforbund (LO) dannes	39
Politik om køn	42
Indvandring	46
Styrkeprøve mellem klasserne 1899	47
Litteratur	49
Noter	50
• Arbejderbevægelsen 1900-1930	52
Kvindernes muligheder og rettigheder	53
Erhverv i byen og på landet	54
Fattighjælp og hjælpekasser	56
Fagforeninger for tjenestepiger, landarbejdere og tyende	58
Faglærte, ufaglærte og parlamentarisk arbejde	61
Første Verdenskrig og tiden derefter	66
Kvinder og mænd i industrien	68

Organisering	70
Kamp mod nød og arbejdsløshed	71
Familie og bolig	72
Hjem og børn	74
Indvandring	76
Lovgivning og kvinderne	76
Arbejderkvindernes selvforståelse	77
Kollegerne i Fagbevægelsen	79
Frigørelsesideer	80
Arbejderoplysning	82
Litteratur	83
Noter	84
• Arbejderbevægelsen 1930-1950	85
1930'erne	86
Kvinderne	87
Antifeminisme i 1920'erne og 1930'erne	89
Anden verdenskrig	92
Kvinderne under og efter krigen	94
Genrejsning af industrien	95
Ligestillingen?	96
Litteratur	97
Noter	98
• Arbejderbevægelsen 1950-1971	99
Arbejdsstyrken	100
Kvinder og mænd og deres jobs	103
Uddannelses- og arbejdsmuligheder for pigerne	104
Erhvervsarbejde for husmoderen	105
Normerne for de gifte kvinders erhvervsarbejde	108
Den politiske vej frem	110
Fagbevægelsen	113

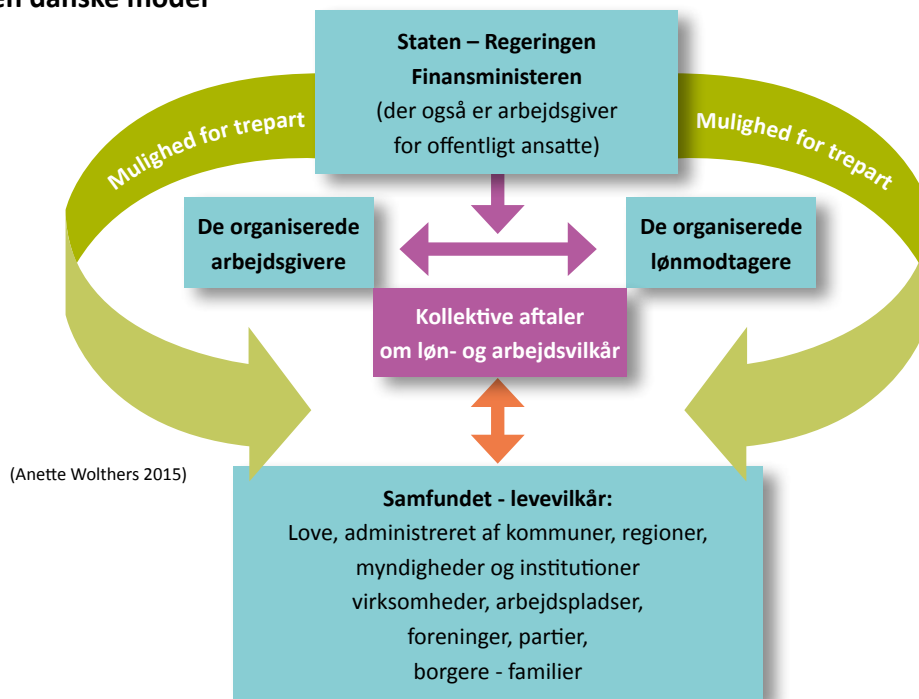
Indvandring 1950-1970	114
Litteratur	114
Noter	115
• Arbejderbevægelsen 1971-2000	116
Ligelønnen	117
Den nye kvindebevægelse	118
Antikonception og fri abort	118
Børnepasning	125
Barselsorlov og børnepasningsorlov	125
Arbejdsstyrken vokser stadig	125
Indvandring	127
LO	127
Kvinder i ledelse af fagforeningerne?	131
Litteratur	132
Noter	133
• Arbejderbevægelsen 2000-2015	134
Finanskrisen	135
Kvindearbejde til 'mandeløn'	136
Det offentlige ligestillingsarbejde	137
Arbejdsmarkedet	138
LO	139
Uddannelse	141
Indvandring	143
Mangfoldighed og arbejderbevægelsen	145
Litteratur	151
Noter	152
• Appendix: Lidt danmarkshistorie om indvandring	154
Kongen inviterer 1500-1800	155
Arbejdsgiverne inviterer 1800-2000	159
Flygtninge	163
Litteratur	168
Noter	168

Den danske model

Den danske model er en samfundsmodel, hvor der er et organiseret samspil mellem de forskellige kræfter og institutioner i samfundet. Modellen har eksisteret i mere end 100 år med de udbygninger og ændringer, man har fundet det nødvendigt at lave undervejs. Dens opgave er at skabe private og samfundsmæssige resultater gennem aftalte processer mellem aktører og beslutningstagere.

Figur 1:

Den danske model

Elementer i den danske model

Den danske models kerneelementer er:

- De danske arbejdere og lønmodtagere har ret til at organisere sig i fagforeninger for at forsvare og arbejde for deres interesser. Samme ret har de danske arbejdsgivere.
- De organiserede parter (DA og LO) på det private arbejdsmarked har lavet en overordnet aftale, Hovedaftalen, som også kaldes 'grundloven for det danske arbejdsmarked'. Her er beskrevet alle de principielle processer, de har valgt at følge, og de 'institutioner', de har valgt at benytte sig af

- De organiserede parter har også lavet en aftale om, hvordan det daglige samarbejde på de virksomheder og arbejdspladser, hvor de har indgået overenskomst, bedst kan foregå. Denne Samarbejdsaftale præciserer, hvilke forpligtelser og hvilken adfærd, der får samarbejdet mellem ledelsen og de ansatte til at foregå reglementeret og bedst muligt på trods af forskellige interesser og holdninger.
- De organiserede parter, arbejdere og arbejdsgivere, kan forhandle frit med hinanden og nå til resultater om løn og arbejdsforhold, som parterne hver især har ansvar for at overholde
- Arbejdsgiverne har retten til at 'hyre og fyre' – dvs. at ansætte og afskedige arbejderne efter behov og efter de aftalte regler
- Arbejdsgiverne har ledelsesretten over egen virksomhed, men har sammen med de organiserede arbejdere opbygget et omfattende samarbejdssystem. Her spiller tillidsrepræsentanter og arbejdsmiljørepræsentanter, valgt blandt arbejderne og accepteret af ledelsen, en stor rolle.
- Tillidsrepræsentantsystemet er en grundfæstet del af den danske model. Opgaverne for tillidsrepræsentanterne er blevet meget omfattende de sidste 20 år. F.eks. er det blevet mere almindeligt at lave rammeaftaler i parternes overordnede kollektive overenskomster. Disse rammeaftaler skal så udmøntes konkret på den enkelte arbejdsplads, hvilket er tillidsrepræsentantens opgave sammen med ledelsen af virksomheden
- I aftalerne mellem DA og LO indgår satser for løn, pension (aftale om arbejdsmarkedspensionsindbetalinger fra arbejdsgiverne startede i begyndelsen af 1990'erne), evt. arbejdstøj og aftaler om aflønninger ved overarbejde og lignende. Arbejdsgiverne har normalt ingen forpligtelser over for pensionerede og afskedigede medarbejdere.

Flexicurity

Den danske model er også blevet kaldt for 'flexicuritymodellen' – en sammensætning af de to engelske ord: 'flexibility=fleksibilitet' og 'security=sikkerhed/tryghed'.

Flexicurity sikrer, at arbejdsmarkedet er fleksibelt – dvs. er i stand til at tilrettelægge produktionen ud fra efterspørgsel og behov, så virksomhederne f.eks. ikke står med en stor medarbejderstab uden noget at lave. Det er en fordel for arbejdsgiverne, at de kan afskedige medarbejderne i en sådan situation

og dermed spare penge eller undgå fallit. For at arbejdsgiverne kan afskedige, uden en sådan situation skaber nød og elendighed hos de afskedigede arbejdere, har de organiserede arbejdere tegnet en forsikringsordning i form af medlemskab af en fagforening og arbejdsløshedskasse. Indtægten fra en arbejdsløshedsunderstøttelse under ledighed har gennem generationer skabt social tryghed både i selve situationen med arbejdsløshed – og også mildnet frygten for arbejdsløshed, når man er i arbejde.

Det at få en arbejdsløshedsunderstøttelse som en forsikringsordning har betydet, at den ledige, organiserede arbejder ikke er blevet underlagt de sociale myndigheder, der kan bevilge eller afslå ydelser ud fra vurderinger af behovet. Men arbejdsløshedsunderstøttelsen er en rettighed, som tilkommer én person, der har forsikret sig efter gældende regler.

Ud fra disse betragtninger kan det siges, at både arbejdsgivere og arbejdstagere tilgodeses af flexicurity og den danske model.

Karakteristisk for det danske arbejdsmarked

Det er altså nemt for de danske virksomheder at 'hyre og fyre', og det er også nemt for lønmodtagere selv at skifte job, da der er – bortset fra krise og stagnationsperioder – jobåbninger det meste af tiden. Ca. 30 procent af de danske lønmodtagere skifter arbejdssted hvert år – hvilket svarer til ca. 700.000 lønmodtagere. Danske lønmodtagere har flest jobs i løbet af deres arbejdsliv – sammenlignet med andre EU-lande. Det skyldes, at man som lønmodtager i Danmark ikke mister sine optjente rettigheder, som f.eks. pension, ret til ferie, anciennitet i sin A-kasse osv., når man skifter job. I nogle andre lande er lønmodtageren bundet i et fællesskab til én virksomhed, som selv holder på de optjente pensionspenge.

At finde sig et fast job er også lettere end i visse andre lande, hvor det at blive fastansat godt kan være en mangeårig proces med løse ansættelser forinden (eks. Spanien). Men dette system i Danmark med mange skift betyder også, at mange personer berøres af den type ledighed, der er 'imellem jobs'. I Danmark er der færre langtidsledige end i det øvrige EU (pga. den danske arbejdsmarkedspolitik). Der er altså tre ben i den danske model mht. flexicurity:

- Flexicurity giver tryghed – for at være fleksibel som lønmodtager er det nødvendigt med et socialt sikkerhedsnet (arbejdsløshedsunderstøttelsen som helt afgørende). En lønmodtagerfleksibilitet¹ betyder også, at man kan gå ind og ud af en arbejdssituation efter arbejdsgivernes behov. Det giver også tryghed for virksomheden, der godt tør udvide antallet af medarbejdere, når det går godt, så virksomheden kan få gavn af den merproduktion, en sådan situation kan skabe. Virksomheden kan reducere antallet af medarbejdere uden de store omkostninger, hvis situationen ændrer sig. Flexibilitet er også nødvendig, hvis virksomheden har brug for i en særlig situation, at medarbejderne arbejder mere (overtid) eller går på arbejdsfordeling, hvis der er mindre at lave. 98 procent af de overenskomstdækkede lønmodtagere i Danmark har aftaler med deres arbejdsgivere om, at arbejdstiden kan variere, hvis den blot holder sig inden for de aftalte 37 timer pr. uge i gennemsnit
- Flexicurity giver mulighed for lokalløn – Hvis en arbejdsplads har særlige opgaver, som ledelsen og medarbejderne er enige om kræver en særlig aflønning, er der mulighed for at lave en lokal aftale. Dette er blevet mere og mere almindeligt inden for de sidste 25 år, hvor løndannelsen mere er udviklet på det lokale plan end via de kollektive overenskomster. 66 procent af lønnen blev aftalt lokalt i 1989, i dag er det op mod 90 procent af lønnen
- Flexicurity giver beskæftigelsessikkerhed – Da det danske arbejdsmarked er så dynamisk, så er det muligt at finde beskæftigelse, der ofte passer til den enkeltes kvalifikationer. Dvs. arbejdskraftens ressourcer bliver brugt ret optimalt, hvad der også er en fordel for medarbejderne, der generelt er tilfredse med deres arbejde og værdsættelse af dem. Og selv om der i de sidste 10-20 år også har været bekymring over den arbejdsrelaterede stress i Danmark, så viser f.eks. sammenligning af resultater inden for personlighedstest, at danskerne i langt større omfang end i mange andre lande kan 'være sig selv på jobbet' og bruge deres erfaring og faglige kompetencer – uden at skulle forstille sig, være underdanig osv.; denne accept af personens autenticitet kan også give beskæftigelsessikkerhed for den enkelte.

Sikkerhedssystemer knyttet til arbejdsmarkedet

Gennem den danske historie er der udviklet sikkerhedssystemer, der sikrer arbejdsgivere og arbejdere socialt. Dvs. at der også er systemer, der 'tænker langt', når arbejdskraften skal reproducere sig og holde sig opdateret mht. viden, uddannelse og træning.

Ud over, hvad der betales via statslige midler til uddannelse og efteruddannelse af arbejdskraften har parterne sikret sig, at der er penge til efteruddannelse for parterne gennem at betale til DA/LO-udviklingsfonden, hvor DA-medlemmerne lægger et beløb for hver præsteret arbejdstime for hvert ansat LO-medlem. Pengene fra fonden bliver fordelt til efteruddannelse mellem DA og LO. Størstedelen af LO's midler fra fonden uddeler LO til de enkelte fagforbund, der bruger pengene til opkvalificering af f.eks. deres tillids- og arbejdsmiljørepræsentanter. Resten af pengene bruger LO på tværfaglige kurser og uddannelse i LO-regi. LO har dog uddelegeret arbejdet med mangfoldighed og ligestilling til et partnerskab af HK, Dansk Metal, 3F og Serviceforbundet, der kaldes FIU-Ligestilling, der laver tværfaglige kurser om ligestilling og mangfoldighed. Man regner med, at mere end 25 procent af LO-medlemmerne deltager i én eller anden form for efteruddannelse i løbet af en måned.

Et andet sikkerhedssystem er f.eks. Barselsfonde. Alle virksomheder har siden oktober 2006 skullet tilslutte sig en lovpligtig barselsfond. Men allerede ved overenskomstforhandlingerne i 1995 oprettedes Industriens Barselsfond, som alle arbejdsgivere i Dansk Industri (DI – en afdeling af DA) betaler til. Formålet med disse fonde er at udjævne udgifterne til barselsløn mellem de tilsluttede virksomheder og brancher. Disse kan få refunderet en del af deres udgifter til løn til medarbejdere, der er på graviditetsorlov, barselorlov, fædreorlov, forældreorlov og indlæggelse med et barn. Systemet virker således, at man som en far eller mor på orlov får en ydelse fra det offentlige, som arbejdsgiveren supplerer op til vedkommendes gældende løn.

Et tredje element er arbejdsløshedsunderstøttelsen. Det har varieret gennem tiden, hvilke kriterier, man skulle opfylde for at kunne blive optaget og blive nydende medlem af en A-kasse. For 20 år siden kunne man f.eks. få arbejdsløshedsunderstøttelse i 7 år, så blev det sat ned til 4 år, og i skrivende stund er det 2 år². Hvis man efter 2 år på A-kasseunderstøttelse ikke har fundet et job og dermed kan optjene ny ret til understøttelse, bliver man henvist til at søge hjælp hos de sociale myndigheder. Disse bevilger hjælp ud fra ens husstands formue og indtjening³. Dvs. man er så ophørt med at være et individ med individuelle rettigheder, men en familie. Familien som en juridisk enhed er meget vanskelig at definere i dag, da man har identificeret 37 familieformer i Danmark i nyere tid.

Aktiv arbejdsmarkedspolitik

Bestræbelsen på at alle, der er voksne (minus pensionister) og er i stand til det, skal stå til rådighed for arbejdsmarkedet, har præget arbejdsmarkedspolitikken gennem generationer. Med mellemrum kommer der større og mindre lovkomplekser, der ændrer arbejdsmarkeds- og dermed også beskæftigelsespolitikken i form af, at marginen for ikke at være til rådighed for arbejdsmarkedet er blevet smallere. Der er skruet meget på alle knapper, så de peger i den retning (eks. sygedagpengesadministrationen), så man forsøger at undgå 'permanent parkering' af mennesker uden for arbejdsmarkedet.

Arbejdsmarkedets parter som opfindere af den danske model

Mere end 100 år er gået, siden arbejdsmarkedets parter med LO og DA som pionerer har udviklet den danske model – først som en aftalemodel med hinanden med Septemberforliget 1899 og med efterfølgende udbygninger og supplerung af dette forlig – herunder også kopiering til andre parter på arbejdsmarkedet. Det har været så stærk en opfindelse, at det ikke har været nødvendigt med en grundlæggende politisk regulering af arbejdsmarkedet.

Staten har dog skabt rum for det, man kalder kollegiale institutioner⁴, hvor parterne kunne mødes og drøfte arbejdsmarkeds- og beskæftigelsespolitikken i form af det nationale Beskæftigelsesråd og 8 regionale beskæftigelsesråd samt kommunale beskæftigelsesråd. Endvidere har staten udviklet en række fonde, som kan støtte tiltag på arbejdsmarkedet⁵.

Septemberforliget 1899

Optakten til Septemberforliget i 1899 var en lønkonflikt blandt snedkerne, der bredte sig til hele det organiserede arbejdsmarked. Efter fire måneder, hvor der blev brugt massestrejker og masselockouter som våben i kampen, blev der indgået forlig mellem de danske organiserede arbejdsgivere og arbejdere, de organisationer, der i dag hedder Dansk Arbejdsgiverforening, DA og Landsorganisationen i Danmark, LO. Dette forlig er blevet kaldt 'Septemberforliget'. Aftalerne i dette forlig var så principielle og så solide, at Septemberforligets resultater varede helt til 1960, hvor de blev revideret.

Hovedresultaterne af Septemberforliget blev:

- Arbejdsgiverne anerkendte arbejdernes ret til at organisere sig i fagforeninger
- Arbejdstagerne anerkendte arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet – og dermed også at 'hyre og fyre'
- De to parter anerkendte hinanden som ligeværdige parter, som indgår frivillige aftaler og overenskomster uden indblanding.
- Parterne anerkendte hinandens kampmidler: Fagforeningernes ret til at strejke (udeblive fra arbejde) og arbejdsgivernes ret til at lockoute (udelukke de ansatte fra arbejde). Disse midler kunne bringes i anvendelse, hvis parterne overholdt en række grundlæggende regler (eks. varslinger) om, hvordan sådanne aktioner måtte tages i brug.
- Hovedønsket var at overholde 'Fredspigten' i overenskomstperioden, så der ikke blev strejket og lockoutet i flæng og utidigt, men at man bestræbte sig på at overholde overenskomsterne.
- Overenskomstparterne måtte ikke støtte såkaldt 'ulovlige aktioner' (dvs. defineret som 'ulovlige' i aftalen, fordi de ikke følger de aftalte spilleregler – ikke som ulovlige i den danske lovgivning).
- Nedsættelse af en Voldgiftsret (I 1910 blev afløst af Forligsinstitutionen)

Septemberforliget blev ikke blot et sæt spilleregler for de private arbejdsgivere, organiseret i Dansk Arbejdsgiverforening, DA, og lønmodtagerne, organiseret i fagforbund under Landsorganisation, LO, men inspirerede alle andre grupper og organisationer på det danske arbejdsmarked til at indgå lignende aftaler efter samme model.

Septemberforliget betød for LO-fagbevægelsen, at fagforeningerne lærte at arbejde sammen og være solidariske, og at man skulle overholde indgåede aftaler. Men man lærte også, at det var arbejdsgiverne, der kunne og skulle hyre, fyre og lede og fordele arbejdet – og ikke arbejderne selv, der bestemte, hvem der skulle arbejde i hvilke jobs: Faglærte/ufaglærte – kvinder/mænd. Til gengæld blev det en anerkendelse af, at medlemskab af fagforeninger, og at arbejderne selv bestemte over disse organisationer og kunne anmode arbejdsgiverne om forhandling om indgåelse af overenskomst, når man syntes, at tiden var moden til dette.

Trepartsforhandlinger

En del af den danske model er det fænomen, der kaldes 'trepartsforhandlinger'. Det er en særlig forhandling, som kan etableres mellem de tre centrale parter på det danske arbejdsmarked: Arbejdsgiverorganisationerne, lønmodtagernes hovedorganisationer (LO, FTF, AC og Lederne) og staten, dvs. Finansministeren. Staten deltager ikke i udformning af de almindelige overenskomster og andre aftaler, men kun hvis der er tale om større, principielle forhandlinger. Eks. har der fundet trepartsforhandlinger sted, da der skulle laves ændringer i Hovedaftalen (se senere) og ændringer i dagpenge- og efterløssystemerne.

Institutioner og aftaler der støtter den danske model

Der er i årene efter Septemberforliget skabt en række institutioner, der alle er led i et særligt system, der har til formål at opnå hurtige, endelige løsninger på en række konflikter mellem på den ene side arbejdsgivere og deres eventuelle organisationer og på den anden lønmodtagere og deres organisationer.

Forligsinstitutionen

Forligsinstitutionen er et statsligt organ, der blev oprettet i april 1910 ved lov til afløsning af Voldgiftsretten fra 1899 for at bistå arbejdsmarkedets parter, så konflikter (lockout og strejker) kan mindskes eller undgås. Forligsinstitutionen består af en formand og tre forligsmænd, 1 suppleant og 21 mæglingmænd. Beskæftigelsesministeren udpeger dem alle efter indstilling fra Arbejdsretten. Forligsinstitutionen har en række beføjelser:

- Den kan indkalde parterne til forhandlinger, hvis der er udsigt til konflikt – og evt. udsætte de konflikter, der ville have været trådt i kraft efter varsling
- Den kan tvinge parterne til at genoptage forhandlingerne om de punkter, de ikke er enige om – eller tvinge dem til at vidne i Arbejdsretten, hvis der er forhold, der skal undersøges nærmere
- Den kan kræve informationer om strejke- og lockoutvarsler
- Den kan af egen drift fremsætte mæglingforslag, som skal sendes til afstemning

Arbejdsretten

Arbejdsretten blev ligeledes oprettet ved lov i april 1910. Arbejdsretten (samt Tjenestemandsrretten, Den Kommunale og Regionale Tjenestemandsrret) er en

statslig specialdomstol uden for det almindelige domstolssystem. Denne ret behandler overtrædelse og fortolkning af kollektive aftaler og overenskomster på arbejdsmarkedet, lovligheden af varslede kollektive konflikter samt tvister om forligsmændenes kompetencer. Arbejdsretten består af et formandskab med 6 medlemmer samt 43 fagretlige dommere. Dommerne udnævnes for 5 år ad gangen af beskæftigelsesministeren efter indstilling fra en række lønmodtager- og arbejdsgiverorganisationer samt offentlige myndigheder. Arbejdsrettens afgørelser kan ikke appelleres til en ankeinstans, men må følges. Før en sag kan indbringes for Arbejdsretten, vil den normalt være behandlet ved møder på arbejdspladsen mellem arbejdstagers og arbejdsgivers organisationer samt eventuelt ved en faglig voldgift.

De faglige voldgiftsretter

De faglige voldgiftsretter er domstolslignende organer, der nedsættes af parterne til behandling af enkeltsager eller mere permanente fortolkninger af aftaler. En faglig voldgiftsret består normalt af en opmand, der udpeges af Arbejdsrettens formand, samt 4 andre medlemmer, hvoraf 2 udpeges af lønmodtager- og 2 af arbejdsgiverparten. Disse voldgiftsorganer har til opgave at fortolke kollektive overenskomster og fortolke sager om afskedigelse af tillidsrepræsentanter. Endelig er der en del overenskomstområder, hvor spørgsmålet om usaglig afskedigelse og bortvisning af ansatte behandles ved faglig voldgift i stedet for ved et afskedigelsesnævn. Der er ikke offentlig adgang, og afgørelserne er heller ikke offentlige. Hvis der ikke blandt voldgiftsmændene er flertal for en bestemt afgørelse, afgør opmanden sagen alene. Afgørelsen kan tvangsfuldbyrdes.

Sagerne kan ikke indbringes for de almindelige domstole. Den enkelte lønmodtager kan dog anlægge sag ved de almindelige domstole vedrørende løntilgodehavender.

Hovedaftalen

Resultaterne af Septemberforliget i 1899 blev senere nedfældet i de to parter, DA's og LO's, Hovedaftale. Denne kaldes ofte 'grundloven for det danske arbejdsmarked'. Hovedaftalen blev første gang efter 1899 afløst af en ny i 1960 og er siden blevet fornyet flere gange, sidst i 1993. Ingen af ændringerne har dog været af principiel karakter. Hovedaftalen er en rammeaftale, der har måttet suppleres over tid med en række uddybende aftaler. Den fastslår,

at de ansatte har lov at organisere sig i fagforeninger, at der er fredspligt i den aftalte overenskomstperiode, at konflikter skal varsles, og at der er visse begrænsninger i arbejdsgivernes ret til at afskedige uden begrundelse. Der er i aftalen også bestemmelse om tillidsrepræsentanter, arbejdsledere samt om virksomhedernes ejerforhold og arbejdsgivernes ledelsesret.

Samarbejdsaftalen

I 1986 blev der mellem LO og DA indgået en samarbejdsaftale, der fik sin seneste udgave pr. marts 2005. Her beskrives, hvordan det daglige arbejde bør foregå på 'overenskomstvirkomhederne', både de store og små. I denne aftale understreges det, at arbejdsgiveren har informationspligt, så samarbejdsorganerne (eks. samarbejdsudvalgene) på virksomheden kan behandle og beslutte ud fra et retvisende grundlag. Der står også i aftalen, hvordan A- og B-siden (A=arbejdsgiversiden; B= arbejdstagersiden) i udvalget skal fordeles, at der er oprettet et Samarbejdsnævn, der kan behandle uoverensstemmelser efter de almindelige retningslinjer for faglig voldgift.

Tillægsaftalen til Samarbejdsaftalen – køns- og etnisk ligestilling

LO og DA indgik i juni 1986 en tillægsaftale til samarbejdsaftalen, der vil fremme ligebehandlingen af kvinder og mænd og ligebehandling af danske arbejdstagere og arbejdstagere med en anden etnisk baggrund end dansk. Her nævnes ligebehandling med samme muligheder for ansættelse, uddannelse, forfremmelse samt ansættelsesvilkår i øvrigt. Endvidere vil man arbejde for en mere ligelig fordeling i de jobtyper og ansættelsesfunktioner, hvor erhvervsvalg og rekruttering har vist sig at være kønsbestemte; at erhvervsarbejde kan forenes med forælderrollen; at modarbejde diskriminerende adfærd, der krænker kvinders og mænds værdighed på arbejdspladsen, og at modarbejde diskrimination af personer, der klager eller ønsker at vidne i tilfælde af klager.

Det understreges i aftalen, at arbejdsgiveren har ansvar for at overholde gældende lovgivning, evt. at udvikle programmer for ligebehandling og indrette de fysiske arbejdsforhold, således, at arbejdet kan varetages af både kvinder og mænd. Samarbejdsudvalget skal informeres om arbejdet i virksomheden for ligestilling mellem kønnene og etniske grupper samt evt. nedsætte underudvalg⁶.

Forudsætninger for den danske model kan fortsætte Organiseringsgraden hos parterne

Forudsætningen for den danske model er organiserede parter på arbejdsmarkedet. At der er skabt organisationer, der dækker mange aktører, gør, at de aftaler, de indgår, får opbakning og dermed lødighed og vægt

For lønmodtagernes/arbejdernes vedkommende er forudsætningen, at man organiserer sig i en fagforening, der er forhandlingsberettiget og/eller med i det kollektive selskab af forbund og hovedorganisationer, eks. LO, FTF eller AC. Jo flere medlemmer disse repræsenterer, jo stærkere er denne koalition af fagforeninger, dvs. deres organisationsgrad. Organiseringsgraden er defineret som andelen af ansatte lønmodtagere, der er medlem af en fagforening.

Arbejdsløshedsunderstøttelsen

Allerede i 1877 blev den første A-kasse etableret. Formerne (inden for jernstøberier) lavede en 'pakke' bestående af fagforeningskontingent, sygekasse og arbejdsløshedskasse. Det samme gjorde en række andre fag hurtigt derefter. Ved at oprette disse kontingentindbetalinger til A-kasserne fik medlemmerne af en sådan kasse mere tryghed, og her kunne man hente sine dagpenge uden at skulle ydmyge sig for fattigvæsenet.

Men det var svært for A-kasserne at få det til at hænge sammen i perioder med krise og lavkonjunktur og ved fyring fra jobbet. A-kasserne blev også hurtigt en arbejdsanvisning, idet man jo her havde kendskab til sine ledige medlemmer og kunne anbefale dem til ledige jobs. Det var jo også i A-kassernes interesse, at der var så få ledige som muligt, så de ikke belastede budgettet i kassen. I 1890'erne foreslog Socialdemokratiet, at staten skulle give tilskud til A-kasserne, som viste sig dygtige i både at få medlemmer og anvise ledige. Det skulle først lykkes i 1907 at give dem statsanerkendelse. Det skete under venstreministeriet, J.C. Christensen. Betingelsen var en statslig kontrol, og A-kasserne måtte afstå fra at støtte, når der var arbejdskampe i form af strejker og lockout, noget der var helt i samklang med opbygning af det fagretlige system, som blev opbygget nogenlunde samtidigt.

Det kunne godt lade sig gøre kun at melde sig i en A-kasse uden at melde sig ind i fagforeningen, men i praksis blev de fleste medlemmer begge steder.

'Gent-effekten' kaldes det efter den belgiske by, der først sammenkædede de to former for medlemskab, som det efterfølgende også blev almindeligt i Danmark. Efter 1970 gik staten ind og tog risikoen for underskud mellem indtægterne og den udbetalte støtte. Dagpenge og andre ydelser finansieres af medlemmerne gennem kontingentet (ca. 25 procent) og via lønmodtagerens indbetaling af arbejdsmarkedsbidrag (ca. 75 procent). Desuden betaler medlemmerne selv for administrationen af A-kasserne. I modsætning til forsikringselskaber skal A-kasserne ikke tjene penge på aktiviteterne, men er medlemsstyrede organisationer. A-kasserne har organiseret sig i A-kassernes Samvirke⁷.

Danske lønmodtagere bakker op om den danske model

I 2010 blev der foretaget en undersøgelse blandt 714 LO-medlemmer⁸. På spørgsmålet om de mente, at fagforeninger er nødvendige til varetagelsen af lønmodtagernes interesser, svarede 80 procent, at det var de helt enige i. 77 procent af mændene svarede 'enig', mens 83 procent af kvinderne svarede 'enig'. Flertallet på 51 procent i undersøgelsen begrundede deres medlemskab sådan:

"For at stå sammen med andre lønmodtagere og sikre vores fælles interesser (f.eks. løn- og arbejdsvilkår, politisk indflydelse m.m)."

Det at stå sammen med andre – den kollektive begrundelse – vejer mest i såvel kvinders som mænds begrundelser for at være medlem af en fagforening, når de skal vælge mellem andre begrundelser, som f.eks. pligt, krav, egeninteresse og mulighed for at få A-kassen 'med i fagforeningspakken'.

Kvinderne bakker især op om det kollektive, og vi har i gennem nogle år nu set kvindernes forøgede opbakning til fagforeningerne. Det kan ses i de to køns organisationsprocenter, hvor der i 2011 var en samlet organisationsprocent på 70,9. Mændenes var på 68,5, mens kvindernes var på 73,4 procent.

I Danmark har såvel den høje faglige organisationsprocent som de direkte forhandlinger mellem arbejdsmarkedets parter skabt denne situation. Nu skulle man jo tro, at høj løn til medarbejderne var til ugunst for arbejdsgiveren og dennes evne til at kunne konkurrere. Men den generelle opfattelse i Danmark har været, at de to parter skal samarbejde for at skabe de bedste resultater for begge parter: At betale høj løn er prisen værd for den kompetente, højproduktive og loyale arbejdskraft.

Den danske model kan betale sig

I efteråret 2014 verserede på Facebook en sammenligning mellem mindebetaling i forskellige lande, hvor den danske løn var fra en tredjedel til dobbelt så høj som lønninger i Tyskland, Frankrig, Australien og USA⁹. Det er vel et bevis nok på, at den danske model kan betale sig for lønmodtagerne?

Ingen eller kun lidt rivalisering

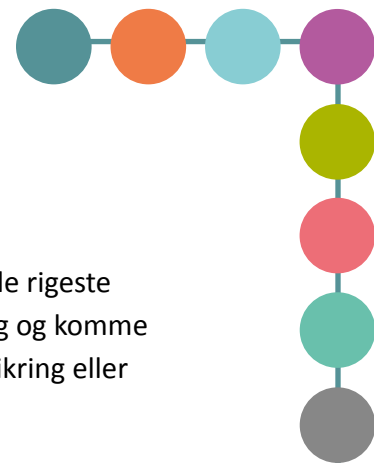
I mange lande i Europa er der og har der været rivalisering mellem fagforeninger af politiske og religiøse grunde. Det har der ikke været i Danmark på samme måde. Her har organisationerne kunnet rumme flere og flere, også selv om der er mulighed for alternativ organisering i de de privatejede forretningsforetagenders arbejdsløsheds-kasser.

Velfærdssamfund og den danske model

Det, der har gjort den danske model stærk, er paralleludviklingen med det danske velfærdssamfund. Samfundet har tilbudt (i stort omfang) gratis uddannelser ikke blot til børn og unge, men har også haft kvalitetstilbud til voksne på arbejdsmarkedet om efter- og videreuddannelse. Arbejdsmarkedsuddannelserne, AMU, blev oprettet i 1969. Arbejdsmarkedsuddannelser er primært rettet mod ufaglærte og faglærte¹⁰. Undervisningen er både praktisk og teoretisk og kan være tilrettelagt på fuld tid eller på deltid. Ved at deltage på anerkendte uddannelser for voksne kan man søge om VEU-godtgørelse¹¹. Det er en kompensation for tab af løn, mens man er på uddannelse.

Andre ydelser i velfærdssamfundet er: Omsorg og pleje af børn og ældre, boligtilskud (boligsikring), hvis man er underbemidlet, generel ældrepenion (folkepension) til alle borgere, der har boet i Danmark en stor del af deres liv osv. Der er gratis læge- og hospitalshjælp. Alle borgere kan henvende sig til deres kommunes socialforvaltning eller hos borgerservice om rådgivning og bistand, hvis de har behov for hjælp – også i form af penge.

Velfærdsstaten er bygget op på tillid: Danskerne har været vant til at betale ind til den fælles samfundskasse og har så fået tilbage fra den, når de har behov. *”Jeg betaler min skat med glæde”* – har været et slogan for at opretholde velfærdsstaten med kollektiv solidarisk opbakning, selv om der er tale om ret så høj beskatning. Velfærdssystemet har virket udjævnende og lighedsskaben-

de, i modsætning til hvad, der er tilfældet i andre lande, hvor kun de rigeste har kunnet få råd til at uddanne deres børn, og hvor det at blive syg og komme på hospitalet kan ruinere den enkelte familie, når der ikke er sygesikring eller penge i familien til at betale osv.

Den nordiske model

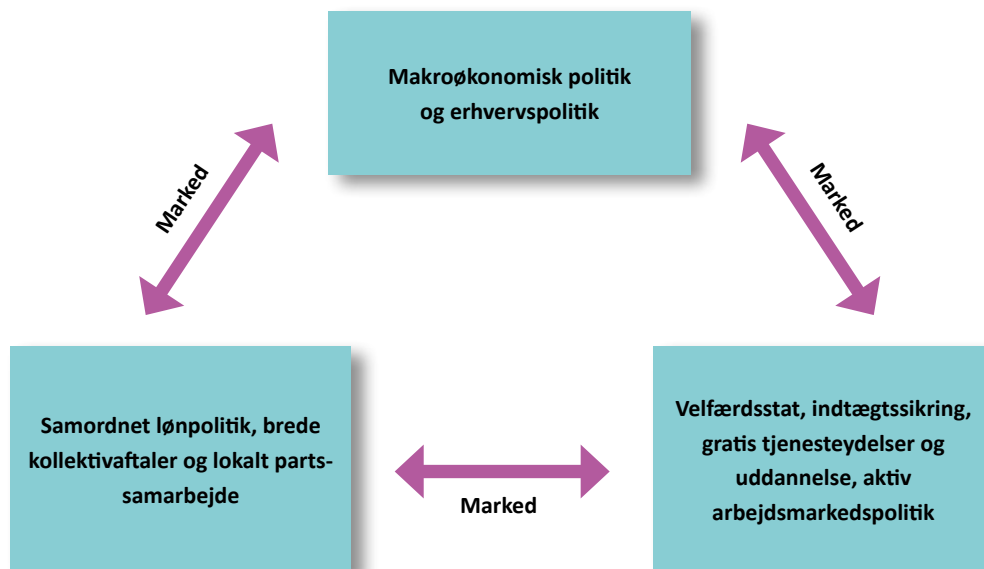
Danmark, Norge og Sverige er blandt de syv rigeste lande i OECD¹². Finland og Island er med i gruppen af de tyve rigeste lande. De fleste voksne nordboere er på arbejdsmarkedet og i beskæftigelse.

Når de nordiske lande klarer sig godt økonomisk, skyldes det den høje erhvervsfrekvens – som er den procent af den voksne befolkning, der har tilknytning til arbejdsmarkedet. Det skyldes især kvindernes erhvervsarbejde, som ligger på niveau med mændenes. Den højeste erhvervsfrekvens i OECD har islændingene, da de voksne ofte har flere end ét job. Når så mange mennesker kan frigøres fra hjemmets gøremål mht. pasning af børn, syge og gamle, skyldes det opbygning af velfærdsinstitutioner til at løse en del af disse opgaver.

I Norden har vi også haft stærke og aktive stater, der har sørget for social udjævning gennem såvel arbejdsmarkedspolitikken, herunder især beskæftigelsespolitikken - socialpolitikken som uddannelsespolitikken. Og netop stater af denne type med åbne økonomier har kunnet manøvrere i de forskellige markeder, fordi der er opbygget en tillid mellem institutionerne i samfundet (eks. staten), markederne og de organiserede aktører (arbejdsmarkedets parter). Se figur 2.

Figur 2:

Grundpillerne i de traditionelle nordiske modeller – små, åbne økonomier, afhængige af international handel

Kollektiv risikodeling – lighed og 'produktiv retfærdighed' – ændringer foretages gennem samspil mellem institutioner, markeder og organiserede aktører

(Kilde: Figur 1 'Grunnpilarene i de tradisjonelle nordiske modellene', side 47 af Jon Erik Dølvik, Nordmod 2030, Fafo 2013 – teksten oversat fra norsk til dansk. Anette Wolthers)

Dvs. Fribyggeri uden hensyntagen til helheden og brud med de kollektivt aftalte regler og deres indbyggede anstændighed betyder, at man 'sætter sig uden for det gode selskab' – hvad enten man er arbejdsgiver eller arbejdstager. Aktuelle eksempler på dette er de faglige organisationers forsøg på at få et flyselskab til forhandlingsbordet for at lave en aftale – eller fagforeningernes opfordringer til arbejdsgiverne om ikke bare at importere arbejdskraft fra udlandet, men bruge jobcentrene eller kontakte fagforeningerne, når de har brug for arbejdskraft. Fribyggeri kan også være, at nogle lønmodtagere gerne vil have del i de goder, som er opnået gennem overenskomster og aftaler, men ikke vil melde sig i fagforening. Sådanne handlinger er med til at underminere de opbyggede institutioner og tilliden mellem aktørerne.

Ligestilling i Norden

I Sørmarka-erklæringen¹³ fra december 2014 siger de nordiske faglige organisationer og socialdemokratier:

”Der mangler overraskende meget, før vi har nået reel ligestilling mellem kønnene, ikke mindst i hjemmet og i arbejdslivet, og når det gælder lige adgang til magt i erhvervsliv og samfund.

Ingen mennesker skal leve deres liv i frygt for vold, seksuel mishandling eller chikane. Medier og reklame svømmer over med stereotype og undertrykkende billeder, som direkte modarbejder ligestillingen. Selv om den enkelte kvinde og mand har et ansvar i hverdagen, er det vores politiske opgave at se på de strukturelle forhold i samfundet. Det gælder særligt de rammer, som sættes for arbejds- og familielivet”.

I citatet vises, at optagetheden af strukturerne i samfundet er det, der får det hele til at hænge sammen, selv om man også forholder sig til markedskræfterne. Det er hele den tradition i Norden, der har skabt velfærdsstaterne, da man har været optaget af at opbygge rammer og strukturer om det fælles liv – uanset hvor mangfoldige – eller også ulige vi er. Man er ikke tilfreds med, at mennesker er ulige – man ønsker en velfærdsudvikling og et anstændigt liv for alle. Dette står i modsætning til andre ideologier om, at folk skal kende hver deres hver deres individuelle ’plads’ i samfundet og indrette sig efter det – både når det gælder forventningerne på et arbejdsmarked og forventningerne til et liv.

Tillid og lighed

I Danmark 2030¹⁴ udtrykker LO det således:

”Danmark er et land, hvor borgerne har høj tillid til hinanden og til samfundet. Den høje tillid er bl.a. afhængig af en veldrevet offentlig sektor med lige adgang til offentlig service. Det sikrer en betydelig omfordeling og modvirker for stor ulighed og fattigdom. En tværsnitsanalyse viser en stærk sammenhæng mellem befolkningens tillid til hinanden og ligheden i samfundet. Og god sammenhængskraft. Danmark ligger i top, både hvad angår tillid og lighed.”

Tillid kan man også kalde den nordiske/danske models DNA. Tillid betyder, at man kan regne med hinanden og holde sine aftaler, at man ikke behøver at bruge magt eller købe sig til loyalitet gennem korrupsion for at opnå det, man

vil eller håber på. Tillid opstår og genopstår, fordi parterne har vænnet sig til at anerkende hinanden som ligeværdige parter, selv om de har modsatrettede interesser og holdninger, og kan forhandle sig frem til løsninger, som både de og deres modpart kan enes om og støtte op om. Dette har været en norm på arbejdsmarkedet gennem mange år, at både organiserede arbejdsgivere og organiserede arbejdstagere bakker op om den danske model.

”Den danske model har talt” 1. juli 2015

I Danmark er det ikke kun lønmodtagerne og fagforeningerne, der slutter om ’den danske model’:

”Arbejdsretten har i dag afgjort, at (flyselskabet) ikke kan afvise fagbevægelsens krav om danske overenskomster med den begrundelse, at medarbejderne ikke har tilknytning til Danmark. Arbejdsretten lagde i sin afgørelse vægt på:

- *Medarbejderne har tilstrækkelig tilknytning til Danmark, til at forbundet kan fremsætte krav om dansk overenskomst*
- *Et krav om dansk overenskomst er i overensstemmelse med EU-retten”*

Ovenstående citat blev bragt i Dansk Arbejdsgiverforenings nyhedsbrev: DA Opinion 1. juli 2015 kl. 14,21. Direktør i DA, Pernille Knudsen, siger i den anledning: *”Nu har arbejdsretten afgjort, at det er reglerne i Danmark, der gælder. Det betyder dermed også, at (flyselskabet) står over for et krav om dansk overenskomst. Det er helt i overensstemmelse med den danske aftalemodel. Lykkes det ikke for (flyselskabet) og forbundene at nå til enighed, vil en konflikt og dertilhørende sympatikonflikter kunne iværksættes allerede i næste uge. Sådan er spillereglerne i den danske model, og vi har håndteret tilsvarende situationer tidligere.”* (Sagen var bragt for Arbejdsretten af Serviceforbundet og Flybranchens Personale Union (FPU), der begge er medlem af LO.)

Udfordringer til den danske og nordiske model

Den danske model er stærkt udfordret mange steder fra, dels fra ’fribytter-selskaber’ – dvs. arbejdsgivere, der ikke vil organiseres og lave aftaler – og dels af EU-systemet, hvor normen om den mest almindelige måde at regulere arbejdsmarkedet på, er lovgivning. Modellen er også udfordret af, at der kommer vandrende arbejdstagere fra de øvrige EU-lande, der har krav på danske

velfærdsydelser uden at have været med til at betale til dem – andet end den skat, de betaler af deres lønninger i Danmark, mens de er her.

Endelig er der også udfordringer i form af neoliberale løsninger, dvs. markedsbårne løsninger i det politiske liv, som angriber den kollektive idé i såvel arbejdsmarkeds- som velfærdssystemet i Danmark¹⁵

Litteratur:

Flexicurity i Danmark, en indføring i den danske arbejdsmarkedsmodel, DA 2007

Flexicurity-modellen og dens forandring, belyst med institutionel teori, CARMA 2014

Beskæftigelsesministeriet: www.bm.dk

Styrelsen for Arbejdsmarked og rekruttering: www.star.dk
– herunder Beskæftigelsesrådet

Industriens barselsfond: www.barselsfonden.dk

Udfordringerne for den danske model. LO 2011

'Den danske model' belyst ved lønmodtagernes erfaringer og holdninger, LO, 2011: <http://www.lo.dk/CustomSearch.aspx?q=> (søg på titlen på siden)

Danmark 2030 – sammen om velfærd og lighed, LO februar 2015

Sørmarka-erklæringen – Vi bygger Norden, 11.-12. november 2014

Samarbejdsaftalen 2006, Indgået mellem Dansk Arbejdsgiverforening og Landsorganisationen i Danmark, Samarbejdsnævnet 1. januar 2007 (Indeholder: Samarbejdsaftalen af 9. juni 1986 om ligebehandling og integration samt ændret aftale af 27. oktober 2006)

Tegnefilm om den danske model

På LO's kongres i juni 2011 blev der vist en lille tegnefilm om den danske model. Filmen blev offentliggjort i 2012 og ligger på LO's hjemmeside: http://www.lo.dk/Tema/TemaArkiv/2012/DenDanskeModel_2012.aspx

Den danske model noter

- 1 I den 'sociale kontrakt' mellem arbejdsgivere og lønmodtagere er der også fleksibilitet den anden vej, hvis lønmodtageren har brug for f.eks. fleksible arbejdstider eller tage fri pga. begivenheder i familien og lignende
- 2 SR-regeringen nedsatte i juni 2014 en Dagpengekommission. Kommissionen skal undersøge: Er en forsikringsordning stadigvæk den bedste ordning, når man er arbejdsløs – er det tidssvarende på det moderne arbejdsmarked - hvordan kan man forenkle ordningen – er de nuværende A-kasser og systemet robust nok til et integreret EU-arbejdsmarked med arbejdskraftens frie bevægelighed? Ved årsskiftet 2015/16 skal kommissionen komme med et udspil (Kilde: www.bm.dk)
- 3 Med ægteskabslovgivningen i 1923 og 1925 fik ægtefællerne pålagt gensidig forsørgerpligt. Men i dag, hvor danskerne lever i op til 37 identificerede familieformer, er det vanskeligt at sige, hvem der har forsørgerpligt over for hvem. Den gamle gensidige forsørgerpligt fra 1920'erne var også defineret sådan, at selv om en ægtefælle ikke tjente penge, kunne hun/han også bidrage til opretholdelse af hjemmet ved husligt arbejde i hjemmet – og det kommer der som bekendt ikke penge ud af. Når man henvender sig til det sociale system, er man ophørt med at være et individ, men bliver nu betragtet som en del af en 'familie'. Familien er som omtalt svær at definere i dag, da danskerne ofte lever uden ægteskabspapirer, 'papirløst' – eller måske i bofællesskaber, hvor man som individ ikke indgår i ægteskabslignende forhold med nogen. Lovgivning og myndigheder har i de senere år været meget emsige med at dømme 'ægteskab' eller 'samliv' over for individer, der henvender sig om kontanthjælp – dvs. at myndighederne gerne vil pålægge andre borgere forsørgerbyrden, hvis muligt. Derfor har det været et stærkt ønske fra fagbevægelsen, at det bliver lettere at optjene understøttelsesret i ens A-kasse og forlænge den pt. to-årige periode, så medlemmerne undgår at blive socialklienter
- 4 Eksempler på kollegiale institutioner er Beskæftigelsesrådet til rådgivning af beskæftigelsesministeren, nedsat af Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering. Rådet består af 26 medlemmer, samt 25 medlemmer, der repræsenterer arbejdsmarkedets parter: DA, LO, FTF, AC og Lederne, Danske Handicaporganisationer samt Kommunernes Landsforening. Der er også regionale og lokale beskæftigelsesråd, der rådgiver kommunerne med henblik på beskæftigelsespolitikken og indsatsen i de 94 kommunale jobcentre (98 kommuner – så enkelte kommuner arbejder sammen i landet). Jobcentrenes opgave er at få ledige i job og uddannelse samt hjælpe virksomhederne med at finde den arbejdskraft, de har brug for at rekruttere.
- 5 Eksempel: Fonden for forebyggelse og fastholdelse: <http://www.forebyggelsesfonden.dk/>
- 6 Samarbejdsaftalen af 2005 og Tillægsaftalen af 1986: <http://www.lo.dk/RUNDTOMLO/Bestilpublikationer/Samarbejde/~media/Publikationer/Publikations%20filer/Samarbejde/4012Samarbejdsaftalen2006pdf.ashx>
- 7 A-kassernes Samvirke er en brancheorganisation for de 24 statsanerkendte A-kasser i Danmark med 2,1 mio. medlemmer: <http://ak-samvirke.dk>
- 8 Den danske model belyst ved lønmodtagernes erfaringer og holdninger 2011, LO-dokumentation nr. 2, 2012

- 9 72 procent danske lønmodtagere tror, at vi har en lovbaseret mindsteløn i Danmark, viste en Gallup-undersøgelse for LO i 2011. Det tror man åbenbart også rundt om i verden. Omsat til kronkursen pr. 8. oktober 2014 gav det følgende resultat i minimumsløn pr. time: Danmark: 124,00 kr.; Tyskland: 64,95 kr.; Frankrig: 72,92 kr.; Australien: 92,35 kr. og USA: 42,81 kr.. Selv om vi ikke opererer med en national mindsteløn i Danmark, så har kilden ikke desto mindre fundet én på 124 kr. i timen (årstal for dette fund vides ikke). Se også: <http://www.raisetheminimumwage.com/> - Denne organisation er baseret i USA og mener, at man ved at hæve minimumslønningerne gennem en lovgivning herom kan skabe mere velstand – og at alle myter om, at lave lønninger vil skabe flere jobs, bør tilbagevises, da dette nedsætter købekraften i samfundet og dermed skaber fattigdom og lavere velfærd. I Danmark vil vi jo nok mene, at lønniveauet i Danmark er højest, fordi vi har en meget stor fagforeningsorganisationsprocent på LO-området på 70,9 (kvinder: 73,4 og mænd 68,5 i 2011) – men 61 procent for hele arbejdsmarkedet. Tyskland har 18 procent, Frankrig har 8 procent. For hele EU + Norge er procenten 23. I USA er den er ca. 7 procent for den private og 11 procent for den offentlige sektor. I Australien er den gennemsnitlig 50 procent
- 10 AMU består af korterevarende kursusforløb, som man kan tage, så det passer ind i ens arbejdsforløb. Alle kursusforløb er anerkendt som fagligt kompetencegivende, og nogle af dem giver merit i erhvervsuddannelserne. Det er normalt, at ens arbejdsgiver betaler, men så får arbejdsgiveren til gengæld en godtgørelse pr. dag for at undvære medarbejderen. Nogle kurser er helt gratis, især hvis de er led i generel skoleopkvalificering for voksne eller er led i en individuel kompetenceafklaring (Kilde: Uddannelsesguiden: www.ug.dk)
- 11 For at få VEU-godtgørelse skal man opfylde en række betingelser, bl.a. være ansat hos en arbejdsgiver, der er underlagt dansk lovgivning og højest have en erhvervsuddannelse eller lignende eller være ufaglært. Også hvis man bor i udlandet og arbejder i en dansk virksomhed, har man ret til godtgørelsen (Kilder: www.3F.dk og www.borger.dk)
- 12 OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development – en international organisation, der blev grundlagt efter Anden Verdenskrig. Den har til opgave at stimulere økonomisk fremgang mellem medlemslandene. Organisationen laver statistikker og rapporter – også baseret på studiebesøg i medlemslandene
- 13 Se litteraturlisten – citatet er oversat af Anette Wolthers
- 14 Se litteraturlisten
- 15 Tegnefilm om den danske model. På LO's kongres i juni 2011 blev der vist en lille tegnefilm 'Udfordringerne til den danske model'. Filmen blev offentliggjort i 2012 og ligger på LO's hjemmeside: http://www.lo.dk/Tema/TemaArkiv/2012/DenDanskeModel_2012.aspx
Et af filmens temaer er alle de udfordringer, modellen er udsat for både ude fra verden og indefra med de mere individuelle tankesæt, der har udviklet sig i Danmark samt de forringelser, der er sket med f.eks. begrænsning af trykningen for et forsørgelsesgrundlag, som er hele grundlaget for modellen. Se filmen!

Den
tidlige
arbejderbevægelse
1871-1900

Når vi i dette værk, 'Fagbevægelse, ligestilling og mangfoldighed i mere end 100 år' går helt tilbage til midten af 18-hundredetallet, er det fordi vi her ser nogle grundlæggende holdninger og mønstre udvikle sig i kulturen i arbejderbevægelsen og i den frigørelse, den kæmper for.

F.eks. rejses krav om borgerrettigheder til alle (almindelig stemmeret til såvel kvinder som mænd), kvinders ret til erhvervsarbejde og deltagelse og frigørelse i den faglige kamp. I arbejderbevægelsen er der diskussioner om, man skal kæmpe for, at mændene gennem deres lønninger alene skulle kunne forsørge deres familier - eller om der skal kæmpes for, at kvinderne også kunne forsørge sig selv og deres familie gennem erhvervsarbejdet. Der også indvandring af arbejdskraft fra nabolandene, som arbejderbevægelsen må tage stilling til. Endelig er det styrkeforholdet mellem arbejdere og arbejdsgivere, som har den største bevågenhed.

Arbejderforeninger og Internationale

I perioden 1848-1871 dannes en række arbejderforeninger i Danmark. Efter vedtagelse af Næringsloven af 1857, hvor de danske laugs faglige monopolstilling blev brudt, var der nu fri adgang til udøvelse af erhverv og fri konkurrence, hvad der satte gang i en ny økonomisk udvikling i Danmark. Disse arbejderforeninger er inspireret af den industrielle udvikling samt de politiske opbrud og opstande i Europa. I 1848-49 var næsten alle europæiske lande i bevægelse for at skabe demokratier, der kunne sikre borgerne lige rettigheder og frigøre folkene fra kongernes autoritære magtbeføjelser. I Danmark førte det til Grundloven af 1849. I foråret 1871 kom Pariserkommunen, der viste, at den arbejdende befolkning i Frankrig selv kunne styre Paris. Det gav arbejderne i Europa en vision, om at være 'femte stand'¹⁶ - dvs. en stand eller en klasse, der samtidig med sin egen frigørelse også kunne indrette et folkestyre, hvor folket selv var kollektivt styrende og ikke behøvede at underlægge sig nogle få privilegerede magthavere. Under Pariserkommunen var kvinderne særdeles aktive og gav ny næring til ideer om frigørelse og ligestilling mellem kønnene.

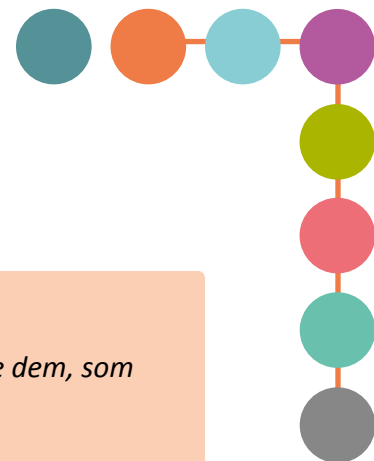
I 1871 stifter Louis Pio (1841-1894) en dansk afdeling af Internationale¹⁷, der i 1864 var startet af en række fagforeninger og andre arbejderorganisationer i

Europa og bl.a. Karl Marx (1818-1883). Internationale inspirerede til en bølge af organisering af arbejderne. I København tegnede der sig i løbet af den første måned 700 medlemmer og i Århus 400 medlemmer. I vinteren 1971/72 var der 9.000 medlemmer, heraf 4.000 i provinsen. Bevægelsen nåede sit højdepunkt i foråret 1872, hvor der igangsattes en stor 'skrue' - datidens betegnelse for strejke - blandt 2.000 københavnske murersvende, der var i fuld gang med at opføre etagebyggeri på Nørrebro og Vesterbro. De strejkede for afskaffelse af 'slavetimen', dvs. arbejde mellem kl. 18-19. Og strejken var dermed et forsøg på at begrænse arbejdsdagens længde fra 11 til 10 timer. Da murersvendene ikke havde nogen strejkekasse, indkaldte Pio til et masse-møde søndag den 5. maj 1872 på Nørre Fælled for at samle ind til dem, så de kunne vinde strejken. Ifølge Grundloven af 1849 var det tilladt for borgerne at forsamles frit. Men myndighederne forbød mødet og arresterede Pio m.fl. aftenen før. Da arbejderne mødte op på fælleden dagen efter, blev de mødt af mængder af husarer og ridende politi, der spærrede dem vejen. Det kom til slagsmål med mange sårede (74 husarer og 23 politibetjente – hvor mange arbejdere vides ikke) og ødelæggelser (af 313 glas i 40 lygtepæle). Københavns politidirektør satte byen i belejringstilstand. Pio blev idømt 6 års fængsel og Internationale blev forbudt fra 1873. Myndighederne var bange for, at der ville udvikle sig 'parisiske tilstande' i København, da Internationale havde fået stor opbakning og kunne mobilisere arbejderne.

Organiseringen fortsætter

Arbejderne gav ikke op. Efter forbuddet mod Internationale blev der dannet 20 nye fagforeninger i 1873-74. I perioden 1876-80 oprettedes 13 fagforeninger. I perioden 1873-1900 blev der dannet 27 fagforeninger kun for kvinder. Disse nye foreninger, der blev dannet over hele landet, havde imidlertid altid økonomiske problemer, og mange blev opløst igen. Men i 1876, midt under de dårlige økonomiske konjunkturer der var indtruffet brat i 1875 (nedgangen i verdensøkonomien var allerede startet i 1873, men slog voldsomt igennem i Danmark i 1875), grundlagdes en egentlig arbejderpartiorganisation med et partiprogram efter tysk socialdemokratisk mønster. Socialdemokratiet var dannet. I mange år frem var dette principprogram, 'Gimleprogrammet', (efter forsamlingsbygningen, Gimle, på Frederiksberg, hvor kongressen blev holdt) gældende for partiet.

Uddrag af Gimleprogrammet 1876

- *Arbejdet er Kilden til al Rigdom og Kultur og Udbyttet bør tilfalde dem, som arbejder*
- *Udryddelsen af alle sociale og politiske Uligheder*
- *Frihed, Lighed og Broderkærlighed blandt alle Nationer*
- *Almindelig, lige og direkte Valgret med hemmelig Stemmeafgivning for ethvert Medlem af Staten, baade Mænd og Kvinder, fra det 22de Aar til alle Stats- og Kommune-Institutioner. Valgdagen skal være paa en Søndag eller Helligdag*
- *Afskaffelse af alle Presselove, Forenings- og Forsamlingslove, samt alle øvrige Love, hvorved Folk kan blive forhindret i at tilkendegive sine Tanker i Ord og Skrift*
- *Almindelige Folkeopdragelses-Instituter, organiserede af Staten, almindelig lige og obligatorisk Skoleundervisning. Religionen erklæres for Privatsag.*

(Kilde: Gimleprogrammet juni 1876, <http://danmarkshistorien.dk>)

Under fængselsopholdet, der sluttede i 1875 ved benådning, fik Pio mindre indflydelse i bevægelsen. I 1877 fik partiet imidlertid et chok, da Pio mfl. efter at have fået penge af arbejdsgivere (Burmeister og Wain og tekstilfabrikant B.H. Ruben), rejste til Amerika, Chicago. Her arbejdede Pio videre som skribent. Socialdemokratiet og dannelse af nye fagforeninger fik fornyet styrke i 1880'erne og rustede sig til den store styrkeprøve, der blev taget med arbejdsgiverne i 1899, og som vi vender tilbage til.

J.B.S. Estrup fra partiet Højre havde i 1875 dannet en regering, der skulle vare 19 år, og han regerede ved hjælp af 'provisorier', der satte demokratiet ud af spil. Socialdemokraterne skulle først i 1880'erne genvinde fodslaget, og det gjorde de bl.a. ved i 1884 at få to medlemmer valgt ind i folketinget, partiets første medlemmer af folketinget.

Kvinderne

Internationale fra 1871 var opdelt i sektioner efter fag. Det skyldtes især de

mange håndværkssvende, der tilsluttede sig, og som ønskede at være organiseret sammen med fagfæller som i laugenes tid. Men sektion 20, Den kvindelige Sektion, var tværfaglig. Den samlede kvinder uafhængigt af fag. Sektionen opløstes sammen med Internationale, da Internationale blev forbudt i 1873.

(Louise) Augusta (Henriette) Jørgensen – senere gift Pio - 1853-1924

Augusta var datter af en københavnsk kleinsmed. Hun og hendes bror sang og spillede på møderne i Internationale. Arbejdersangene spillede en stor rolle i bevægelsen. Bl.a. blev der i denne tid skrevet: 'Nu dages det brødre, det lysner i Øst' fra 1871 af U.P. Overby med musik af C.J. Rasmussen. Denne har søskendeparret muligvis fremført.

Augusta begyndte i 1871 at organisere kvindesektionen af Internationale og skrev 19 år gammel til Karl Marx i London og bad om hans støtte til at organisere kvinderne. Hun fik ikke noget svar.

På (1.) Internationales (altså den 'internationale Internationale') kongres i 1867 i Lausanne fik de retninger, der var modstandere af kvinders ret til lønarbejde, flertal, og partiet erklærede, at kvinders plads var i hjemmet. Herover for stod Marx og hans tilhængere, som forsvarede kvinders lønarbejde. I 1871 gik Internationale ind for organisering af kvinder i socialistiske organisationer, men gav ikke principiel støtte til kvindefrigørelsen.

Augustas kæreste, Louis Pio, skrev i Socialistiske Blade følgende om kvinders og børns erhvervsarbejde – helt i overensstemmelse med flertallet i Første Internationale: *"fastsættelsen af en Normal-Arbejdstid, som ikke maa overskrides under noget som helst Paaskud, Forbud imod Søndags-arbejde, Indskrænkning af Kvindernes og Ophør af Børnenes Arbejde i Fabriker eller lignende Steder samt endelig Indsættelse af Fabriks-Inspektører, der vælges af Arbejderne og lønnes af Staten for at paase, at ovennævnte Bestemmelser opretholdes"*.

Augusta lod sig ikke slå ud; hendes kvindesektion var aktiv i nogle år, men hun gav tanker om kvindefrigørelse og kvindeorganisering videre til den datter, Sylvia Mispah Pio, som hun i 1876 fik med Louis Pio, og som døde i 1932.

Selv om visse socialistiske ideologer ville indskrænke kvindearbejdet, var virkeligheden anderledes for arbejderfamilierne dengang og i dag. Familien var helt afhængig af de penge, som kvinder og børn kunne tjene på fabrikker og ved andet arbejde. Selv om mange mandlige arbejdere måske gentog denne politik om at indskrænke og forbyde arbejde for kvinder og børn og betragtede denne politik som et ideal, så havde de ikke mentalt, økonomisk og politisk overskud til at kæmpe den kamp og alene påtage sig forsørgerbyrden.

Augusta opsøgte i 1875 en af tidens store ånder, Georg Brandes (1842-1927), der skriver i sine erindringer 1907: *"En ung arbejderske bragte mig i dag en afhandling, hun havde skrevet om den socialistiske bevægelse, hvis sejr hun anså for nærførstående, og som ville omforme verden."*

Hvad der stod i Augustas afhandling kunne være spændende at vide. Hun og Brandes holdet forbindelsen ved lige – også efter Augusta tog til Chicago sammen med Pio m.fl. i 1877 og deres fælles barn, Sylvia.

(Kilde: Sylvia Pio – en adelig socialist, af Kristian Hvidt, 2009)

I 1873 oprettedes Den Frie Kvindelige Forening, der havde til formål at samle ind til de fængslede arbejderførere fra Internationale, men også *"virke hen til at forbedre Kvindens Stilling (...) og Kvinderne skal samle sig i forskellige Fagsektioner for at virke hen til deres Kaars Forbedring ad den Vej."* Nu begyndte fagforeningsideen, baseret på fag, at tage form for kvinderne. I 1874 afholdtes der et møde for syersker, hvor de blev opfordret til at organisere sig. I 1876 blev afholdt et møde med emnet: 'Hvorledes skal kvindelige Streiker kunde sættes i Scene?'

I 1874 dannes Socialkvindelig Forening med et programpunkt om at danne kvindelige fagforeninger: *"En Forening med det Formaal at samle de forskellige kvindelige Arbejdere i faglige Kooperationer lig Mændenes, for derved paa fylldigere Maade at gennemføre Emancipationsideen."*

I 1875 diskuterede man, om kvinder skulle danne deres egne fagforeninger eller tilslutte sig de mandlige foreninger. Kort tid efter dannes Kvindelig Frem-

skridtsforening, der havde til formål at *”vedligeholde Interessen for politiske og sociale Spørgsmaal hos Kvinderne.”* I 1888 etableres et samarbejde mellem Kvindelig Fremskridtsforening og en række faglige kvindeorganisationer: De samlede Kvindeforeninger¹⁸, der udgiver bladet: 'Hvad vi vil' indtil 1893, hvorefter organisationen bliver opløst.

Samtidig med de nævnte kvindeforeninger, der både har et fagligt og socialistisk sigte, blev Dansk Kvindesamfund grundlagt i 1871 af to medlemmer af partiet Venstre, Mathilde Bajer (1840-1934) og hendes ægte mand Frederik Bajer (1837-1922) med formålsparagraffen:

”DKs Formaal er at hæve Kvinden i aandelig, sædelig og økonomisk Henseende og saaledes tillige gøre hende til et selvstændigere Medlem af Familie og Stat, navnlig ved at aabne hende Adgang til Selverhverv”. Det var ikke arbejderkvindene, de tænkte på i første omgang, men de mange kvinder blandt borgerskabet og småborgerskabet, som ville opnå erhvervsmæssig ligestilling med mændene i deres klasser.

Væverne

I 1873 var der væverstrejke i København. Fabrikanterne flyttede produktionen til Helsingør, hvor de lokale hjemmevævere (koner og døtre til søofficerer) var villige til at tage arbejde som skruebrækkere. Her fandt de mandlige vævere ud af, at det var vigtigt også at organisere kvinderne, hvorved en kvindelig sektion af Vævernes Velfærdsforening blev dannet. Men den fungerede mere som en sygekasse. Ved endnu en strejke blandt væverne i 1884 gentog historien sig, da søofficerskonerne ikke var villige til at lade sig organisere. Men ved den første kvindestrejke i Danmark i 1886, to år senere blandt de 150-200 kvindelige vævere på I.H. Rubens Dampvæveri (ham, der gav penge til Pios rejse til Chicago) henvendte kvinderne sig til Vævernes Fagforening om støtte. Den fik de. Socialdemokratiet opfordrede alle fagforeninger til at støtte strejken og lægge samme energi for dagen, som når mændene strejkede. Kvindene opnåede en mindre lønforbedring. Dog var der under strejken en række bataljer, hvor de strejkende kvinder alligevel ikke fik den lovede strejkestøtte og derfor forsøgte at storme kassererkontoret i fagforeningen. Dette skabte igen stemning for at danne en særlig kvindelig fagforening for vævere, der blev en realitet samme år. Der var nu to: Vævernes Fagforening og Den kvin-

delige Forening i Væverfaget. Denne splittelse varede i 11 år til 1897, hvor den kvindelige forening opløste sig og blev optaget i Vævernes Fagforening.

Tobaksarbejderne

I 1871 stiftedes Cigarmagerforeningen, Enigheden. Her kunne kvinder ikke blive medlem, skønt fremstilling af tobaksvarer fra starten havde været et kvindefag. Foreningens formål var at modarbejde kvindernes indtrængen i faget: *"Enhver Cigarmager, som lærer et Fruentimmer at rulle Vikler¹⁹ eller Cigarer, kan ikke være Medlem. Hans Hustru undtages."*

Men allerede i 1875 ændredes holdningen pga. en strejke i København, hvor 300 cigarmagere nedlagde arbejdet. Herved blev en del kvinder arbejdsløse, da de indgik i produktionen som viklere af tobaksblade, så cigarmageren kunne rulle de færdige cigarer. Ved et møde om strejken, hvor især kvinder var til stede, sagde formanden: *"Ved et beklageligt Fejlsyn har de kvindelige og mandlige Arbejdere hidtil staaet fjendtlig over for hinanden, og man har betragtet hinanden som Konkurrenter (...) Gennem de socialistiske Læresætninger er man naaet til Erkendelse om, at alle Arbejdere er solidariske overfor Kapitalens Overgreb. Af denne Lære er vi også kommet til Klarhed om Kvindens Ligeberettigelse med Manden, og følgelig maa den kvindelige Arbejder for det samme Arbejde betales efter samme Forhold som Manden."*

Enigheden stifter kort efter en kvindelig afdeling. Men under en seks måneders strejke i 1883 optrådte en række kvinder uden for fagforeningen som strejkebrydere. For at lokke de uorganiserede kvinder ind, oprettede man De kvindelige Tobaksarbejderes Syge- og Understøttelseskasse af 1883, der virkede frem til 1887 som en selvstændig forening, indtil optagelse i Tobaksarbejderforbundet, hvis § 1 sagde: *"Alle mandlige og kvindelige Arbejdere ved Tobaksfaget kan blive Medlem af Forbundet."* Kvindeforeningen blev dog først helt sammensluttet med Tobaksarbejderforbundet i 1891.

Herreskrædderne

Selv om tekstil- og beklædningsindustrien hovedsageligt beskæftigede kvinder, så gik fagforeningsarbejdet med at organisere kvinderne langsomt her. En

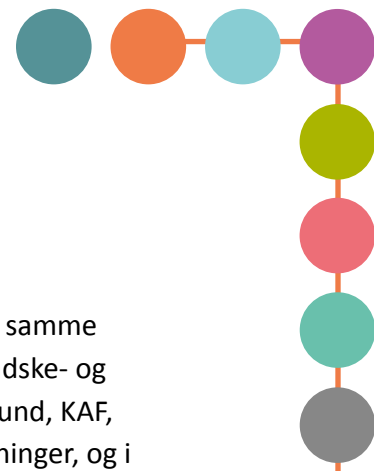

væsentlig årsag synes at være, at meget af arbejdet foregik som forlagsarbejde eller udsvedningsarbejde - dvs. hjemmearbejde, hvor en svend eller mester for en mindre betaling end den, han selv fik, havde aftale om, at bl.a. syersker og deres børn var underleverandører for ham til en lavere løn. Disse hjemmearbejdende kvinder var spredt geografisk og havde derfor ikke mulighed for at træffes i det daglige og snakke sammen om arbejdsforholdene. I 1883 blev der dannet en fagforening for Kvindelige Arbejdere i Herreskrædderfaget. Den første formand blev en overgang den samme som for de mandlige skrædderes Fagforeningen af 1882.

Året forinden var Fagforeningen af 1882 for mandlige herreskræddere blevet dannet. I 1889 blev de to foreninger sluttet sammen til Dansk Skrædderforbund. Men blandt svendene og i forbundets ledelse gav uviljen mod kvinderne sig følgende udtryk 1891: *"Fagforeningen havde begået en Fejl ved at organisere Kvinderne ind under Dansk Skrædderforbund."* I 1893 kom det til et brud. Kvinderne havde ikke fået støtte i lighed med mændene under en lockout. De kvindelige herreskræddere stemte sig ud af Skrædderforbundet med overvældende flertal. De blev ude ét år, så gik de ind igen og blev der. I 1899 strejkede kvinderne pga. en dårlig priskurant (løntarif) for kvinderne. Mændene støttede strejken, og kvindernes priskurant steg med ca. 12 procentpoints. Men under den senere storlockout samme år blev de organiserede syersker (dem, som arbejdsgiverne jo ville genere gennem arbejdskampen, fordi parterne ikke kunne blive enige gennem forhandlinger) udelukket fra arbejdet, hvad der fik en del kvinder til at forlade fagforeningen. De kvindelige herreskræddere forblev en selvstændig kvindelig forening, indtil Skrædderforbundets kongres i 1930 besluttede at organisere begge køn inden for faget.

Syerskerne

Syerskerne var beskæftiget inden for flere brancher - og som omtalt - i stort omfang i hjemmene. I 1876 dannes Syerskernes Fagforening, der dog opløstes i 1878. I 1889 indkaldte Kvindelig Fremskridtsforening alle syersker til møde gennem bladet, 'Hvad vi vil'. Der blev dannet en fagforening, men den gik i opløsning året efter. Efter endnu et par forsøg med dårlig resultat blev Syernes Forbund dannet i 1899. Men der var ikke tilstrækkelig opbakning til at kæmpe for forbedringer af syerskernes sag i en selvstændig fagforening.

Kvindeligt Arbejderforbund

Mænd og kvinder havde ikke i alle tilfælde samme arbejdsfelter og samme typer jobs. Dette viste sig i 1885 ved dannelsen af Foreningen af Vadske- og Rengøringskoner, der kom til at hedde Det kvindelige Arbejderforbund, KAF, året efter. I 1887 blev forbundet optaget i De Samvirkende Fagforeninger, og i 1898 bliver det optaget i det nydannede De Samvirkende Fagforbund.

I Det kvindelige Arbejderforbunds § 1 stod: *"Forbundets Formaal er at samle alle uorganiserede Kvinder til en fælles Optræden imod Kapitalisternes og Arbejdsgivernes hensynsløse Overgreb. Dog kan Kvinder, der arbejder i Fag, som ere organiserede under De Samvirkende Fagforeninger, optages i Forbundet."* Det var altså forbundets agt at organisere alle ufaglærte kvinder hos sig. Der blev afholdt en del agitationsmøder for en række fag, som dog ikke alle organiserede sig i forbundet, men også gik ind i de eksisterende fællesforbund. I 1901 siger Kvindeligt Arbejderforbunds, KAD's, historieskrivning, at de bliver et egentligt Forbund på landsplan efter dannelsen af en række lokalforeninger landet over i perioden 1885-1899. I formålsparagraffen på stiftelseskongressen i 1901 siges det igen, at man vil samle alle kvindelige fagforeninger i Danmark for at værne om og fremme fælles interesser. De Samvirkende Fagforbund forsøger at få klarhed over, hvem Kvindeligt Arbejderforbund organiserer ved at udtale: *"(...) at det bør fastslås, at de kvindelige Arbejdere, der beskæftiger sig ved Industrier, hvori der ikke bestaar blandede Foreninger, bør tilhøre Det Kvindelige Arbejderforbund"*.²⁰

(Anna) Olivia Nielsen 1875-1910

Olivia Nielsen fik 9 børn med sin første mand. I 1901 blev hun skilt og fik forældremyndigheden over børnene. Herefter levede hun i et papirløst forhold med en kollega indtil sin død. Skilsmisse, tilkendelse af forældremyndighed og papirløst forhold – alt sammen kontroversielt for tiden.

Hun prøvede allerede som ganske ung i 1870'erne at organisere kvindelige arbejdere. Men der kom først gang i denne organisering i 1892, da hun blev formand for Kvindeligt Arbejderforbund, KAF, i København. I 1890'erne stod

hun bag flere strejker og efterfølgende overenskomster for kvindelige arbejdere. I 1901 besluttedes det at lave et nationalt forbund, Kvindeligt Arbejderforbund, KAD, hvor hun blev formand.

Samtidig med sit faglige arbejde blev hun valgt ind i Borgerrepræsentationen i København i 1909 som en af de første kvinder, efter kvinderne fik ret til at stille op og stemme til kommunale valg i 1908. Hun døde midt i arbejdet under en faglig kongres i Aarhus, og på sit dødsleje udtalte hun stærke ønsker om, at KAD måtte fortsætte hendes linje i det faglige arbejde.

(Kilde: <http://danmarkshistorien.dk>)

Den faglige kamp 1875-1900

De første forsøg på at danne fagforeninger i 1870'erne blev stærkt slået tilbage fra omkring 1875. Dels af den pludseligt opståede krise i økonomien og dels af mangel på klart lederskab i arbejderbevægelsen. Krisen var hård og slog for alvor igennem i 1877. Alle virksomheder indskrænkede produktionen. Der var ca. 35.000 kvindelige og mandlige arbejdere i København, og de 9.000 var arbejdsløse (heraf 1.200 smede, 600 cigararbejdere, 500 malere og 2.000 ufaglærte). I visse fag var ledigheden mellem 40 og 60 procent og generelt 35 procent blandt de ufaglærte. I den hårde vinter 1885-86 var 12.000 af Københavns kvinder og mænd arbejdsløse. Der var stor nød, og private hjælpeorganisationer lavede mad til ca. 5.000 personer dagligt. Rigsdagen forhandlede om hjælp til de arbejdsløse, men partiet Højre ville ikke give arbejderne hjælp med det argument, at staten så bidrog til fagforeningernes strejkekasser. Partiet Venstre kunne ikke gøre noget, selv om de havde flertal i Folketinget, da Højre med sit flertal i Landstinget nedstemte sådanne lovforslag. Det største hjælpearbejde denne vinter kom imidlertid fra fagbevægelsens egne medlemmer, der var i arbejde. De samlede 100.000 kr. ind, som blev brugt til at købe flæsk og rugbrød for til de sultende. Nøden betød også, at unge mænd udvandrede. I perioden 1875-1880 udvandrede omkring 17.000 personer²¹.

Krisen klinger ud, og organisationsarbejdet – både med dannelse af fagforeninger og rekruttering af medlemmer til dem - er på sit højeste i perioden

1883-85. Nu også med selvstændige kvindelige fagforeninger som nævnt. Arbejderbevægelsen bliver styrket gennem en stærkere partidannelse samt dannelse af en række faglige organisationer landet over.

I august 1886 afholdtes den første skandinaviske arbejderkongres i Göteborg, som vedtog et principprogram, der bl.a. indeholdt: Tilslutning til socialismen, indflydelse på lovgivningen, lønregulativer, timeløn og ikke akkordløn, arbejdsløsheds-, strejke- og sygekasser, centraliserede fagforbund, 8 timers arbejdsdag, afskaffelse af nat-, søn- og helligdagsarbejde samt hjemmearbejde; endvidere udtaler man ønsket om, at arbejdsgiverne vil slutte sig sammen i én organisation, da man ad denne vej kan få en bedre regulering, faglige voldgiftsretter og bedre forhandlinger. Der blev også dannet flere arbejdsgiverorganisationer, f.eks. Bogtrykkernes Arbejdsgiverforening i 1875, Snedkermestrene inden for byggeriet og i 1885 arbejdsgiverne i jernet. Mange af de gamle laug havde overlevet som selskabsforeninger, da de blev frataget deres monopolmagt med næringsloven i 1857. Nu blev de omdannet til arbejdsgiverforeninger. I 1886 dannedes Industriens Arbejdsgiverforening, og i 1888 danner den et fællesorgan med Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening

De Samvirkende Fagforbund (LO) dannes

Som konsekvens af kongressen i Göteborg blev der i København samme år, 1886, oprettet De Samvirkende Fagforeninger i København. De fagforeninger, der tilsluttede sig, valgte 5 medlemmer til et forretningsudvalg, som fik 2 medlemmer yderligere fra Socialdemokratisk Forbund (Socialdemokratiet). Efter en række konflikter, der blev afsluttet i efteråret 1897, blev der indkaldt til møde den 3. januar 1898 i Folkets Hus på Enghavevej i København. Her dannedes De Samvirkende Fagforbund i Danmark (Senere Landsorganisation i Danmark, LO). På mødet valgtes et repræsentantskab på 21 medlemmer og et forretningsudvalg på 5, igen med 2 repræsentanter fra Socialdemokratisk Forbund. Fra maler Jens Jensen (1859-1928), 1883 formand for de københavnske malere, der også havde været med ved Göteborgkongressen i 1886 og med til at stifte Samvirke i København samme år, lød følgende ord i åbningstalen: *"Arbejderbevægelsen er ikke en kunstig Plante, men et naturligt Produkt af det moderne Samfund (...) Vi er her i kraft af Udviklingens Lov (...) Vi har 25 Aars Kampe og Erfaringer bag os; hver enkelt Del i det store Legeme har gennem*

Selvstyre lært at vurdere sin egne Kræfter, og ved Sammenslutning i Forbundene og i Lokalorganisationerne har vi udviklet Solidaritetsfølelsen, Begejstringen og Offerviljen (...). Den Armé, vi skaber maa være stærk og fast, thi den skal erobre en Verden, og den maa være demokratisk ordnet, thi den skal udvikle mennesker.”

Jens Jensen 1859-1928 – De Samvirkende Fagforbunds (LO) første formand

Jens Jensen, udlært malersvend fra Fyn kom til København i 1879 og blev i perioden 1883-88 formand for malersvendenes fagforening i København. Han var én af hovedmændene bag oprettelse af De Samvirkende Fagforbund i København og Frederiksberg i 1898 og blev den første formand for De Samvirkende Fagforbund (DsF – senere LO) i hele Danmark 1898-1903.

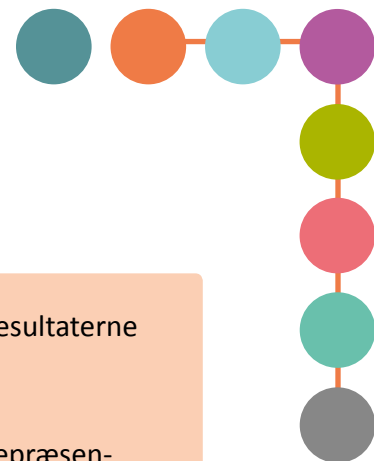
Før formandsposten i DsF fik han til opgave at lave systemer, der fik betydning for arbejderbevægelsens og fagbevægelsens fremtidige organisering, da Socialdemokratiet og fagbevægelsen blev organisatorisk adskilt efter Første Internationales opløsning og Stiftelse af Socialdemokratiet i 1876.

Han var med til at fastlægge grundværdierne i Nordens – og dermed dansk fagbevægelse: Centraliserede faglige forbund, overenskomster og overenskomstfornyelser gennem forhandling, timebetaling (istf. stk.-betaling / akkord), otte timers arbejdsdag, arbejdsløshedsunderstøttelse gn. oprettelse af understøttelseskasser, faglige voldgiftsretter, der kunne lave afgørelser, og anvendelse af strejkevåbenet som det yderste middel. Endvidere opfordringer til fagbevægelsens ledere og system om at engagere sig i national, regional og lokalpolitik med socialistiske synspunkter.

I 1898 lykkedes det Jensen at samle repræsentanter for næsten alle fagforeninger rundt om i Danmark. Det blev i alt 900 faglige organisationer med i alt 60.000 medlemmer, der var grundlaget for stiftelse af DsF i januar 1898.

Styrkeprøven for DsF blev arbejdskampen i 1899 med massestrejker og lock-outer, der i alt involverede 40.000 arbejdere og 4.500 arbejdsgivere. Konflik-

ten sluttede med et forlig, 'Septemberforliget' senere samme år. Resultaterne af dette forlig varede helt til 1960.

Jensen blev ét af første socialdemokratiske medlemmer af borgerrepræsentationen og den første socialdemokratiske borgmester i København og i hele Danmark. Hans finansborgmesterpost i Københavns magistrat varede i perioden 1903-24, derefter blev han overpræsident i København indtil sin død i 1928.

Som borgmester var han optaget af storbyens langsigtede planlægning og lod kommunen opkøbe store arealer, der kunne bruges af byens borgere, bl.a. Fælledparken og Idrætsparken samt bygning af almene boliger.

(Kilder: www.lo.dk og [https://da.wikipedia.org/wiki/Jens_Jensen_\(fagforeningsmand\)](https://da.wikipedia.org/wiki/Jens_Jensen_(fagforeningsmand)))

Sammenslutningen af fagforbund i De Samvirkende Fagforeninger i København 1886, og senere i De Samvirkende Fagforbund i Danmark (LO) fra 1898, bevirker, at de faglige organisationer kan stå stærkere over for arbejdsgiverne og i dansk politik, da man jo ønskede indflydelse på lovgivningen og havde socialismen som perspektiv.

Kvinder betaler halvt fagforeningskontingent

Der er tvivl om, hvor stor organisationsprocenten er for kvinder og mænd i denne periode. Men den var jo højest, hvor mange arbejdere var samlet i produktionen, og lavere i de mindre virksomheder og i hjemmeindustrien. Mændenes organiseringsgrad er generelt højere end kvindernes, da mange faglærte mænd havde en længere historie bag sig som organiserede i faglige foreninger og egentlige fagforeninger. Kvinderne fik dengang som nu ikke ligeløn for lige arbejde; og heller ikke hvor de udførte 'forskelligt' arbejde, var der lønninger, der tilnærmelsesvist lignede de ufaglærte mænds løn. Som konsekvens heraf blev kvinderne optaget i De Samvirkende Fagforeninger i København som halvtbetalende medlemmer.

Politik om køn

Diskussionen om forholdet mellem køn og klasse var et splittelsepunkt mellem 'lassalleanerne' og 'proudhonisterne'²² på den ene side og 'marxisterne' på den anden side i Første Internationale (altså den internationale Internationale). De første så kvindearbejdet som noget, der skulle afskaffes og erstattes af et mandligt forsørgerbegreb, hvor manden skulle tjene nok til at forsørge sin familie, uden at hans kone og børn behøvede at arbejde. Marxisterne mente, at der lå et frigørende element i, at begge køn var på arbejdsmarkedet, og at husholdningsproblemerne måtte løses gennem socialisering af hjemmenes opgaver.

Hovedideologerne bag flertallet i Første Internationale var tilhængere af den på den tid afdøde tyske arbejderleder Ferdinand Lasalle (1825-1864) og ligeledes afdøde franske P.J. Proudhon (1809-1865). På Første Internationales kongres i 1867 blev der fremlagt to rapporter om kvindearbejdet: Flertalsrapporten gik kategorisk mod kvinders arbejde uden for hjemmet, fordi man mente, at kvindearbejdet ikke havde bedret arbejderklassens stilling, men havde reduceret de mandlige arbejderes løn gennem den øgede konkurrence om prisen på arbejdskraft. Rapporten konkluderer, at kvindens emancipation (frigørelse) kun kan ske gennem de mandlige arbejderes emancipation. Mindretalsrapporten fastlagde kvinders ret til arbejde som en ret, der ikke kan nægtes kvinden. Kun gennem det produktive arbejde uden for hjemmet kan kvinderne opnå selvstændighed og værdighed. De uheldige følger af kvindearbejdet, konkluderer mindretalsrapporten, kan derfor kun mindskes ved, at de kvindelige arbejdere bliver organiseret. Derfor opfordres til at oprette kvindelige fagforbund. På senere kongresser blev det anbefalet at oprette sektioner for kvindelige arbejdere. Marx støttede mindretalsrapporten.

Som nævnt fulgte Pio Internationales mindretals anbefaling om at oprette en kvindesektion, sektion 20. Men i 1872 blev der rejst tvivl om, den kvindelige sektion af Internationale skulle have stemmeret, hvad der blev nægtet dem. Dog fremsattes året efter igen et *"Andragende fra Borgerinderne om at blive repræsenteret ved Sektionsmøder."* Kvinderne fik repræsentation med bemærkningen om, at de med tiden nok ville blive så udviklede, at de på parlamentarisk måde kunne deltage i forhandlingerne!

Debatten bølger frem og tilbage

Ved et møde i foreningen Broderbåndet²³ i 1873 om kvindernes rettigheder, blev det besluttet, at kvinderne skulle udelukkes fra stemmeret og deltagelse i politiske diskussioner: *"Kvindens Umodenhed i saa Henseende og Mændenes Utilbøjelighed til at betragte Kvindens Virksomhed som berettiget uden for de rent kvindelige Spørgsmål"* blev angivet som grund!

I Socialdemokratisk Forbund (Socialdemokratiet), der var blevet stiftet i 1878 som udløber af "Gimlekongressen" i 1876, fik kvinderne sæde i såvel foreningen som i dens bestyrelse med én kvinde – 1 person²⁴ – efter en heftig debat.

Jaquette (Agnes, Jacobina, Vilhelmina) Liljencrantz 1845-1920

Jaquette – var den anden kvinde i Pios liv. Hun blev vraget af ham til fordel for Augusta.

Som 24 årig i 1869 stak hun af fra mandsvældet i sin svenske adelige familie og flygtede til København. Hun tog også en tur til Paris, hvor hun mødte Louise Michel, senere én af de meget markante kvindelige ledere i Pariserkommunen. Efter en graviditet, fødsel og bortadoption af barnet i Tyskland vendte hun som 30 årig tilbage til Sverige i 1875. Her fik hun fat i den danske avis, 'Socialdemokraten', hvor der stod flere artikler om kvindesagen, sandsynligvis skrevet af Pio. Hun tog til København og opsøgte Pio og spurgte om, hvorledes socialdemokraterne stillede sig til kvindesagen. Da han svarede, at han anerkendte kvindernes fuldstændige lighed, meldte hun sig ind i partiet. Hun begyndte fra 1876 at skrive i Socialdemokraten under pseudonymet, Medea – og også om den enlige mors stilling. Hun var feminist og socialist og var snart en kendt skikkelse ikke blot i Socialdemokratiet, men også i kvindeforeningerne landet over.

Hun deltog i Socialdemokratiets første partikongres Gimlekongressen i 1876, hvor hun var én af de i alt tre kvinder, der deltog. Efterfølgende, blev hun indvalgt i partiledelsen (hovedbestyrelsen) som den eneste kvinde.

Hun har skrevet om sin egen sag som en ugift og gravid kvinde, der blev svig-

tet af barnets far, i tre hæfter: "Stud med. Anton Gjerdings Forhold til Baronesse J. L.. 1875'. Senere skrev hun en artikelserie i Socialdemokraten: ' Den ugifte Kvindes juridiske Stilling', der også udkom som pjece i 1877. Samme år skrev hun pjecen: 'Louis Pios Færd mod J. L.', hvor hun beskriver sin frustration over arbejderlederen og hans og partiets svig mod hende. Partiet afskedigede hende som skribent, da Pio rejste, skønt det var en aftale for et lån fra hende til Pio og partiet til at finansiere en trykkemaskine, at hun skulle skrive i Socialdemokraten til gengæld for lånet.

Liljenkrantz tilhørte partiets radikale fløj og var feminist og socialist. Da hun blev presset ud, ophørte diskussionerne i partiet (for en tid) om kvindespørgsmålet.

I 1898 fik hun sine penge tilbage fra partiet, men trak sig allerede i slutningen af 1880'erne ud af det offentlige liv.

(Kilder: www.leksikon.org og www.denstoredanske.dk)

Debatten om kvinderne bølgede frem og tilbage. Louis Pio havde gjort sig til talsmand for, at kvinderne skulle gå sammen mod mændene, når mændene ikke ville anerkende kvindernes organisering og stemmeret i arbejderforsamlingerne. Det synes som om, de skiftende redaktioner på 'Social-Demokraten' i højere grad end de faglige organisationer var talspersoner for kvindernes rettigheder. I en leder i avisen fra 1875 hedder det: *"Der stilles Spørgsmaal om Tiden - og især Kvinden - er moden til Frigørelse. Spørgsmaalet maa anses for at være en Uforskammethed mod Kvinden (...) Kvindernes Fremtrængen kan ikke forhindres, muligvis forhales. Det er det dummeste, man kan gøre (...) bedre at arbejde med al Kraft paa, at der aldeles ingen Forskel bliver paa Mandens og Kvindens Arbejdsløn for samme Arbejde."* Der var altså ingen vaklen i partiet og i det politiske program om spørgsmålet. Første gang Socialdemokratiet lod sig repræsentere ved kvindelige talere på et offentligt møde var ved grundlovsfesten i 1890, hvor tre fremtrædende kvinder optrådte.

Men fagbevægelsen var i splid med sig selv om, hvordan bevægelsen skulle forholde sig til kvinderne. Kvinderne blev sat i mange positioner på én gang:

Kolleger, løntrykkere og strejkebrydere. Desuden havde kvinderne i stort omfang dannet rene kvindefagforeninger. Som vi ser af historien, skete dette pga. udelukkelse fra de mandligt dominerede faglige organisationer og af vrede over deres mangel på støtte og bestandige spørgsmål om kvindernes ret til at være fagligt og politisk aktive ud fra egne forudsætninger. Det forvirrede de faglige organisationer, at kvinderne havde egne krav og meninger: Skulle man vise sig solidarisk over for kvindernes organisationer eller skulle man bekæmpe dem? I 1887 blev der stillet forslag i De Samvirkende Fagforeningers (LO's) forretningsudvalg om, at man ikke skulle optage rene kvindeorganisationer under sin paraply. Men kvinder blev dog optaget. I 1889 blev der i Samvirke vedtaget følgende resolution: *"De forsamlede Bestyrelser erkender Nødvendigheden af, at Kvindene organiseres i alle Fag og vedtager, at Spørgsmaalet om Kvindernes Organisation optages til Diskussion i de forskellige mandlige Fagforeninger, og at det paalægges Medlemmerne at agitere for Tilslutning til de kvindelige Foreninger."* I 1891 vedtoges: *"At alle Arbejdere virker hen til, at deres kvindelige Paarørende og Bekendte, der ernærer sig ved Syning, indmelder sig i Fagforeningen."*

Denne utilbøjelighed hos mændene til at lukke kvinderne ind i deres kredse - en utilbøjelighed, der dog med tiden blev overvundet - forklares af nogle ud fra de rester af mandlig faglig stolthed, der havde overvintret fra laugenes håndværkersammenslutninger og svendeforeninger. Denne henføring til traditionen før industrialismens gennembrud betragtes som et udtryk for håndværkerkulturens patriarkalske tradition, hvor samfundet og manden selv så sig som overhovedet for familien. I det hele taget måtte de faglærte håndværkere beskytte sig og deres erhvervede kvalifikationer inden for et fag - og de dermed erhvervede privilegier og højere løn; de måtte beskytte sig - ikke blot over for kvinderne, men også over for de store skarer af ufaglærte mænd, der strømmede ind på arbejdsmarkedet. Men efterhånden viste industrialismens realiteter sig, og de faglærte forbund var de første til at kræve ligeløn for såvel mænd som kvinder, der havde samme uddannelse og samme arbejde. Men kvinderne forblev til vore dage en minoritet inden for de faglærte håndværksfag.

Efterhånden gik de kvindelige fagforeninger ind i fællesforbundene. Men én forblev dog en ren kvindelig fagforening i over 100 år, nemlig Kvindeligt Arbejderforbund (KAD), som i 1901 stiftes som et nyt forbund (ud fra organi-

sationen, der var blevet oprettet i 1883) og eksisterede indtil 2005 som et rent kvindeforbund. Her sluttede KAD sig sammen med SID og blev til Fagligt Fælles Forbund, 3F. Dansk Arbejdsmandsforbund (senere Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund og senere igen Specialarbejderforbundet i Danmark, SID) blev etableret i 1896-97.

Indvandring

Gennem tiden havde der været mange indvandrergrupper, der især kom fra nabolandene til Danmark. Her blev de modtaget forskelligt, alt efter hvor rige eller fattige de var, eller hvilken politisk betydning kongen og de førende kredse tillagde deres virke her. Omkring 1840'erne er der bl.a. tyske teglværksarbejdere og i 1880'erne mange svenske arbejdere i landet. Der er dog ingen præcise tal før 1850, hvor den første danske folketælling blev foretaget. Her skulle folk angive deres fødeland, og det viste sig, at godt to procent var født i udlandet.

Svenskere

I 1870'erne kom der ca. 7.000 svenske sæsonarbejdere til Danmark, og tallet steg i 1880'erne til ca. 9.000 om året. Fattigdommen havde ramt hårdt i Sverige, så derfor måtte de rejse ud efter arbejde. Danske forretningsfolk satte importen af svenskere i system. Først var det unge mænd, men senere blev det også kvinder og faglærte mænd (stenhuggere, skomagere, glaspustere mm.), der kom. Over halvdelen af dem, der tog til Danmark, rejste før eller siden tilbage til Sverige.

Men i 1875 gennemførte Rigsdagen Fremmedloven, der krævede, at politiet skulle udstede en opholdsbog til den enkelte indvandrer og derigennem føre kontrol med den enkelte indvandrers interesse i at søge arbejde. Hvis de var eller blev arbejdsløse og ikke havde haft arbejde de sidste seks uger under opholdet i Danmark, kunne de udvises af landet, hvis ikke de havde penge nok til otte dages ophold. Denne lov førte til, at mange ufaglærte unge svenske mænd blev udvist – man regner med 20-25.000 i perioden 1875 til 1915. I 1892 vedtager man en ny fattiglov, der gør offentlig forsørgelse afhængig af dansk indfødsret. For svenskere i Danmark boende i en dansk by i over fem år

betød det, at man ikke mere kunne udvises, men nu havde ret til dansk fattig-hjælp.

Pelle Erobreren er en roman om en dreng, der er født af svenske forældre. Han tilbringer sin barndom på Bornholm under meget fattige kår sammen med sin far, der er enkemand. Pelle bliver udlært skomager og flytter til København, hvor han deltager i den nye arbejderbevægelse. Han bliver arbejdsløs efter et ophold i fængsel pga. sine aktiviteter, og konen må forsørge ham. De har en vision om et produktionsfællesskab for arbejdere i kooperativer, hvad de realiserer.

Romanen er skrevet af Martin Andersen Nexø (1864-1954) i perioden 1906-10 og fremstiller arbejderbevægelsens udvikling gennem sine figurer. Romanens første del blev filmatiseret i 1987 af instruktøren Bille August

Socialdemokratiet og fagforeningernes holdning til indvandring

I 1880'erne var der efter indtræden af den bratte krise i 1875 stor arbejdsløshed – ca. en tredjedel af arbejdsstyrken var ledig. Den unge arbejderbevægelse var dybt optaget af international solidaritet, arbejdede og agiterede mod det løntrykkeri, som svenskerne jo praktiserede, da disse var desperate og sultne. Men de krævede ikke svenskerne blev sendt hjem, selv om de også nu og da var skruebrækkere i danske strejker. Der opstod intet had mod udlændige i fagbevægelsen, men krav om, at danske arbejdere og udlændige med fast ophold i landet havde første ret til arbejdet. Man var imod masseindvandring i konkrete konfliktsituationer på initiativ fra arbejdsgiverne, men man havde ikke noget imod, at svenskerne selv tog initiativ til at komme. I 1890'erne tyndede det ud i svenskerne, da industrialiseringen var ved at slå igennem i Sverige.

Styrkeprøve mellem klasserne 1899

I 1898 eksisterer der over 900 fagforeninger med ca. 60.000 medlemmer ud af en samlet arbejdsstyrke på 180.000. Fagbevægelsen var nu klar til det store

landsdækkende livtag med arbejdsgiverne efter de mange lokale strejker og lockouter i godt ti år inden da. Arbejdsgiverne er nu også godt organiseret i én samlet forening. Livtaget kom i 1899, da Dansk Arbejdsgiverforening som reaktion mod en snedkerstrejke indleder storlockout med først at udelukke 30.000, så 10.000 og så igen 10.000 af De Samvirkende Fagforeningers (LO's) medlemmer. Det er en af verdens største arbejdskampe, der også varer lang tid fra maj til september 1899. Herefter indgås det berømte Septemberforlig, der gentager og formaliserer den fagforeningsret, som danske arbejdere allerede med Grundloven af juni 1849 fik 50 år før, (men som var blevet antastet), og at arbejdsgiver- og arbejdstagerorganisationerne frit kan forhandle med hinanden og på medlemmernes vegne i spørgsmål om arbejdsforhold.

Gul malurt i bægeret

Under storlockouten var der dog nogle, som ikke 'kunne få sig selv til at deltage i klassekampen' og ønskede at skabe et alternativ. Det var arbejdsgivere og arbejdere, der tilhørte kristelige kredse. De dannede Kristeligt Dansk Fællesforbund med hinanden og var villige til at stille op som løntrykkere og strejkebrydere. Uenigheder skal i stedet for faglig kamp med strejker og lockouter klares i forhandlinger eller ved en retshandling som voldgift var deres program. Det blev den første danske 'gule' forening og eksisterer i dag som Kristelig Fagforening og Kristelig A-kasse, Krifa. I dag skal medlemmer af organisationens hovedbestyrelse tilslutte sig det kristne livs- og menneskesyn for at opnå dette tillidshverv.

Det var ikke foreneligt med arbejderbevægelsens tradition fra Første Internationale og fra Socialdemokratiets principprogram fra 1876 at blande religion og arbejdskamp sammen, da man betragtede religionen som en personlig sag, som man kunne dyrke uafhængigt af ens fagforeningsforhold eller politiske engagement. I det perspektiv kunne man altså godt føre klassekamp, strejke og have en personlig religiøs overbevisning samtidig – og opleve, at ens kammerater i fagforeningen eller i striden godt kan have andre personlige religiøse overbevisninger end én selv – eller slet ingen!

Litteratur:

Den kvindelige fagbevægelse i København 1870-1900, af Karin Sandvad, i Årbog for Arbejderbevægelsens historie, bd. 1, Fremad 1971

(her stammer mange af citaterne fra)

Blåstrømper, rødstrømper, uldstrømper - Dansk Kvindesamfunds historie i 100 år, af Eva Hemmer Hansen, Grevas 1970

Socialistiske Blade 1-2 1871, af Louis Pio, Clio-forlaget – findes på:

http://www.arbejdermuseet.dk/index.php?option=com_content&view=article&id=147:socialistiske-blade-1871&catid=44:om-arkiv-og-bibliotek&Itemid=150

Frauenemanzipation in Politik und Literatur der deutschen Sozialdemokratie (1863-1933) af Werner Thönnessen, Geinhausen 1958

Fagforeningskundskab - historie og problemer, Arbejdernes Oplysningsforbund, Fremad 1934

Sylvia Pio – en adelig socialist, af Kristian Hvidt: Gyldendal 2009

Fra huguenotter til afghanere – Indvandringens historie i Danmark, af Peter Bejder og Kim Boye Holt, Systime 2003

Flugten til Amerika – eller drivkræfterne i masseudvandringen fra Danmark 1868-1914, af Kristian Hvidt, Universitetsforlaget i Aarhus 1971

Arbejderhistorisk bladliste 1870-1880, Modkraft

Køn og Fagbevægelse i 100 år, LO 2002:

http://fiu-ligestilling.dk/tools_materials_taxonomy/konsligestilling/page/4/www.denststordanske.dk

<http://leksikon.org>

<http://lo.dk>

<http://danmarkshistorien.dk>

www.kvinfol.dk

<http://da.wikipedia.org>

Den tidlige arbejderbevægelse 1871-1900 noter

- 16 I den franske revolution 1789 var det 'tredje stand', borgerskabet, der gjorde oprør mod de to ledende stænder adelen og kirken. Senere taler man om bønderne som den 'fjerde stand', da deres frigørelse i Europa og Danmark består i at blive fri for livegenskab, stavnsbånd og vornedskab (pligt til at forblive på fødestedet og godsejerens ejendom) og få permanent selveje til jord og ejendom. 'Femte stand' må inden for denne tænkning være arbejderklassen.
- 17 Internationale - også kaldet Første Internationale - eksisterede 1864-76. I 1889 dannedes Anden Internationale, som blev splittet under Første Verdenskrig, da kommunisterne dannede deres egen Tredje Internationale i 1919, kaldet Komintern. I 1938 dannede Trotskij Fjerde Internationale efter sin landsforvisning fra Sovjet. Og i 1949 dannede Tito i Jugoslavien femte Internationale. Efter Første Verdenskrig blev Anden Internationale genoprettet, men blev nedlagt i 1946. I 1951 genopstod organisationen som Socialistisk Internationale, en organisation for alle socialdemokratier i verden.
- 18 De Samlede Kvindeforeninger omfatter i 1888: Kvindelig Fremskridtsforening, De Kvindelige Herreskræddere, Dame- og Kaabesyersker, De kvindelige Vævere, De kvindelige Tobaksarbejdere, Kvindelig Husgerning, Kvindeligt Arbejderforbund, Kvindelig Tyendeforening, Kvindevalgretsforeningen. Dog ikke Dansk Kvindesamfund, som blev oprettet i 1871
- 19 Den del af cigaren, der ligger under dæksbladet
- 20 Ud over de nævnte rene kvindefagforeninger blev der i perioden 1870-1900 også oprettet en lang række fagforeninger af kvindelige arbejdere. Ved at se på navnene for disse kan man se i hvilke brancher og jobs og funktioner, kvinderne arbejdede. Der blev oprettet fagforeninger i følgende årstal: 1887: Kvindelige arbejdere i Bogbinderfaget (opløst samme år), Kvindelige Sølvpolerere (opløst i 1890). 1890: Maskinstrikkernes Fagforening (samme år optaget i Kvindeligt Arbejderforbund), Foreningen for kvindelige Blikvarearbejdere (opløst samme år), De kvindelige Trykkeriarbejders Fagforening (opløst 1893), Kvindelig Forening i Børstenbinderfaget (opløst 1894). 1892: De kvindelige Papirarbejders Fagforening (opløst 1893). 1893: Strygeomfruernes Fagforening (opløst 1894). 1894: Kjole- og Kaabesyerskernes Fagforening (forenet med Syernes Forbund i 1900). 1896: De kvindelige Bogbinderarbejders Fagforening (i 1898 forenet med Bogbindersvendenes Fagforening af 1873). 1897: Guld- og Sølvpolerernes Fagforening (Optaget i Guld- Sølv og Elektropletarbejdernes Forbund 1900). 1898: Korksorserernes Fagforening (1901 optaget i Korkskærernes Forbund), De kvindelige Sukkervare- og Chokoladearbejders Afdeling (optaget som en afdeling i Sukker-, Chokolade- og Biscuitarbejderforbundet 1899), Linnedsyernes Fagforening (optaget i Syernes Fagforbund 1899), Korsesyerskernes Fagforening (optaget i Syernes Forbund 1899). 1899: Handskesyerske-Foreningen, Frem (optaget i Syernes Forbund 1900). 1900: Vattæppesyerskernes Fagforening (optaget samme år i Syernes Forbund). (Kilde: Kvindelige københavnske fagforeninger 1870-1900 www.kvinfo.dk – kilde 93)

- 21 Sammentælling af dataregistrering 1875-1880 i tabellen side 68 om udvandring fra Danmark 1869-80 i Flugten til Amerika af Kristian Hvidt – eller drivkræfterne i masseudvandringen fra Danmark 1868-1914, Universitetsforlaget i Aarhus 1971. Hvidt skriver om i sin bog, at man i Europa i slutningen af 1800-tallet var bekymret over det kvindeoverskud, der med den store udvandring af mænd ville opstå
- 22 Pierre-Joseph Proudhon, 1809-65, mente, at kvinderne skulle arbejde i hjemmet som husmødre. I øvrigt var han modstander af statens indgriben i private forhold. Samfundet skulle bestå af frie og uafhængige familier, der arbejdede sammen uden statsmagtens indgriben. Ferdinand Lassalle, 1825-64, erkendte, at kvinderne faktisk arbejdede uden for hjemmet, men anså det for noget naturstridigt, der burde afskaffes. Karl Marx, 1818-83, beskrev kvinde- og børnearbejdet under industrialisering i sit hovedværk, 'Kapitalen' og var enig i, at kvinde- og børnearbejdet opløste arbejderfamilien, men at det var en nødvendighed, at kvinderne blev inddraget i den offentlige produktion. Han ønskede, at kvinder blev fritaget for natarbejde og sundhedsfarligt arbejde og børnearbejde forbudt.
- 23 Den socialdemokratiske Forening Broderbåndet blev stiftet omkring årsskiftet 1873-74 som en politisk forening med publicering af småskrifter og afholdelse af foredrag- og diskussionsmøder og derigennem demonstrere brug af de grundlovssikrede rettigheder til at forsamle og ytre sig (men det gjaldt åbenbart ikke rettigheder for kvinderne!). Broderbåndet kunne ikke blive en del af de faglige organisationer. Dens ideer levede videre i organisationen Socialdemokratisk Samfund, der eksisterede 1875-1882. (En organisation med samme navn eksisterede 1966-73) (Kilde: Modkraft: Arbejderhistorisk bladliste 1870-1880)
- 24 Den eneste kvinde i Socialdemokratiets hovedbestyrelse blev: Jaquette Liljencrantz (1845-1920). Hun havde lånt Pio og partiet 2.000 kr. til at leje en ny trykkemaskine for. Men da Pio tog til Chicago i 1877, havde han ikke betalt tilbage som aftalt. Socialdemokratiet betalte hende pengene tilbage i 1898.

Arbejderbevægelsen 1900-1930

I år 1900 havde kvinder og mænd nu fået samlet 30 års erfaring i den faglige kamp, selv om ikke hver generation havde været med hele vejen, og pionererne nu var gamle eller døde. Men erfaringerne lå nu som sædvaner og kultur i de organisationer, der var blevet bygget op. Alt i alt var arbejderne bedre fagforeningsmæssigt rustet ved indgangen til det nye århundrede, selv om bevægelsen også måtte tage imod nogle nederlag som følge af den stagnation i økonomien, der kommer i 1920'erne og op mod 1930.

Kvindes muligheder og rettigheder

Det kneb med de borgerlige rettigheder for de upriviligerede klasser og lag i samfundet, selv om der nu var gået 50 år efter junigrundloven af 1849, og samfundet er på vej ind i 1900-tallet. Kvinder i alle klasser og lag, hvor de jo udgjorde halvdelen af personerne, oplevede både diskrimination på arbejdsmarkedet, i uddannelsesinstitutioner og på det samfundsmæssige plan, hvor lovgivning og regler begrænsede kvinders rettigheder og muligheder. Selv om ugifte kvinder ved det 25. år var blevet myndige og principielt ligestillet med mænd og enker i 1857 (Næringsfrihedsloven) og havde fået ret til at drive egen virksomhed, så var det ikke alle erhverv, der var åbne for kvinder. På landet f.eks. fik ugifte kvinder først i 1909 ret til at drive husmandsbrug.

Heller ikke på uddannelsesområdet var der fri adgang for kvinder. De havde i 1867 fået lov at blive lærerinder i kommuneskolen, men kunne først i 1894 få adgang til statsseminarierne, der uddannede lærere. Den første danske kvindelige læge, Nielsine Nielsen, kunne ikke få en hospitalstilling, da hun blev færdig i 1888. Det blev tilladt kvinder at studere teologi i 1904, men de kunne ikke blive præster i folkekirken. Det kunne de først efter 1947 ved lov og i praksis 1948, hvor de første kvinder blev præsteviet. I 1907 fik kvinder adgang til de tekniske skoler og dermed adgang til en officiel anerkendt håndværkeruddannelse - indtil da skulle de selv betale for undervisning og for at komme i lære i mange af håndværksfagene. I 1901 var der 358 kvinder og i 1921 var der 410 kvinder, der blev uddannet som håndværker (tømrer, murer, snedker, glarmester, blikkenslager, maler og elektriker).

De gifte kvinder oplevede på en måde endnu flere begrænsninger end ugifte. Først i 1880 fik gifte kvinder mulighed for at råde over, hvad de selv tjente lige-

som de ugifte kvinder. Manden i ægteskabet rådede indtil 1899 over fællesboet, pengene og fik børnene ved en eventuel skilsmisse. Hvis og når han døde, kunne hans kone ikke få forældremyndighed over sine egne børn før i 1906. I 1922 kom en ny ægteskabslov²⁵ (med ikrafttræden 1923), der gav forældrene fælles forældremyndighed i ægteskabet og moren også ret til at få forældremyndighed over børnene ved skilsmisse. I 1925 blev ægteskabsloven suppleret med begrebet: Gensidig forsørgerpligt, hvilket betød, at begge ægtefæller skulle bidrage til familiens udkomme – enten gennem lønarbejde eller arbejde i hjemmet.

Perioden er generelt præget af, at man i Folketinget øver sig på at praktisere parlamentarisme og folkestyre; der er radikaliseret i flere grene af samfundet, reformer og lovgivning på ligestillingsområdet: Kvinder får valgret i 1908 til kommunale råd og i 1915 til Folketinget. Der kommer lov om ligeløn i offentlige embeder; mænd og kvinder får lige adgang til offentlige hverv og embeder fra begyndelsen af 1920'erne. Arbejderkvinderne er i stort omfang på arbejdsmarkedet, hvor deres indtægt er nødvendig for familiens overlevelse. Samfunds- og ligestillingskampen fra 1920'erne behandler nu også spørgsmål om antikonception, børnefødsler og abort. (Se kapitel om Arbejderbevægelsen 1971-2000, hvor forhistorien fra 1920'erne om ret til prævention og fri abort fortælles).

Erhverv i byen og på landet

I 1897 var der 165 virksomheder i Danmark med mere end 100 arbejdere. I 1914 var tallet 264, og i 1925 var der 312. Der er altså sket en fordobling af antallet af store virksomheder på 28 år.

I dag er de fleste danske arbejdere ansat på virksomheder med under 100 ansatte. På sådanne virksomheder var 68 procent af arbejdsstyrken ansat i 1925. Det gennemsnitlige antal arbejdere pr. virksomhed var i hele perioden 1897-1925 ca. 35²⁶. Det er således dannet en virksomhedsbestand i industrien af ret stor størrelse - dvs. med mange ansatte - i perioden.

Arbejdskraften og befolkningen flytter rundt i Danmark mellem land og by – alt efter, hvor arbejdet er. Men i stigende grad vandrer arbejdskraften mod

byerne. I 1860 arbejdede 53,3 procent af befolkningen i landbruget, 26,4 procent arbejdede i håndværk og industri, 5,9 procent i bygge- og anlæg og 14,4 procent i øvrige erhverv. I 1911 var de arbejdende i landbruget faldet til 38,3 procent, håndværk og industri steget til 28,9 procent, bygge- og anlæg steget til 12,9 procent og øvrige erhverv steget til 19,9 procent. Befolkningen var i samme periode steget med godt en million mennesker fra 1.6 millioner til 2.7 millioner på de 41 år, der var gået i perioden 1860-1911.

I tjeneste i landbruget

Landbruget er gennem hele perioden stadigvæk det vigtigste erhverv, selv om det antal mennesker, der boede og arbejdede på landet, var faldende. Erhvervet gennemførte mange moderniseringer og udviklinger – f.eks. organiserede bønderne selskaber som andelsmejerier og andelsslagterier, der brugte den nyeste teknologi, samtidig med at driften i dansk landbrug blev mere maskiniseret i løbet af 1900-tallet. Gårdmændene var de drivende i denne udvikling, da de havde mest jord og de største bedrifter.

Der var også en arbejderklasse på landet. Den første gruppe var husmændene, der kun ejede lidt jord og en lille besætning; så lille, at en familie ikke kunne leve af det, men måtte tage arbejde hos gårdmændene eller hos godsejerne. Husmændene kunne som regel ikke identificere sig med arbejderbevægelsen, men har gennem næsten et århundrede på folketingsplan arbejdet sammen med Socialdemokratiet gennem deres eget parti fra 1905, Det radikale Venstre.

Den anden gruppe var lønarbejdere helt uden besiddelser, og lige som arbejderne ejede de kun deres arbejdskraft. De havde ikke jord og lejede bolig hos andre. Det var landarbejderne og tyendet, der udgjorde folkeholdet på en gård eller et gods. De var beskæftiget med alt muligt arbejde ude på markerne, inde i staldene og på gården i de private hjem.

Tyende var elendigt lønnet, og deres vilkår var fornedrende med dårlige boliger, lange arbejdstider og dårlig og utilstrækkelig mad. De blev nedslidte, fejlernærede og var udsat for stor spædbørnsdødelighed. De havde meget få borgerlige rettigheder (f.eks. ingen stemmeret før 1915) og skulle kontrolleres af deres arbejdsgivere og myndighederne ved at bruge en skudsmålsbog, når de var fyldt 18 år rejste ud over deres eget sogn for at arbejde. Deres arbejds-

giver havde lov at revse dem – dvs. slå dem - indtil 1921, hvor der kom en ny lov, Medhjælperloven, der afskaffede både skudsmålsbogen og revselsesretten.

Helt nederst i hierarkiet var de fattige. Der var blevet mange af dem, da befolkningen på 100 år i perioden blev mere end fordoblet. De gode økonomiske tider i 1890'erne betød, at de, der ejede noget i forvejen, klarede sig godt, men de, der ikke ejede noget som helst, måtte konkurrere stærkt med andre om prisen på deres arbejdskraft - hvis de altså var i stand til at arbejde eller få et arbejde.

Fattighjælp og hjælpe-kasser

Familiens medlemmer tog sig af hinanden, forældrene tog sig af børnene og børnene af de syge og af forældrene, når de var blevet gamle. Sådant var traditionen. Når dette system brød sammen, hvad var der så at gøre? Jo, man kunne som fattig gå på landevejen og forsøge at tigge og arbejde sig frem til dagen og vejen. Men allerede i 1708 blev fattiges ret til at tigge afskaffet – måske fordi de alle søgte til byerne og slog sig ned dér. Man forsøgte så at klare det lokalt, idet fattige familier gik 'på omgang' i sognet. Dvs. at de skulle forsynes på skift af dem i sognet, der havde noget at give af. Man kunne også betale de fattige for at flytte sig ud over sognegrænsen, så de ikke mere var en byrde i deres hjem sogn. Men så kunne sognet komme i karambolage med nabosognene, og så var man lige vidt. I 1803 blev der så indført en ny slags skat, fattigskat, som blev pålagt borgere med jord og ejendom. I denne forordning deler man folk op i tre kategorier:

- De ikke-erhvervsdygtige – dvs. gamle og syge, som skulle både have bolig og mad
- Børn, der skulle fjernes fra hjemmet eller var forældreløse, og som blev sat i privat pleje
- Personer, der var syge og med mange børn, og ude at stand til at forsyne sig selv.

Efter 1840 blev der oprettet arbejdsanstalter eller fattiggårde. I perioden 1870-85 steg antallet til 350-375 fattiggårde med 6.500 personer. I 1906 var der 450 fattiggårde. Der var flest mennesker på dem om vinteren, når det var svært

at skaffe sig føde/arbejde og vagabondere. Ideen med fattiggårde var, at det skulle kunne betale sig at drive en gård med arbejdspligt og fælles husholdning. Men gårdene gav sjældent overskud. Fattiggårdene blev lukket som resultat af Socialreformen fra 1933 – men enkelte overlevede dog helt op til 1970'erne som arbejdsanstalter, indtil Bistandsloven blev gennemført i april 1976.

Fattighjælp var et lån, der skulle tilbagebetales, hvis man ville være et fuldyldigt medlem af samfundet igen. Grundloven slog fast, at modtagere af fattighjælp, der ikke havde betalt den tilbage, ikke kunne stemme til valgene, og heller ikke stille op. Fattige kunne heller ikke gifte sig med hvem, de ville – eller overhovedet måske få lov at gifte sig ('flere munde at mætte'). Da Grundloven i 1915 skulle ændres, blev det klart, at også mange tusinde håndværkere gennem tiden havde mistet stemmeretten, fordi de havde modtaget fattighjælp i perioder med smalhals – og ikke kunne betale tilbage og måske skyldte i skat også.

Nye typer hjælp og hjælpeklubber

I 1891 med den nye fattiglov blev der indført aldersunderstøttelse for danske borgere over 60 år, som ansås for 'værdigt trængende' (dvs. at de forinden havde holdt sig fri af fattighjælp i ti år inden, de blev 60 år). Endvidere blev der indført støtte til lægebesøg, jordemoderassistance og begravelse. Det offentlige skulle komme enhver til hjælp "*for så vidt han ikke længere var i stand til at forsørge sig og sine det Nødvendige til Livets ophold eller til Kur og Pleje i Sygdomstilfælde*". Året efter i 1892 kom der en sygekasselov, hvor man kunne lade sig forsikre fra det 15. år, men hvor der også var statsstøtte. I 1907 begyndte staten at yde tilskud til bl.a. fagbevægelsens arbejdsløsheds-kasser. Som medlem af en arbejdsløshedskasse kunne man få arbejdsløshedsunderstøttelse uden, at man mistede sine borgerlige rettigheder som f.eks. stemmeretten, og det betød meget for mange arbejderes udøvelse af stemmeretten indtil 1915. Alternativet fattighjælp ville ligesom skatterestancer fjerne dem fra valglisten.

Al sociallovgivning blev i 1933 samlet i Socialreformen, fremlagt og støttet af Socialdemokratiet, Venstre og Det radikale Venstre. Her slås det fast, at økonomisk hjælp til gamle, fattige og syge ikke skal udsætte den nødlidende for straf. Efter grundlovsændringen 1953 og med valgloven af 1961 blev de

formelle paragraffer om tab af valgret, hvis man modtager fattighjælp, fjernet helt.

Fagforeninger for tjenestepiger, landarbejdere og tyende Tjenestepigerne

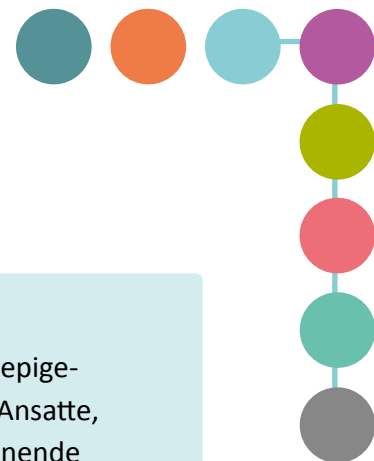
Mange unge kvinder fra håndværker-, bonde- og arbejderfamilier blev sendt ud at tjene i en privat husholdning i deres unge år, indtil de blev gift. Men nogle blev ikke gift og blev i jobbet eller i den type jobs hele deres liv. Reglen for ansættelse var, at man blev hos sit herskab mindst ét år, hvorefter begge parter kunne opsige kontrakten. Arbejdet bestod i at lave mad til familien og eventuelt andre ansatte, rengøring og vask samt ofte børnepasning. Tjenestepigen skulle iflg. Tyendeloven af 1854 stå til rådighed døgnet og ugen rundt. Arbejdsgiveren havde ret til at slå tjenestepigen, og hun skulle have en en skudsmål-bog indtil 1921, hvor der kom en ny tyendelov med afskaffelse af tævene.

Det havde især været håndværkere og industriarbejdere, der har opbygget fagforeninger i perioden 1870-1900, men som beskrevet, var det at have tjeneste i et privat hjem et arbejdsområde, der indebar meget få frihedsgrader med dårlig betaling, kontrol og nu og da også korporlig afstraffelse (husbond havde revselsesret). Der var helt åbenlyst, at der var brug for faglig organisering inden for disse områder. Den kom også.

Første initiativ kom fra Marie Christensen (1871-1945), der i november 1899 indbød til møde i København. Her mødte 30 tjenestepiger op; de dannede Københavns Tjenestepigeforening med følgende program, der skulle arbejdes for:

- Fast arbejdsdag 7-19
- Betalt overarbejde
- Fri hver anden søndag eftermiddag
- Eget værelse og ordentlig kost
- Ret til uddannelse og dermed højere løn

Foreningen ville også arbejde for oprettelsen af en tjenestepigeskole, og sikre ældre tjenestepigers alderdom. Marie Christensen blev formand.

Marie Christensen 1871-1945

Marie Christensen var tjenestepige og stiftede Københavns Tjenestepigeforening i 1899 (som i 1993 blev en del af Forbundet for Offentligt Ansatte, i dag FOA (Fag og Arbejde)). Rundt om i landet blev der oprettet lignende foreninger, der i 1904 sluttede sig sammen i De Samvirkende Tjenestepigeforeninger i Danmark. Her blev Marie Christensen formand indtil 1927. Som det stod i arbejdsprogrammet, ville Tjenestepigeforeningen uddanne tjenestepigerne, og i 1906 oprettede de en fagskole, der virkede indtil 1972 under navnet Husassistenternes Fagskole.

De Samvirkende Tjenestepigeforeninger ville have Tyendeloven fra 1854 afskaffet. Denne lov stillede husligt arbejde som lønarbejde meget ringere end andet arbejde. Bl.a. skulle man have en skudsmålsbog, som arbejdsgiverne kunne skrive hvad som helst i – i starten, senere kun faktuelle oplysninger – og arbejdsgiverne kunne også slå deres ansatte. I 1904 nedsatte Venstreregeringen en Tyendekommission, og Marie Christensen fik sæde i den som den første arbejderkvinde i en regeringskommission. Som et resultat af kommissionens arbejde vedtog Folketinget Medhjælperloven af 1921, hvor både skudsmålsbogen og tævene blev forbudt.

Marie Christensen var oprørt over, at hendes fagfæller var dobbeltudelukket fra at stille op til valg og stemme iflg. grundloven af 1849 – dobbelt fordi hendes medlemmer både var tjenestepiger (altså tilhørte et folkehold) og kvinder. Begge disse kategorier havde ikke stemmeret, som det var formuleret i grundloven. Hun iværksatte en protestkampagne, stiftede i 1904 Politisk Kvindeforening og gik ind i såvel den nationale som internationale stemmeretskamp. Hun var én af talerne i arbejder- og fagbevægelsens særlige arrangement for arbejdernes fejring af stemmeretten til kvinder og tyende den 5. juni 1915 om eftermiddagen i Søndermarken. Dette arrangement blev afholdt efter kvindeoptøget med repræsentanter for kvindestemmeretsforeningerne gik til kongen samme dag.

Da stemmeretten var erhvervet, blev hun valgt til Københavns Borgerrepræsentation for Socialdemokratiet 1917-22.

Målet om, at gamle tjenestepiger skulle have et alderdomshjem, blev realiseret i 1935. Her flyttede Marie selv ind og tilbragte sine sidste år.

(Kilder: www.foa.dk og www.wikipedia.dk)

Landarbejderne

I 1907 blev Tyende- og Landarbejderforbundet oprettet i Danmark med Carl Westergaard (1885-1954) som initiativtager. At det første skete så sent i forhold til organisering af arbejderne på virksomhederne skyldtes, at de arbejdende var spredt over hele landet, og måske var der heller ikke så mange på samme sted til at hjælpe og inspirere hinanden til en organisering. Deres arbejdsgivere, godsejerne og gårdmændene var heller ikke organiserede som arbejdsgivere, og ønskede derfor ikke nogen kollektive aftaler. Det, der regulerede arbejdsforholdene på landet, var tyendeloven, som ikke stod på de svages side. I 1934 bliver forbundet slået sammen med Dansk Arbejdsmands Forbund.

Carl Westergaard 1885-1954

Carl Westergaard kommer som 11 årig ud at tjene. Efter nogle år som landarbejder, fodermester og tørvegraver kommer han på højskole. Her møder han nogle af tidens store arbejderledere og bliver inspireret af skildringer af de fattiges liv på landet gennem Johan Skjoldborgs (1861-1936) og Jeppe Aakjærs (1866-1930) digtning.

I 1906 henvender Carl Westergaard sig til De samvirkende Fagforbund (DsF/LO) og beder om hjælp til at organisere en fagforening for landarbejdere og tyende. Han får de 200 kr., han har bedt om efter anbefaling fra digteren og den socialt og politiske engagerede Jeppe Aakjær. Der samles så 15 personer til en stiftende kongres i 1907, der vælger Carl Westergaard til formand.

Tyende- og Landarbejderforbundet vil lige som Tjenestepigeforeningen have afskaffet skudsmålsbogen og tyendeloven, og at tyende skulle have valgret. Endvidere ville de arbejde for højere løn og bedre indretning af karlekamrene →

på gårdene. Westergaard fik også foretræde for den Tyendekommission, som Marie Christensen sad i. Endvidere ville forbundet have oprettet en arbejderhøjskole. På kongressen i 1909 afsættes han imidlertid som formand pga. en politisk splittelse i forbundet og hans rod i regnskaberne. Ved Staunings indgriben i 1915 lykkes det forbundet at blive enige om en politisk linje, og Carl Westergaard får nu andre ledende poster, men dog ikke formandsposten. I 1934 bliver forbundet indlemmet i Dansk Arbejdsmandsforbund (Senere SID og fra 2005 3F).

Den første arbejderhøjskole²⁷ bliver oprettet i 1910 i Esbjerg. Esbjerg Højskole eksisterede indtil 2012, hvor den lukkede pga. økonomiske problemer. Aakjær og Martin Andersen Nexø og mange andre i samtidens kulturelite støttede skolen.

Carl Westergaard skrev flere pjecer om tyendes forhold og var skribent i flere blade.

(Kilder: www.denstoredanske.dk og www.arbejdermuseet.dk)

Faglærte, ufaglærte og parlamentarisk arbejde

Den langsomme, sene og spredte industrialisering (selv om der var et industrielt centrum i København) betød, at den danske arbejderklasse ikke gennemgik den store forarmelse som f.eks. i England i de store industricentre. Det kunne f.eks. godt betale sig for en pige eller karl fra landet at tage ind til byen og arbejde på fabrik – her var der større frihed og bedre løn, især hvis virksomheden havde overenskomst. Der blev flere og flere kvinder ansat inden for industri og håndværk, hvor de i løbet af perioden kom til at udgøre en større og større del af de ansatte – omkring 25 procent i 1914 og 1925. Men i mange industrigrene udgjorde de det absolutte flertal – eks. i tekstil-, papir- og soigneringsindustrierne (vaskerier, strygerier, barber- og frisørforretninger mv.) over halvdelen.

I 1920'erne sker der en forholdsvis omfattende reorganiserings- og rationali-

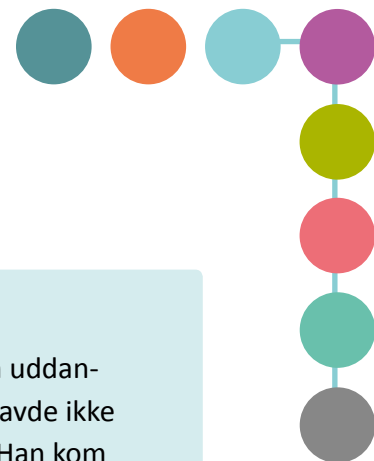
seringsproces inden for industriproduktionen, hvilket øger den enkelte arbejders produktivitet. Produktiviteten vokser med 50 procentpoints op gennem 1920'erne, mens beskæftigelsen i industrien kun stiger med 26 procentpoints fra 1922-29.

I folketællingen 1930 udgjorde antallet af arbejdere inden for industri og håndværk 305.000, hvilket svarer til knapt 20 procent af den erhvervsaktive del af befolkningen.

Flertallet af de faglærte arbejdere kunne ikke alle se frem til et liv, hvor de selv blev mestre, men måtte forblive svende hele deres arbejdsliv. Men manges holdninger var i generationer præget af de gamle laugs fagstolthed og patriarkalske holdninger over for kvindernes rolle på arbejdsmarkedet. Dette fik betydning for de skel, som de faglærte ønskede at bygge op med de fagforeninger, de oprettede allerede fra 1870'erne, hvor faget og svendebrevet (i dag uddannelsesbeviset) blev adgangstegnet. Sådanne fagforeninger var dels vendt mod de ufaglærte mænd og dels mod kvinderne, som jo også for det store flertals vedkommende var ufaglærte.

Arbejderne kom fra forskellige baggrunde: De faglærte havde som nævnt ofte rod i laugstidens håndværkerfamilier, svende- og mesterfamilier, mens den ufaglærte arbejdskraft ofte havde rod i den overskydende landbobefolkning. Disse ufaglærte havde tidligere erfaringer som 'tyende', piger og karle, og var vant til afhængighed, hårdt og underbetalt arbejde.

I 1876 var Socialdemokratisk Forbund blevet dannet – et signal om adskillelse mellem fagbevægelse og parti. Og Socialdemokratiet gjorde sig mere og mere gældende på den parlamentariske front og dannede den første regering 1924-26 med Thorvald Stauning (1873-1942) som statsminister og Det radikale Venstre som støtteparti. Senere i 1929 lavede de to partier et fælles arbejdsprogram med støtte fra Venstre med en række reformer, som dannede grundlaget for de næste socialdemokratiske ledede regeringer.

Thorvald Stauning 1873-1942

Han blev født af fattige forældre, der ville hjælpe ham med at få en uddannelse. Han selv ønskede at komme i kontorlære, men forældrene havde ikke råd til at holde ham med det tøj, man skulle vise sig i på et kontor. Han kom så (efter at have prøvet smedefaget) i lære som cigarsorterer i tobaksindustrien. Som 16 årig meldte han sig ind i Socialdemokratiet, mens han var i lære. Han blev udlært svend i 1892 og fik arbejde som cigarsorterer. I 1895 blev han valgt ind i hovedbestyrelsen for Tobaksarbejderne. Året efter blev han formand for Cigarsorterernes Understøttelsesforening og redaktør for dens fagblad. I perioden 1896-1924 var han skrivende og redigerende medarbejder i mange fagblade og fra 1920 knyttet til Social-Demokraten. I 1916 blev han kontrolminister*) og i 1918-20 minister for arbejder- og sociale spørgsmål i radikalt ledede regeringer. I 1924-26 statsminister i den første socialdemokratiske ledede regering i Danmark og igen statsminister 1929-40 i socialdemokratiske-radikale regeringer. Efter besættelsen 1940 statsminister i samlingsregeringen indtil sin død i 1942. Stauning udnævnte den første kvindelige minister i Danmark, Nina Bang, i sin regering 1924-26. Stauning var som statsminister gennem mange år helt central for de velfærdslovgivningskomplekser, der blev til under meget svære kriser.

Stauning var hovedansvarlig for afholdelse af Anden Internationales kongres i 1910 i København. Det var på den kongres, at kvindekongressen i partiet fik indført Kvindernes Internationale kampdag. Der deltog 99 kvinder på denne kongres. Det danske Socialdemokrati havde haft almindelig valgret – til kvinder og mænd fra det 22. år – på programmet siden 1876, og indskrev princippet om ligeløn i sit program i 1888. Men på dette tidspunkt op til grundlovsændringen af 1915 var der ikke megen kvindeaktivitet i partiet eller med partiet som udgangspunkt. Det var de kvindelige fagforeninger, der var aktive – også med at opbygge organisationer sammen med andre kvinder for retfærdighed og valgret.

Det danske Socialdemokrati var enige i hovedlinien i Anden Internationale fra 1907 om ikke at samarbejde med 'den borgerlige kvindebevægelse' – dvs. i dansk udgave den kvindebevægelse, der også i Danmark allerede fra

1870'erne udviklede sig og kulminerede med stemmeretskampen op til 1915. Det danske Socialdemokratis kongres i 1908 mente, at man ikke skulle opbygge særlige kvindeorganisationer – ej heller inden for partiet. Man gik kun ind for kvindelige fagforeninger i de fag, hvor der ikke var muligt at lave fælles fagforening sammen med mændene.

Derfor mistede partiet som parti terræn på kvindesagen. Kvindeforeningerne og kvindefagforeningerne uden for partiet blev derfor helt afgørende vigtige for arbejderbevægelsens udvikling af politik over for kvinder og mulighed for den danske arbejderbevægelses feminister at udvikle politik på ligestillingsområdet. Manglen på 'dobbeltorganisering' – dvs. at kvinderne opbyggede egne socialdemokratiske kvindeforeninger inden for partiet – betød, at de danske kvindelige socialdemokrater heller ikke ad den vej kunne få repræsentation i partiets ledende organer. I det tyske socialdemokrati var Clara Zetkin (1853-1933) efter i 1907 at være blevet leder af kvindekantoret, en af initiativtagerne til den socialdemokratiske kvindebevægelse i perioden 1891-1917. Bevægelsen udgav bladet, Die Gleichheit, som Stauning skrev artikler til (!),

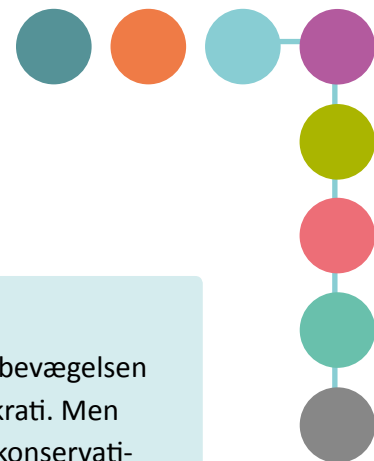
Stauning udsendte i 1910 et hyrdebrev til partiforeningerne, hvor han nævnte kvinders 'separatistiske' tilbøjeligheder.

Først efter den nye kvindebevægelse i 1970'erne kom der gang i det danske socialdemokratiets kvindearbejde, hvor ligestilling på kongressen i 1977 blev indskrevet i partiets principprogram.

(Kilder: Kvindekamp og klassekamp i 100 år, af Jytte Larsen, Tidsskrift for Arbejdsliv 12. årgang nr. 2, 2010. Stauning af Georg Metz) www.altomhistorie.dk

*) "En kontrolminister er en minister, som udnævnes for at (nogle af) de partier, som ellers ville være i opposition, får indflydelse på landets styrelse i krigs- eller krisetider. Der er ingen veldefineret grænse mellem 'en regering med kontrolministre' og 'en samlingsregering'. Danmark har haft kontrolministre (eller samlingsregeringer) i forbindelse med Første og Anden Verdenskrig.

(Wikipedia)

Clara (Josephine) Zetkin (født Eissner) 1857-1933

Zetkin uddannede sig til lærer og fik kontakt til arbejder- og kvindebevægelsen i Tyskland i 1874. I 1878 meldte hun sig ind i Det tyske socialdemokrati. Men Kansler Otto von Bismarck (1815-1898) indførte med stemmer fra konservative og nationalliberale i Rigsdagen de såkaldte 'socialistlove' i 1878, der forbød socialdemokratiske organisationer og aktiviteter, herunder fagforeningerne. Mange socialister valgte at gå i eksil, også Clara Zetkin, der rejste til Zürich og senere Paris. Andre socialister og fagforeningsfolk, i alt 797, blev udvist af de store byer, 'de socialistiske højborge', til landet og mindre byer. Men socialdemokraternes parlamentariske aktivitet blev ikke forbudt; partiet fik flere og flere stemmer, og i 1890 var det blevet partiet med den største vælgertilslutning med 1,4 mio. stemmer og 35 mandater, der voksede til 110 mandater i 1912, og dermed det største i den tyske rigsdag. Clara Zetkin, som repræsentant for den socialistiske kvindebevægelse, deltog i grundlæggelsen af Anden Internationale – dvs. Socialistisk Internationale – i 1889, hvor hun var i eksil i Paris. I 1890 måtte socialistloven ophæves og Bismarck måtte gå af. Zetkin kunne nu være aktiv i det tyske socialdemokrati, leder af den socialdemokratiske kvindebevægelse og udgiver af bladet, Die Gleichheit (Ligheden), fra 1891 indtil 1917. Da den russiske revolution kom i 1917, meldte hun sig ind i det uafhængige socialdemokrati, der senere udviklede sig til kommunistpartiet. Som medlem af kommunistpartiet fik hun ledende poster nationalt og internationalt og var medlem af den tyske rigsdag fra 1920 til 1933, hvor hun igen måtte flygte pga. Hitlers magtovertagelse og forbud mod partiet. Denne gang til Sovjetunionen, hvor hun døde samme år. Zetkin har haft stor betydning for 1970'ernes kvindebevægelse, der læste og oversatte hendes skrifter.

(Kilder: Wikipedia – dansk, engelsk og tysk)

Som fortalt i foregående afsnit blev De samvirkende Fagforbund i Danmark (senere LO) dannet i 1898, og over for denne organisation stod Arbejdsgiverforeningen af 1898. I det berømte Septemberforlig i 1899 blev der dannet en slags arbejdsretlig forfatning, der betød en indførelse af en række regler for løsning af faglig strid. Det betød også, at arbejdsgiverne fik fastslået deres ledelsesret og dermed også, at arbejderne måtte acceptere deres rolle som

lønmodtagere uden kontrol over produktionsmidlerne. Septemberforligets resultater blev styrket gennem nedsættelse af en særdomstol, Den Faste Voldgiftsret (senere Arbejdsretten), ved lov i 1910. Sagerne i arbejdsretten drejer sig om fortolkninger af overenskomster og andet, der kan være uenighed om mellem arbejdsgivere og arbejdstagere.

Men højkonjunktoren, der satte ind omkring 1890-93, og som varede stort set til 1913-14 med udbruddet af Første Verdenskrig, fik arbejderne ikke meget glæde af, idet realindtægten for de ufaglærte arbejdere generelt forblev uforandret. De faglærte havde dog fået visse lønstigninger. Arbejdsgiverne mødte dog næsten enhver strejke med lockout. Men de fleste fagforeninger havde indgået 5-årige overenskomster i 1911, så dette medførte en vis stabilisering på arbejdsmarkedet.

Første Verdenskrig og tiden derefter

Da Første Verdenskrig og krisen kom i 1914, betød dyrtiden, at mange arbejderfamilier fik ringere vilkår, eftersom der ikke var indbygget dyrtidsregulering i overenskomsterne. Dette førte til, at regeringen måtte gribe ind og give arbejderne en vis kompensation; der blev også rationering af en mængde dagligvarer. Efter krigsafslutningen steg priserne fra 1919, og dette betød, at regeringen nu måtte ind og støtte de fattigste gennem hjælpe-kasserne. I 1919 indførtes fuld dækning for dyrtiden.

England opsagde i 1917 sin handelsoverenskomst med Danmark. Dermed steg Danmarks landbrugshandel med centralmagterne (bl.a. Tyskland), og 'gullasch-tiden' tog sin begyndelse (tiden fik navn efter de fabrikanter, der producerede kødkonserves til de krigsførende lande og tjente enorme formuer på det). Men ved krigens afslutning, var det også slut med dette eksportmarked. Det betød bank- og virksomhedslukninger og dermed relativ høj arbejdsløshed op gennem 1920'erne

8 timers-dagen

I 1919 indførtes en 9-timers arbejdsdag (6 dage om ugen). Denne nedgang i timetallet fik arbejderne kompensation for af arbejdsgiverne. Med virkning fra januar 1920 blev der ved overenskomst indført en 8 timers arbejdsdag,

Arbejderne skulle acceptere en nedgang i timelønnen, men den fastsatte arbejdsdag skulle nu være effektiv, og arbejderne måtte tage overarbejde ud fra virksomhedens tarv. Dette betød alt i alt, at der kom en reallønsforbedring på op til 40 procentpoints i 1920 i forhold til 1914 - og op mod 20 procentpoints i forhold til niveauet før krigen.

Arbejderbeskyttelse

Fra 1873, hvor der kommer bestemmelser (forbud og begrænsninger) om børns og unges arbejde²⁸ i fabrikker, gennemføres der i de følgende år en række arbejderbeskyttelsesbestemmelser: 1889 om arbejdsulykker og almindelig maskinbeskyttelse. I 1898 ulykkesforsikring, når man arbejdede med farligt arbejde. Lov af 1913 – en revision af "Fabriksloven" i 1901 – med forbud mod børnearbejde i fabrikker og større værksteder. Mulighed for fire ugers barselshvile til de kvindelige arbejdere efter fødsel, med mindre lægen kunne udstede en lægeattest, der viste, at man gerne måtte komme på arbejde tidligere. Mange kvinder holdt ikke de fire ugers barselshvile, da de var uden beskyttelse mod afsked. Især de enlige kvinder var udsatte, da de ikke havde en medforsørger. Det var også en vigtig ting at kunne betale jordemoderens honorar, hvor mindstehonoraret var omkring 10 kr. for en fødsel omkring 1915-1925. (I 1952 var mindstehonoraret for en fødsel 30 kr., da patientens betaling afhang af familiens indtægt²⁹)

Som det eneste europæiske land har Danmark aldrig haft forbud mod natarbejde for kvinder. Dette skyldes, at de kvindelige fagforeninger og kvindeforeningerne op til vedtagelse af Fabriksloven af 1913 argumenterede stærkt for kvinders ret til arbejde i de erhverv, der havde natarbejde som en del af arbejdsbetingelserne.

Kvinder og mænd i Industrien

Tabel 1:

Erhvervs- og industritællinger 1914 og 1925 – antal ansatte, heraf kvinders alder og status, absolut og procent

År	Ansatte i Håndværk og industri	Heraf kvinder		Kvinders alders- gnsnit 1914-1925		Kvinder som bude og rengøringspersonale	Kvinder som hjemmearbejdere
		antal	procent	alder	procent		
1914	232.615	56.542	24,3%	u. 14	0,6%	635	13.645
1925	269.830	62.294	23,1%	14-18	9,9%	1.028	10.024
				18-22	21,1%		
				22-40	47,8%		
				40-60	18,3%		
				o.60	2,3%		
I alt					100%		

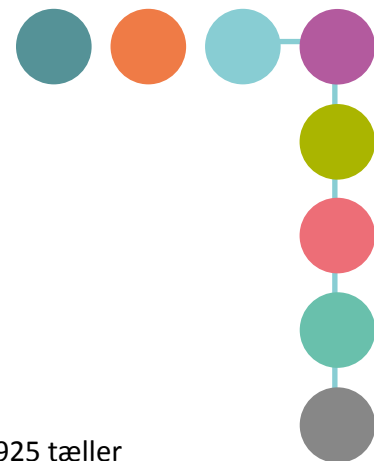
(Kilder: Danmarks Haandværk og Industri Ifølge Tællingen den 26. Maj 1914. Det statistiske Departement, København 1917: <http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/20375/haandindu1914.pdf> og Erhvervstællingen 1925, Det statistiske Departement, København 1929: <http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/20381/erhvtaell1925.pdf>)

På de største industrivirksomheder - dvs. virksomheder med over 100 ansatte - var der flest kvinder. Her udgjorde kvinderne i 1914 34,5 procent og i 1925 31,3 procent.

Ud over arbejdet i den egentlige industriproduktion på fabrikken, var kvinder også ansat i hjælpefunktioner som bude, rengøringskoner osv. Disse typer ansættelser fra 1914 til 1925 steg fra 4,1 procent til 6,1 procent. Bemærk, at antallet af hjemmearbejdende kvinder er relativt stort.

Kvinderne optræder i industritællingerne som fabriksarbejdere uden nærmere angivelser. Men arbejdet bestod ofte af:

- Reparation og rensning af emballage, sække, flasker
- Pakke- og tappearbejde
- Mærkning og sortering
- Vask, strygning og rulning

- Polering
- Traadarbejde (arbejde med metaltråd – bukning og svejsning)
- Bogindbinding som medhjælp

Kvindearbejdet var karakteriseret ved kort oplæringstid. Men fra 1925 tæller man også på begrebet 'tillært'. Her udgør kvinderne 83 procent af samtlige tillærte arbejdere inden for håndværk og industri. Og hvis man ser på kvinderne alene, så er der 58 procent af dem, der er tillærte. At være tillært betyder, at man får en oplæring i et fag eller en funktion på arbejdspladsen, men altså ikke en formel lærlingeuddannelse.

De faglærte kvindelige arbejdere inden for håndværk og industri er ikke med i ovennævnte tabel 1. De udgør i 1925 1,1 procent af byggehåndværkerne, men 4,4 procent af samtlige faglærte arbejdere, især beskæftiget i bogbinderfaget, i typograffaget samt i tobaksindustrien og i skræddervirksomheder.

Tabel 2:

Antal arbejdere inden for forskellige industrigrene iflg. erhvervstællingerne 1914 og 1925 – herunder kvindeandelen inden for de forskellige industrigrene – antal og procent

Industrigren	1914: Egentlig industrielt arbejde	1914: Heraf kvinder		1925: Egentlig industrielt arbejde	1925: Heraf kvinder	
		antal	procent		antal	procent
Nærings- og nydelsesmiddelindustrien	36.463	12.240	34%	46.409	14.838	32%
Tekstilindustrien	13.728	9.706	71%	11.146	7.644	69%
Beklædningsindustrien	24.216	18.364	76%	26.717	20.672	77%
Jord- og bygningsindustri	40.787	122	0,3%	47.441	98	0,2%
Træ- og trævareindustri	17.838	752	4,2%	18.936	746	4%
Læder- og lædervareindustri	7.579	2.112	28%	8.375	2.381	28%
Sten-, ler- og glasinindustri	15.731	1.348	9%	16.820	1.172	7%

Industrigren	1914: Egentlig industrielt arbejde	1914: Heraf kvinder		1925: Egentlig industrielt arbejde	1925: Heraf kvinder	
		antal	procent		antal	procent
Metalindustri	48.819	2.084	4%	61.736	3.225	5%
Kemisk teknisk industri	8.868	2.265	26%	14.036	3.655	26%
Papirindustri	2.821	1.644	58%	3.302	1.771	54%
Grafisk industri	8.547	2.693	32%	9.042	2.492	28 %
Soigneringsindustri	5.061	3.212	63%	5.870	3.600	61%
Øvrige	2.157	-	-	-	-	-
I alt	232.615	56.542	24,3%	269.830	62.294	23,1%

(Kilder: Danmarks Statistisk 1917 og 1929 – se under tabel 1 – egne beregninger, Anette Wolthers)

Bemærk, at over halvdelen af de ansatte er kvinder i beklædning-, tekstil-, soignerings- og papirindustrien. En tredjedel er kvinder i nærings- og nydelsesmiddelindustrien samt grafisk industri.

Arbejdsmiljøet:

"Paa Sukkerfabrikken i Hillerødgade maatte vi staa i bøjet Stilling og ryste Sukkeret sammen i Kasser, til disse havde naaet den rette Vægt. Derefter maatte vi løfte de 80 pund tunge Kasser op paa en Bænk, hvor saa Snedkeren slog dem til"

**

"Formanden, hvor jeg havde arbejdet, sendte Bud, at naar Barnet var dødt, kom jeg vel igen, og 14 Dage efter gik jeg saa paa Arbejde igen. 14 Maaneder efter fik jeg igen en lille Pige, hvor jeg ogsaa havde en streng Fødsel, fordi jeg havde haft siddende Arbejde"

(Kilde: Raske Fjed - 10 arbejdende Kvinders Livserindringer 1932)

Organisering

Kvindernes faglige organisationer voksede støt. I 1920 var der i alt 65.136 organiserede kvinder, hvoraf Kvindeligt Arbejderforbund organiserede de godt

20 procent. Men langt de fleste kvinder var organiseret i fællesforbund, der optog såvel mænd som kvinder, såvel faglærte som ufaglærte, f.eks. Handels- og Kontorfunktionærerne, HK, der i 1900 etablerede et fællesforbund. Det samme skete inden for tekstil, tobak, papir og keramik.

I flere fællesforbund blev kvinderne ofte samlet i særlige afdelinger, hvilket hang sammen med, at kvindernes tidligere rene kvindefagforeninger nu blev optaget som samlede grupper i fællesforbundene.

Kvindernes faglige organisationsprocenter var dog lavere end mændenes. F.eks. udgjorde kvinderne i 1914 kun 1/7 af de organiserede arbejdere inden for De Samvirkende Fagforbund (LO) i Danmark. I 1925 udgjorde de knap 1/4 af arbejdsstyrken, men nu 1/6 af de organiserede arbejdere inden for De Samvirkende. Hertil skal siges, at organisationsprocenten for begge køn svingede meget inden for det enkelte fag. I nogle fag var der en organisationsprocent på 100, mens andre havde en meget lille organiseringsgrad. I 1930 var godt 70 procent af alle organiserede arbejdere organiseret under De Samvirkende Fagforbund i Danmark (LO), og halvdelen af alle arbejdere organiseret i fagforeninger.

Faglig organisering i den offentlige sektor

I 1895 oprettedes Provinspostbudenes Fagforening, Sporvejs- og Omnibusfunktionærernes Organisation; i 1899 Dansk Jernbaneforbund; i 1900 Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund, Dansk Politiforbund, Toldbetjentforeningen; i 1899 Dansk Sygeplejeråd. At organisere sig i en fagforening, der organiserede ansatte i det offentlige, var ikke ensbetydende med, at der var forhandlings- og overenskomstret. Lønnen blev i mange år fastsat ved lovgivning med løntrin i det offentlige.

Kamp mod nød og arbejdsløshed

Arbejdsløsheden stiger

I perioden 1914-1920 var der store vandringer fra land mod by: 50.000 mænd og 70.000 kvinder. Industrien kunne kun opsuge de 70 procent³⁰ i perioden. De resterende 30 procent var der ikke megen beskæftigelse til. Ved slutningen af Første Verdenskrig var der mange manifestationer mod arbejdsløsheden over hele landet.

I 1920 sendte arbejdsgiverne lockoutvarsel til 100.000 arbejdere, men ved politisk indgreb blev arbejdernes krav imødekommet. Det var imidlertid en usikker tid (stigning i priserne på de importerede råvarer og fald i priserne på de eksporterede konsumvarer); der begyndte at ske virksomhedslukninger og krak, og arbejdsløsheden steg til 19,7 procent i 1921. Dette førte til endnu større sænkninger i reallønnen op til 1923. 1920'erne bliver også præget af store arbejdsløshedsprocenter, indtil den store krise sætter ind med endnu større arbejdsløshedsprocenter i begyndelsen af 1930'erne.

Tabel 3:

Arbejdsløshedsprocenter blandt fagforeningsmedlemmer 1921-1932 - udvalgte år

År	1921	1924	1925	1927	1929	1930	1931	1932
Arbejdsløshed	19,7%	10,7%	14,8%	22,5%	15,5%	13,7%	17,9%	31,7%

(Kilde: Arbejdsløshedsprocent i forhold til de forsikrede 1903-2009, LO: <https://www.lo.dk/omLO/LOshistorie/FaktaomLOshistorie/Arbejdsløshedsprocentiforholdtildearbejdsløshedsfo.aspx>)

Den socialdemokratisk radikale regering af 1929 vedtager et fælles arbejdsprogram, hvor *"Bekæmpelse af Arbejdsløsheden og Modvirkning af Krisen for både Land og By"* blev sat som en central opgave. I dette program, som især skulle få betydning for 1930'ernes krisebekæmpelse, indgik offentlige arbejder, øget udstykning og grundforbedringsarbejder, samt foranstaltninger til industriens modernisering, forbedring af vilkårene for de langvarigt arbejdsløse og genopbygning og forenkling af sociallovgivningen, skatteomlægning fra arbejde til forbrug osv.

Familie og bolig

Når arbejdspladsen adskilles fra hjemmet, bliver den mad og andre ting, der bliver produceret i hjemmet, anset for privat og erhvervslivet uvedkommende - denne produktion bliver ikke aflønnet og hovedsageligt varetaget af kvinder.

Med den generelle opfattelse af manden som forsørger påvirkede også løndannelsen for de to køn. Kvindernes løn var 2/3 af de ufaglærte mænds løn 1900-1925. Statistisk Departement fastslog, at kvindernes forbrug var 9/10 af en voksen mands.

Kvindernes arbejdskraft blev betragtet som en tillægsarbejdskraft i industrien lige som lønnen blev betragtet som en tillægsløn til familien - ikke som en personlig individuel løn til at leve og reproducere sig selv for.

Indtjeningen hos størstedelen af arbejderklassen var ikke tilstrækkelig til at købe egen bolig. Derfor måtte det blive almindeligt, at man lejede en bolig for en måned ad gangen i et boligkompleks. I slutningen af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet bygges en masse boliger i byerne, der passer til denne efterspørgsel. Dvs. 1-4 værelses lejligheder til en husleje, som en arbejderfamilie kan betale. Dette medfører en overproduktion, og der indtræder byggekrisen i 1908, hvorefter næsten al byggeri stopper for en periode frem til 1914, hvor staten griber ind. Men billedet med overfyldte lejligheder og familier i husvildebarakker er et almindeligt billede frem til midten af 1920'erne.

Vi ved, at der i københavnske 1-værelseslejligheder op til midten af 1920'erne boede i gennemsnit 3,9 mennesker. I to-værelses lejligheder boede 6 mennesker. I tre-værelses lejligheder 8 mennesker, og i fire-værelses lejligheder boede over 10 mennesker.

I husvildebarakker, skoler, fattiggårde, kolonihavehuse boede der i 1924 København i 2.821 familier, bestående af 11.350 personer, og i provinsen boede 1.724 familier, bestående af 9.288 personer, i husvildeboliger.

Lejligheder bygget før 1900 var på 35-45 kvadratmeter. Senere på 40-58 kvadratmeter. Baggårdene blev fyldt op med baghuse i flere lag. Adgangsforholdene til lejlighederne var ofte gennem andre rum uden entreer og forgange. Toiletforholdene var ringe. Først efter 1889 blev det et krav, at der skulle være 1 fælles toilet for hver 5 familielejligheder. Belysningen og opvarmning skete med petroleum og kul. I køkkenet var der ofte en såkaldt 'kokekakkellovn', som kunne bruges til madlavning og opvarmning.

Mange af disse lejligheder udgjorde rammerne omkring arbejderfamilierne, ikke blot i begyndelsen af århundredet, men helt frem til slutningen af 1950'erne, hvor der igangsattes store byggerier i udkanten af storbyerne.

Disse forhold tilskyndede arbejderbevægelsen til - allerede fra midten af 1865 - at danne bygge- og boligforeninger, der kunne igangsætte opførelsen af de ønskede boliger. Men først i perioden 1900-30 blev disse almindeligt udbredt.

Hjem og børn

De varer, som arbejderhusmoderen købte til sin familie, bestod hovedsageligt af følgende madvarer:

- Rugbrød
- Gryn/mel
- Smør/fedt/margarine
- Kød/flæsk
- Æg
- Kartoffler
- Sukker
- Kaffe
- Hvidtøl

I perioden 1909 til 1915 var der en stærk nedgang i proteinerne i kosten, især var der kun lidt kød, smør og æg. De ufaglærtes familier måtte spise meget brød og gryn. Jo mindre lønindtægt, jo større procentsats går til mad. Hos de mindstbemidlede familier er det op til 70 procent af indtægten, der bruges på mad

Servicefunktionerne i hjemmet

I og omkring hjemmet - dvs. i gården og på gaden - opholdt de større børn sig mest, når de ikke var i skole eller i 'plads'; ofte passede de store deres små søskende, mens moderen havde andre gøremål på arbejdet eller i hjemmet: Madlavning, rengøring og vask samt måske pasning af syge og gamle. Mange familier var 'åbne', forstået på den måde, at man hjalp hinanden og blandede sig i hinandens forhold i de snævre boligmiljøer

Graviditeter og børn

Børnedødeligheden var stor i de overbefolkede kvarterer. Vesterbro og Nørrebro i København havde således 20 procent større dødelighed blandt børn end gennemsnittet for hele landet. Børn blev født med flere misdannelser, og der var en større dødelighed af epidemiske sygdomme - 50-90 procentpoints større dødelighed end i resten af landet. Kvinderne i denne del af arbejderklassen havde også større dødelighed end kvinderne som helhed, idet såvel arbejdsbelastninger, aborter - spontane eller fremkaldte - fødsler uden eller med ganske kort barselshvile fra lønarbejdet og fra gøremål i familien nedbrød kvinders helbred alvorligt. Flere arbejderkvinder var gravide omkring 20 gange i deres liv, men aborterne, spontane eller fremkaldte begrænsede børnetallet.

Med mange mennesker i husstanden - i gennemsnit 3-4 børn - at sørge for var der meget at gøre for kvinderne hele tiden, og hjælpemidler var ikke at få i større omfang. At benytte sig af betalt service udefra var der ikke råd til.

En langt senere undersøgelse blandt udearbejdende gifte kvinder viser, at der i 1948 blev brugt 44,1 time om ugen på husarbejde, hvis der var 1 barn; hvis der var 2 børn 46,2 timer, og hvis 3 børn eller flere 48,3 timer. Nabohjælp var en selvfølge i disse arbejderkvarterer blandt familiernes kvinder. Også de store børn under 14 år - før de fik 'plads' - især pigerne, måtte hjælpe moren med hendes opgaver - og måske i mange tilfælde klare morens opgaver, mens hun var udearbejdende.

Asyler

Vuggestuer og børnehaver fandtes kun i begrænset omfang og betød også en ekstra udgift for arbejderfamilien. Derfor var det oftest børn af enlige forsørgere eller mødre uden anden pasningsmulighed, der var nødt til at benytte sig af dem. I 1927 var der kun 26 vuggestuer i hele Danmark.

Børneværn

Hvis myndighederne fik et tip om, at nogle børn gik for 'lud og koldt vand', så havde de mulighed for at gribe ind og fjerne børnene fra hjemmet. I perioden 1905-1915 viser tallene, at 85 procent af alle fjernede børn kommer fra arbejderklassen - især de ufaglærte hjem.

Indvandring

Der er i København i perioden flere kvindelige indvandrere, der kommer fra Sverige og Tyskland, og som ernærer sig som tjenestepiger og syersker.

Over 37 år, i perioden 1893-1930, kom der 91.133 polakker til Danmark som roearbejdere. Heraf var 95 procent sæsonarbejdere, der rejste hjem igen. Men nogle blev, så man regner med, at ca. 5.000 polakker i det tidsrum bosatte sig i Danmark. De fleste startede med at bo på Lolland-Falster og Møn, men bredte sig selvfølgelig ud over Danmark og skiftede erhverv. Mange holdt fast i den katolske tro.

Omkring og efter 1900 kom omkring 6.000 jøder fra Rusland, Baltikum, Polen, Hviderusland og Ukraine i grupper som flygtninge fra jødeforfølgelser i de områder. Ca. 3.000 blev i København og ernærede sig som småhåndværkere, skræddere og skomagere eller fik arbejde i tekstilindustrien. Flere af dem var organiserede i det jødiske arbejderparti, Bund, som var en selvstændig socialistisk organisation, udsprunget af det russiske socialdemokrati i 1897. Flere af Bunds medlemmer gik efterhånden ind i den danske arbejderbevægelse³¹.

I 1921 var der 3,7 procent københavnere, der stod uden for folkekirken, mod 2,1 procent for hele landet. Der var 4.889 katolikker, ca. 5.000, der tilhørte det mosaiske trossamfund, hvoraf halvdelen var russiske og østeuropæiske jøder, mens resten tilhørte det gamle jødiske samfund, hvis formødre og forfædre tidligere var indvandret. Hertil kom de reformerte, angelikanere, metodister samt irvingianere (katolsk-apostolske).

Lovgivningsområdet og kvinderne?

Indgangen til industrisamfundet skete med en række levn fra historien langt tilbage. Med reformationen i 1530'erne blev mandens rolle som overhoved for familien et stadfæstet retsprincip. Danske Lov af 1683 førte til, at de gifte kvinder betragtedes som umyndige og skulle repræsenteres af deres mænd i alle retlige og offentlige anliggender. Den ugifte kvinde havde dog en række rettigheder, men de forsvandt, når hun giftede sig.

Med grundloven af 1849 fik kvinderne ikke nogen ændring i deres myndighed - de var politisk, økonomisk og retligt umyndige. I 1880 fik gifte kvinder mulighed for at råde over, hvad de selv tjente, og i 1899 fik den gifte kvinde myndighed på lige fod med den ugifte. Mændene havde dog stadigvæk rådighedsret over fællesboet.

I 1908 fik enker ret til at være værger for deres børn - ellers var det et mandligt medlem af familien eller myndighederne, der havde haft denne opgave. I 1922 fik gifte forældre fælles forældremyndighed, men faderen bestemte stadigvæk over barnets økonomiske forhold. Først i 1957 fik kvinder ret til at være værger for deres børn på lige fod med mænd. I 1925 med den nye ægteskabslov fik begge ægtefæller pligt til at bidrage til familiens opretholdelse (gensidig forsørgerpligt). Denne underholdspligt kunne de dog udøve på forskellig vis - også gennem indsatsen i hjemmet - eller på anden måde som der står. Dvs. den gifte kvindes husarbejde tolkes som en del af dette fællesbidrag.

I 1908 fik kvinderne valgret til kommunale råd og i 1915 valgret til Folketing og Landsting - men op til 1925 kun, hvis deres mænd havde betalt skyldig skat!

I 1919 blev der vedtaget en ligelønslov for alle offentligt ansatte, dog med et dyrtidstillæg, gradueret efter forsørgerstatus (hvad der diskrimerede gifte kvinder, der ikke regnedes som forsørgere – og også smittede af på enlige kvinder med eller uden børn)³². I 1921 blev der vedtaget en lov om lige adgang for mænd og kvinder til alle offentlige stillinger og hverv - dog med undtagelse af adgang til præsteembeder og til militære embeder. I 1948 (ved lov fra 1947) fik kvinder for første gang embeder som præster i folkekirken. I 1962 fik kvinder adgang til at arbejde i militæret som 'civilt personel'. Fra 1974 kunne de optages som konstabler og dermed blive en del af kampenhederne. Selvom kvinder nu også ved lov fik lige adgang til tjenestestillinger i det offentlige og ligeløn, satte uligelønnen sig stadigvæk igennem, ikke blot i det offentlige, men i alle de erhverv, som kvinder fik adgang til.

Arbejderkvindernes selvforståelse

I 1886 fandt den første store kvindestrejke sted - som en spontan strejke. 10 år efter oprettede Kvindeligt Arbejderforbund den første strejkekasse, strejke-

de og vandt, selv om strejken varede et par måneder. Kvinder har været lige så strejkevillige som mænd i arbejderbevægelsens historie. De kvindelige arbejdere viste gentagne gange deres mod og kampvillighed i strejkerne.

Men der var ofte et skel mellem de kvinder, der opfattede sig først og fremmest som deres mænds koner, og de kvinder, der definerede sig som lønarbejdere og selvstændige forsørgere eller medforsørgere. Skellet kunne også være i den enkelte kvinde. Som arbejderkone måtte man se på livet med familiens øjne, og ikke nødvendigvis sammenholdet med kollegerne som udgangspunkt for sin adfærd. I hver enkelt tilspidset situation skulle der altså foretages et valg.

De fagligt aktive kvinder i fagbevægelsen og i arbejderbevægelsen oplever samfundet som adskilt i to blokke. Der skelnes mellem 'de fine' og 'os'.

Kvinderne havde som 'det andet køn' ofte et flertydigt forhold til deres arbejdsgivere eller arbejdsledere, som var mænd, der forvaltede deres ledelsesopgave på forskellig vis - nogle gange stærkt undertrykkende (også med seksuel chikane) og andre gange venligt og imødekommende, ja, endda beskyttende over for kvinderne. Kvinderne kunne få lettet presset i dagligdagen gennem små påskønnelser fra ledelsens side, men det forhindrede dem ikke i at se klart på arbejdsledere og virksomhedsejere og i at skelne mellem 'dem' og 'os'.

Samfundet og den herskende ideologi så generelt kvinders lønarbejde som noget midlertidigt. Denne holdning påvirkede også nogle kvinder, der derfor ønskede ikke at organisere sig. Deres håb var, at der kom bedre tider, så de kunne forlade dette 'slavearbejde', som de nu var nødt til pga. smalhans i familien. Organisationsarbejdet blandt kvinderne var en stor opgave, da kvindelige lønarbejdere skiftede jobs mange gange og vandrede ind og ud af arbejdsmarkedet gennem året, da meget arbejde også var sæsonbestemt. Desuden mente enkelte kvinder, at det var nok, at manden betalte fagforeningskontingent, da han blev opfattet som hovedforsørgeren.

De kvindelige fagforeninger, især Kvindeligt Arbejderforbund, opfordrede ikke blot kvinderne til at organisere sig fagligt og politisk, men til at også stemme på (kvinder i) Socialdemokratiet:

”Det vil selvfølgelig være sørgeligt, hvis Kvindeligt Arbejderforbunds mangeårige selvstændige Arbejde for Landets Arbejderkvinder skulde have ført med sig, at disse nu opdagede, at de var saa uselvstændige Væsener, at de ogsaa inden for Organisationerne skulde være undergivne Mænds Ledelse, og ikke som det nu gennem mange Aar er bevist, fortsat skulde lede deres egen Organisation og møde ved deres egne valgte Tillidsmænd og paa de Steder og i de Forsamlinger, hvor Arbejderklassens Interesser forfægtes og afgøres (...)”

Arbejderkvinder i perioden accepterede i et vist omfang de relationer, der var mellem kønnene, men de fagligt bevidste hævdede retten til at organisere sig og være konkurrencedygtige med mændene, når deres arbejdskraft skulle sælges. Desuden var der en del kvinder, der blev mere radikale i deres politiske og samfundsmæssige synspunkter efter Verdenskrigens afslutning i 1918 og især inspireret af den russiske revolution i 1917 og dens program for kvindefrigørelsen i starten.

Kollegerne i fagbevægelsen

Vi ser stadigvæk dilemmaet mellem kvindernes opgaver på arbejdsmarkedet og i hjemmet afspejle sig i diskussionen i fagbevægelsen. Formanden for Dansk Arbejdsmandsforbund, M.C. Lyngsie (1864-1931) udtalte en gang i 1920'erne: *”Hvor uendelig meget betyder det ikke, at de Kvinder, der maa arbejde, ogsaa har tid til at hygge om hjemmet.”*

Nogle gange har der været solidaritet, andre gange krig på kniven mellem mænd og kvinder på arbejdspladserne. Stridens årsager kunne være, at der var forskellige fagforeningsoverenskomster for bestemte arbejdsprocesser.

Mange kvinder har i tidens løb ladet sig overflytte til fællesforbundene fra Kvindeligt Arbejderforbund, og det har helt til vore dage (indtil 2005, hvor KAD og SID fusionerer og bliver til 3F) ført til stridsspørgsmål mellem dette forbund og andre forbund om grænseaftaler og overflytning af medlemmer.

På det mere overordnede plan og i retorikken på møder i fagbevægelsen anerkendte mændene efterhånden kvindernes ret til at være på arbejdsmarkedet, være organiseret og have indflydelse på egne forhold - i hvert fald på det ritu-

elle plan. Mens dagligdagen som omtalt kunne være præget af en barsk tone og sammenstød mellem kolleger fra forskellige faglige organisationer.

Repræsentation i de faglige organisationer

1914-24 var der kun 1 (én) kvinde i forretningsudvalget i De Samvirkende Fagforbund (LO) i Danmark. Det kneb også gevaldigt med bestyrelsesposter i de enkelte forbund. Endelig var der kun ganske få kvindelige afdelingsformænd, for slet ikke at tale om landsformænd - når altså lige undtages Kvindeligt Arbejderforbund.

Frigørelsesideer

Louis Pio sagde i Socialisten 1871, at det er vigtigt at være opmærksom på kvindernes undertrykkelse som fabriksarbejdere og i ægteskabet. I Socialdemokratiets første program fra 1876, Gimleprogrammet, blev det krævet, at der skulle være almindelig, lige og direkte valgret med hemmelig stemmeafgivning til alle statslige- og kommunale folkevalgte forsamlinger for både mænd og kvinder fra det 22. år.

Fra århundredeskiftet og frem til 1. Verdenskrig foregik en omfattende teoretisk debat i Socialdemokratiet, hvor blandt andet Gustav Bang (1871-1915) – og Nina Bangs mand (Nina Bang: 1866-1928) tager spørgsmålet om arbejderhjemmet op: *”Kapitalisten sprænger arbejderens familieliv, idet den tvinger hans hustru og børn ud på arbejdsmarkedet i så vid udstrækning, som det lader sig gøre.”* Alligevel mener Gustav Bang, at den voksne kvindes erhvervsarbejde til en vis grad skal betragtes som et samfundsmæssigt fremskridt. Men det ulykkelige er, at kapitalismen ikke samtidig letter hende arbejdet i huset:

Nina Bang udtrykker de samme ideer i en 1. maj-artikel fra 1899 i Socialdemokraten, men måske en anelse mere jordnært:

”Paa samme Tid staar maaske 1000 kvinder i samme By bøjede over 1000 gryder med gule Ærter og Flæsk. Hvor ganske anderledes fornuftigt om der øverst i Huset var indrettet et stort Køkken, hvor Husets Familier kunne bestille deres Mad, og hvorfra den gennem Elevatorer kunde komme ned i Lejligheden. De store Udgifter til Køkkenudstyr kunde spares, Lejligheden kunde faa et Værelse

til, der behøvedes jo ikke længer noget Køkken. Et forholdsvis lille Antal Personer kunde besørge Madlavning til et stort Antal Familier. Men dette er jo ikke blot Drømmerier. I Amerika er saadanne Fælleshusholdninger, hvortil man blot ikke maa knytte Forestillingen om Fælleshjem, ret udbredte, og overalt i Europas Storstæder gives der Hoteller, hvor Ægtefolk bor for bestandig for at være fri for Masser af Ting, der optager den gifte Kvindes Tid og Kræfter, og som især der, hvor hun er erhvervende, truer hende med fuldstændig Ruin.”

Nina Bang og Gustav Bang

Nina Bang – født Ellinger (1866-1928) – arbejdede som huslærer, mens hun privat læste til student. Herefter læste hun historie på Københavns Universitet 1889-1894. Hun mødte Gustav Bang (1871-1915) under studiet, og sammen udviklede de et tæt arbejdsfællesskab. De meldte sig ind i Socialdemokratiet i 1897, og med partiet som ramme blev begge politikere, agitatorer og journalister ved Socialdemokraten. Nina Bang blev medlem af hovedbestyrelsen i Socialdemokratiet i 1903 (Gustav var blevet det i 1901), medlem af Københavns Borgerrepræsentation 1913-17 og valgt ind i Landstinget som den første kvinde i 1918 (det første valg efter kvinderne fik stemmeret og blev valgbare til Rigsdagens to kamre, Folketing og Landsting, ved grundloven af 1915). I den første Socialdemokratiske ledede regering 1924-26 blev hun undervisningsminister.

Nina Bang var ikke tilhænger af, at kvinder skulle organisere sig i særlige kvindebevægelser, men mente, at kvinderne skulle slutte op om Socialdemokratiet, hvis kvindepolitik hun formulerede ud fra et skarpt blik for arbejderkvindernes hårde livsvilkår.

Gustav Bangs arbejde lignede Ninas i mange måder. Han arbejdede med historie og politik på et klart marxistisk grundlag og forskede. Bl.a. fandt han ud af – noget der på den tid var ukendt viden – at der havde været og var et stort vandrende proletariat i Europa. Han var lærer ved partiets arbejderskole og blev folketingsmedlem 1910.

(Kilder: www.denstoredanske.dk og www.arbejdermuseet.dk)

Ægteparret Bang ser et alternativ til sliddet i hjemmet gennem at udvikle en samfundsmæssig produktion af de ydelser, der sker i hjemmet. Dvs. etablering af fælleskøkkener, vaskerier osv. De ser ikke, ligesom andre af tidens socialistiske tænkere, at mand og kvinde også kan fordele husarbejdet mellem sig. Det var først ideer, der skulle opstå langt oppe i 1960'erne.

Ægteparret Bang og andre socialistiske tænkere på det tidspunkt havde nok ikke tænkt sig, at den offentlige børnepasning skulle blive så massiv, som den er blevet i perioden 1980-2015, hvor behovet for børnepasning næsten er fuldt opfyldt, så forældrene kan komme ud på arbejdsmarkedet efter endt barsels- og forældreorlov.

Arbejderoplysning

I 1910 etableredes Esbjerg Højskole som den første arbejderhøjskole, og fra samme tidspunkt begynder der at være aftenhøjskoler i byerne med undervisning i nationaløkonomi, fysik, historie og samfundslære, statistik, fagbevægelsens historie mv. I 1924 oprettedes Arbejdernes Oplysningsforbund (AOF). Også i disse sammenhænge skulle der tales om kønnene, og kvindernes slid skulle prises. Ved indvielsen af Roskilde Højskole i 1932 siger forstander Hj. Gammelgaard (1886-1956) i forordet til bogen: *Raske Fjed: "Beskedent og de fortællende Kvinder selv ganske ubevidste synger Bogen en Hymne til den kvindelige Natur, dens Evne til at taale, holde sig oppe gennem alle Lidelser, dens Trang og Styrke til at øve Godt midt i egen Nød, dens Kærlighed til Barnet, dens Vilje til at ofre alt indtil sidste Hvid."*

Litteratur:

Nogle sider af arbejderkvindernes arbejds- og livsvilkår i Danmark ca. 1914-24, set i sammenhæng med samfundets økonomiske struktur og almene udvikling. Kirsten Geertsens speciale i historie 25. juni 1975, udgivet som bog: Arbejderkvinder i Danmark 1914-24, SFAH og GMT 1977

Socialdemokratiet og krisen i 30'erne, af Karin Hansen og Lars Torpe, Modtryk 1977

Raske Fjed - 10 arbejdende Kvinders Livserindringer, anonym udgiver, Jespersens og Pios Forlag København 1932 s. 21-22 og side 65)

Salomonsens Leksikon, Anden Udgave, bd. XXVI, 1915-30

Træk af avisdebatten om de arbejdsløse fra 1840'erne til 1940'erne, bd. II, af Bent Jensen, Rockwoolfonden 2007

Erhvervsstyrelsen om EU's definition af virksomhedsstørrelser

Arbejdsløshedsprocent i forhold til de forsikrede 1903-2009, LO:

<https://www.lo.dk/omLO/LOshistorie/FaktaomLOshistorie/Arbejdsløshedsprocentiforholdtildearbejdsløshedsfo.aspx>

Køn og fagbevægelse i 100 år. LO 2002: http://fiu-ligestilling.dk/tools_materials/kon-og-fagbevaegelse-i-100-ar/

www.foa.dk

www.da.wikipedia.org – engelsk og tysk

www.denstoredanske.dk

www.arbejdermuseet

Kvindekamp og klassekamp i 100 år af Jytte Larsen, Tidsskrift for Arbejdsliv, 12. årgang nr. 2, 2010

Stauning, af Georg Metz: www.altomhistorie.dk

Betænkning angående Jordemodervæsenet, Indenrigsministeriet 1952

Danmarks Industri- og Haandværkstællinger 1914 og 1925: Danmarks Haandværk og Industri Ifølge Tællingen den 26. Maj 1914. Det statistiske Departement, København 1917:

<http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/20375/haandindu1914.pdf> og

Erhvervstællingen 1925, Det statistiske Departement, København 1929:

<http://www.dst.dk/pukora/epub/upload/20381/erhvtaell1925.pdf>)

Fra hueguenotter til afghanere – Indvandringens historie i Danmark af Peter Bejder og Kim Boye Holt, Systime 2003

Russiske jøder i København 1882-1943, af Morten Thing, Gyldendal 2008

Arbejderbevægelsen 1900-1930 - NOTER

- 25 Indtil 1851 havde kun kirkelige vielser retlig gyldighed. Herefter blev det muligt at indgå borgerligt ægteskab, hvis personerne ikke tilhørte folkekirken. I 1880'erne steg antallet af borgerlige vielser bl.a. fordi stadig flere af Socialdemokratiets tilhængere erklærede sig som fritænkere, og fordi (selv om de var medlemmer af den danske folkekirke) ikke kunne gå ind for det vielsesritual, der sagde, at kvinderne skulle underkaste sig manden.
- 26 Virksomhedsstørrelser defineres således i vore dage af EU: 0-9 ansatte – meget små (mikro-virksomheder); 10-45 ansatte – små; 50-249 ansatte – mellemstore; over 250 ansatte - store. I 2000'erne har godt 85 procent af virksomhederne i Danmark færre end 10 ansatte. I Danmark har der været en faldende beskæftigelse i store og mellemstore virksomheder, men stigende i de meget små virksomheder i perioden 2008-2012. Kilde: www.erhvervsstyrelsen.dk
- 27 I 1923 blev Arbejdernes Oplysnings Forbund, AOF, dannet. I 1929 købte arbejderbevægelsen den eksisterende Roskilde Højskole og førte den videre som arbejderhøjskole indtil 2001. I 1969 åbnede LO-skolen i Helsingør med fokus på tillidsrepræsentantuddannelse – i dag kaldet CEFAL, Center for Arbejdsliv og Læring
- 28 Arbejderbeskyttelsesloven af 1873 bestemte, at børn efter deres 10. år måtte arbejde 6 timer om dagen i fabrikker og større værksteder; de 14-18 årige måtte arbejde i 10 timer. Kontrollen skulle foretages af to fabriksinspektører i hele landet.
- 29 Betænkning angående Jordmodervæsenet, Indenrigsministeriet 1952
- 30 Træk af avisdebatten om de arbejdsløse fra 1840'erne til 1940'erne, bd. II, af Bent Jensen, Rockwool Fonden, 2007
- 31 I begyndelsen af 1900-tallet blev nye Bund-forbund grundlagt i USA, Canada, Australien og Israel, da østjyderne ankom til disse lande. I 1921 blev Bund opløst i Sovjetunionen, men fortsatte med at eksistere i Polen indtil 1948 og var aktiv under Anden Verdenskrig i Polen. Se også: Russiske jøder i København 1882-1943 af Morten Thing, 2008.
- 32 Regeringen havde nedsat en lønningskommission i 1917, der skulle kulegrave det offentlige system i anledning af prisstigninger og dyrtid under Første Verdenskrig. Det lykkedes at få én kvinde (lærerinde Thora Pedersen) med. Mænd i kommissionen var modstandere af ligeløn, men efter en sej kamp fra lærerinden endte flertallet med at anbefale ligeløn, hvad der også blev lovgivet om i 1919 i det offentlige.

Arbejderbevægelsen 1930-1950

Perioden 1930-50 er en periode med forskellige holdninger til køn og arbejdsmarked. I 1930'erne kom der en stærk polarisering mellem de radikale og fremskridtsvenlige ideer, der var opstået gennem 1920'ernes kvinderadikalisering i kølvandet på den russiske revolution og arbejdet for rettigheder til kvinderne, og så de politiske ideer, der kom sydfra med nazismens kvindesyn. Det berygtede slogan med, at kvinderne hørte til hos børnene, i køkkenet og kirken, fik også indflydelse i de danske opfattelser af kvindens plads. Under Anden Verdenskrig mistede mange kvinder deres jobs i industrien, da der manglede råvarer til konsumindustrien. Men allerede omkring 1950 tydeliggjorde kommissioner og udvalg ønsket om, at kvinderne mere massivt vendte tilbage til arbejdsmarkedet, da der var stærkt brug for dem.

1930'erne

Indgangen til 1930'erne var svær med økonomisk stagnation og voksende arbejdsløshed. Den Socialdemokratisk-radikale regering med Stauning i spidsen havde ved sin tiltrædelse i 1929 udformet et arbejdsprogram til at imødegå krisen med, som omtalt i forrige afsnit: Arbejderbevægelsen 1900-1930.

For arbejderne var det hårde tider med en voldsom nedgang i reallønnen fra 1931 til 1937 på 14 procentpoints. Dette skyldtes en defensiv lønpolitik fra De Samvirkende Fagorganisationer i Danmark (senere LO) og en indkomstpolitik, der viste sig ved statslige indgreb i overenskomsterne og devaluering af kronen.

Statsminister Thorvald Stauning sagde i sin 1. maj tale i 1934:

"Vi lever ikke længere under liberalismen, men under den kontrollerede og regulerede kapitalisme, hvor staten kan træde op med hele sin autoritet."

For at fagbevægelsen kunne være et redskab i denne politik, måtte den centraliseres, så det ikke mere var de enkelte fagforbund, der kunne vedtage eller forkaste mæglingsforslag. Derfor indførtes de såkaldte sammenkædningsregler fra 1934 med udgangspunkt i en række afstemningsområder, bestående af grupper af fagforbund, hvis forkastelse eller vedtagelse blev afgørende. Man kunne derved sammenkæde 'de kværunderende' forbund med de mere 'fredelige' forbund, så man kunne undgå strejker, lockouter – ja, i det hele taget opslidende kampe i forbindelse med overenskomstforhandlingerne.

Et andet redskab, regeringen benyttede sig af, var at gennemføre den såkaldte solidariske lønpolitik, som var udtryk for en løn- og socialpolitik med udligning af lønningerne inden for arbejderklassen. Dette betød en relativ tilbagegang i de faglærtes lønninger og en relativ fremgang i de ufaglærtes, formidlet gennem den statslige indkomstpolitik omfordeling af lønnen. Dette kom især de ufaglærte arbejdere i provinsen og landarbejderne til gode.

Men de sociale problemer vokser; i 1932 måtte f.eks. 60.000 arbejdere leve af socialhjælp gennem kommunernes forsørgelseskasser. I det store arbejdsløshedsår 1932 var der en arbejdsløshedsprocent på 31,7 for de fagligt organiserede. Endvidere oprettes der ungdomslejre, hvor arbejdsløse unge blev samlet og 'genoptrænet' til arbejdsmarkedet. Endelig var der rundt om i landet stadigvæk fattiggårde og arbejdshuse, hvor de mest uarbejdsdygtige kunne samles.

Krisen gav sig udslag i organisering af de arbejdsløse, arbejdsløshedsdemonstrationer og lignende aktioner.

Selv om arbejdsløsheden op gennem 1930'erne faldt noget fra 31,7 procent i 1932 til 21,7 procent i 1937 blandt de organiserede arbejdere, så varede krisen op til slutningen af 1930'erne, hvor der var et lille opsving, som dog hurtigt blev afløst af Anden Verdenskrig, der startede i 1939.

Kvinderne

Kvinderne blev ved med at brede sig ud over arbejdsmarkedet i 1930'erne i industrien, serviceerhverv og i huslige erhverv.

Serviceerhvervene

Især i butikkerne steg kvindebeskæftigelsen. De store forretninger udvidede, og antallet af små forretninger steg. Når detailhandlen kunne vokse sådan, var det fordi flere og flere konsumvarer blev industrielt produceret. Der var lange arbejdsdage, da butikkerne første lukkede ved syvtiden om aftenen, om fredagen endda til endda langt ud på aftenen, og havde delvist åbent om lørdagen.

I løbet af 1930'erne fandt en vis rationalisering af kontorarbejdet sted f.eks. ved at samle kontorfunktionærerne i store skrivestuer.

I 1881 blev den første telefoncentral oprettet i København - og telefonen blev som bekendt en succes. Inden for telefonvæsenet arbejdede både kvinder og mænd. Sidstnævnte blev teknikere, ledere og administratorer. Men kvinderne blev telefonistinder, som skulle besvare/omstille opkald fra og til abonnenter. Dette var et arbejde med lang arbejdstid, idet telefonerne var åbne fra tidlig morgen til sen aften, fordelt på forskellige vagter. Her sad kvinderne i lange rækker og blev overvåget af en forstanderinde. De blev dog ansat som tjenestemænd med pension, men lønnen var lav, i Korsør 118 kr. om måneden i 1927 - og et værelse kostede 25 kr. mindst. Til sammenligning får en ufaglært kvindelig arbejder i provinsen 4 år senere ca. 160 kr. om måneden.

Industrien

Arbejdernes Oplysningsforbund, AOF, opregner i 1934, hvor der er flertal af kvinder i forbundene:

- Kvindeligt Arbejderforbund
- Bogbinderforbundet
- Hatte- og Bundtmagerforbundet
- Skrædderforbundet
- Skraatobaksarbejderforbundet
- Sukkervarearbejderne
- Tobaksarbejderforbundet

Andre fag, hvor der er et betydeligt antal kvinder er:

- Børsteindustriarbejderne
- Frisørerne
- Guld- og sølvarbejderne
- Handels- og kontormedhjælperne
- Keramikere
- Papirarbejderne
- Rebslagerne
- Skotøjsarbejderne
- Slagteriarbejderne
- Telefonarbejderne
- Typograferne

Med hensyn til lønninger så siger AOF, at det er lykkedes at hæve kvindelige

arbejderes løn mest, så lønforskellene mellem mænd og kvinder er blevet mindre. (Et resultat af den statslige indkomstpolitik?) AOF hævder, at der er fuldstændig 'Ligeløn' (AOF's situationstegn) i tobaksindustrien, hvor mandlige og kvindelige arbejdere betales efter samme akkordpriskurant og har ens betingelser for at kunne udføre arbejdet.

AOF's oplysninger om lønningerne ser således ud for 1931

Tabel 4:

Ugeførtjeneste for faglærte og ufaglærte arbejdere i hovedstaden og provinsen 1931

Faglærte i hovedstaden	Faglærte i provinsen	Arbejdsmænd i hovedstaden	Arbejdsmænd i provinsen	Kvindelige arbejdere i hovedstaden	Kvindelige arbejdere i provinsen
83,52 kr.	67,20 kr.	66,24 kr.	57,60 kr.	42,72 kr.	37,44 kr.

(Kilde: Fagforeningskundskab – historie og problemer, en grundbog for studiekredsen, Arbejdernes Oplysningsforbund, Fremad 1934)

Lønforskellene mellem ufaglærte mænd og kvinder i såvel hovedstad som provins er da til at tage at føle på; kvindelønningerne udgør 64,5 procent af de ufaglærte mænds løn i hovedstaden og 65 procent af de ufaglærtes mænds løn i provinsen. Disse lønforskelle er omtrent de samme, som lige før ligeløns-kampen fra 1970 – 39 år senere.

Antifeminisme i 1920'erne og 1930'erne

I slutningen af 1920 spirede spørgsmålet om kvindernes ret til arbejde frem i den offentlige debat. Inspireret af de fascistiske og nazistiske tanker fra Italien og Tyskland begyndte mange kredse at angribe kvindernes ret til arbejde. Især de gifte kvinders. Dette inspirerede flere danske kommuner til at afskedige gifte lærerinder, så de mandlige forsørgere (eller potentielle forsørgere) i form af de mandlige lærere kunne komme til. Der udviklede sig efterhånden også en almindelig praksis i det offentlige om at afskedige kvinder, når de indgik ægteskab. En sag blev ført til doms i 1943, der kendte denne praksis ulovlig. Inden for mange dele af det offentlige blev der etableret en lukket kontorist-

klasse for kvinder uden avancementsmuligheder, uden pensionsrettigheder og med lavere løn, et fænomen, der varede helt op til 1990'erne. Dette fænomen har vi også set i f.eks. pengeinstitutterne, der i mange år helt op i 1990'erne havde sådanne blindgydejobs, beregnet for kvinder.

I tidsskriftet, Frem³³, fra 1927, skriver cand. polit. Knud Korst³⁴ (1894-1962) en artikel: 'Kvindernes Overtal'. I artiklen beskæftiger han sig med mændenes bitterhed over for kvinderne og forklarer den som betinget af den konkurrence, der er i sektorer, hvor begge køn arbejder, og af kvindernes billigere salg af deres arbejdskraft i industrien. Også i den offentlige sektor, siger han, ærgrer de gifte mandlige lærere sig over de ugifte lærerinders 'sorgfrie' tilværelse, da de sidstnævnte ikke har en familie at sørge for: Hvorfor skal gifte lærerinder have et lærerjob, når de har en forsørger i forvejen? Spørger de mandlige lærere. Men han forsvarer kvindernes ret til at være på arbejdsmarkedet, fordi der *"i Virkeligheden er foregået en Revolution, som der aldrig før i Historien er set Mage til"*.

"Frem" 1927, Knud Korst skriver:

"Og i vore Dage er det næsten en Selvfølge - ogsaa i de mere velstillede Kredse af Befolkningen - at naar Døtrene bliver voksne, skal de have et eller andet Levebrød; der er i vor Tid kun meget faa unge Piger, der gaar hjemme og venter på af blive 'afsat'. I det store og hele er det altså den økonomiske Udvikling, der har tvunget Kvinderne ud på Arbejdsmarkedet. Naar mange Mænd udtaler sig med Bitterhed om den Konkurrence, Kvinderne paafører dem i deres Levebrød, er det derfor ganske uretfærdigt. Kvinderne er nødt til at søge sig Levebrød (...) Ændringen har givet sig i den Frimodighed, hvormed Kvinderne nu træder frem på alle Omraader af Menneskelivet, deres Deltagelse i Sport, Politik, deres Utvungenhed og Naturlighed i Livsvaner og Klædedragt. Kort sagt, der er her i Virkeligheden foregaaet en Revolution, som der aldrig før i Historien er set Mage til."

Funktionærloven blev vedtaget i anden halvdel af 1930'erne samtidig med, at en del gifte kvinder blev afskediget i den private sektor. I en retssag i 1936, ført af en kvindelig funktionær, der var blevet afskediget, fordi hun giftede sig, sagde hendes modpart, firmaets advokat:

"Ved en kvindelig Funktionærs Giftermaal skabes der for hende et interessecentrum uden for Tjenesten, som man mener, at denne lider under, og som ikke i tilnærmelsesvis samme Grad gør sig gældende for den mandlige Funktionærs vedkommende ... og at Arbejdsglæden og Arbejdslysten ikke kan holdes på samme Højde som tidligere, fordi der er saa meget uden for Tjenesten, der trækker"

I arbejderbevægelsen var der tilbagevisninger af denne idé med at tvinge kvinderne ud af arbejdsmarkedet. I Socialisten, Socialdemokratiets dagblad, blev der i 1934 ført en diskussion om emnet, hvor konklusionen blev, at det ikke ville være hensigtsmæssigt eller rimeligt at forvise kvinderne fra arbejdspladserne.

AOF skriver i 1934:

"Under trykket af den store Arbejdsløshed i de sidste Aar har der løftet sig spredte Røster om at nedbringe Arbejdsløsheden for Mændene ved at 'vise Kvinderne tilbage til Hjemmet'. Enkelte Steder ser man gennemført den Regel, at naar en (offentlig) ansat Kvinde gifter sig, maa hun tage sin Afsked. Alene lagttagelserne fra Nazi-Tyskland, hvor det hører med til Reaktionens Program at henvise Kvinden til Kirken, Køkkenet og Børnene, maa fremkalde Betænkeligheder ved Foranstaltninger, der gaar i Retning af at skabe Uenighed mellem og ulige Ret for Kønnene."

Diskussionen om kvindernes ret til at være på arbejdsmarkedet er nok ikke mulig i dag. Dog så vi en snert af den i forbindelse med den store arbejdsløshed, der udviklede sig i 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne. Men enhver kan se i dag, at udelukkelsen af kvinder fra arbejdsmarkedet er en absurditet pga. hele samfundsøkonomiens opbygning. Det kunne man vel også i 1930'erne. Men på dette tidspunkt var der også en ideologisk, nazistisk inspireret blindhed, der gjorde, at man ikke ville se klart på spørgsmålet. Man ønskede ikke fra reaktionære kredse, at kvinderne skulle være der, samtidig med at kvinderne knoklede såvel i den tyske og danske industri og på arbejdsmarkedet i det hele taget. Hykleriet var dermed blevet et vanligt ståsted for mange.

Anden Verdenskrig

Med besættelsen af Danmark den 9. april 1940 begyndte der på det politiske og økonomiske plan et samarbejde med besættelsesmagten - kaldet samarbejdspolitikken. Allerede i maj 1940 rejste en delegation til Berlin for at få tilvejebragt erhvervs- og handelsaftaler. Delegationen bestod af repræsentanter fra ministerier, erhvervsorganisationer og enkelte brancher. Resultaterne af forhandlingerne blev, at Danmark fik lov at producere det, som den tyske værnemagt havde brug for. Det skabte stor splittelse mellem erhvervene for og imod besættelsesmagten, idet nogle fik en enorm opblomstring, mens andre måtte skære ned eller lukke virksomheden. Virksomheder, som storlandbruget og cementfabrikkerne kunne producere til eksport. De entreprenører, der fik til opgave at bygge fæstningsværker f.eks. langs den jyske vestkyst, fik også gode fortjenester i disse år.

Besættelsesmagten ville have indsigt i produktionen, og med mellemrum dukkede tyske eller danske nazistiske teknikere op på alle slags virksomheder. I tekstilindustrien så man efter krigen et opgør mod sådanne teknikere, som virksomhederne fastholdt som et kontrolelement. Man må formode, at sådanne teknikere stadigvæk var inspireret af arbejdstilrettelæggelsesmetoderne sydfra, så derfor kan man forstå danske arbejderes vrede.

I aftalerne mellem samarbejdsregeringen og besættelsesmagten indgik at danske arbejdere skulle arbejde i tysk industri til gengæld for levering af brændsel til Danmark. Der var jo nu lukket for den vanlige import af engelsk kul til industrien og til opvarmning. I alt var der 127.000 danske arbejdere, der måtte arbejde i kortere eller længere perioder i Tyskland med en arbejdsuge på 60 timer, lav løn og elendig mad. Det var mest unge, ufaglærte mænd, der måtte afsted, men 10 procent af tysklandsarbejderne var kvinder.

Tabel 5:

Arbejdsløsheden i udvalgte år 1931-1950

År	1931	1932	1934	1937	1940	1943	1949	1950
	17,9%	31,7%	22,1%	21,7%	23,9%	10,7%	9,6%	8,7%

(Kilde:Arbejdsløshedsprocent i forhold til de arbejdsløshedsforsikrede 1903-2009, LO: <https://www.lo.dk/omLO/LOshistorie/FaktaomLOshistorie/Arbejdsloshedsprocentiforholdtildearbejdsloshedsfo.aspx>)

Arbejdsløsheden faldt i Danmark under besættelsen, men det foregik mest ved hjælp af arbejdsfordeling, lønudjævning i forhold til et fast pristal, nødhjælpsarbejder, befæstningsarbejder og så det omtalte arbejde i Tyskland.

Der opstod røre i fagbevægelsen i 1942 mod de ovennævnte tilstande. Man opstillede store lønkrav til overenskomsterne 1943, som De Samvirkende Fagforbund i Danmark (LO) ledte ind i et forlig om 2,5-6 øre mere i timen. Men dette startede en strejkebølge, der intensiveredes i 1943, hvor bl.a. havnearbejderne og skibsværftsarbejderne spillede en central rolle, og hvor arbejdsmarkedet brød ud i auguststrejken 1943 som den danske arbejderklasses første store masseaktion mod den nazistiske besættelsesmagt. Efter auguststrejken oplevede den danske befolkning mere og mere åben terror fra besættelsesmagten og de danske nazister, hvilket endte med folkestrejken i 1944. Der blev indført spærretid, der hindrede folk i at gå ud efter mørkets frembrud. Men denne blev først brudt af B&W-arbejderne, som hævdede, at de skulle passe deres kolonihaver, hvad de ikke kunne nå om dagen, når de var på arbejde. Det kom til et regulært slag den 30. juni 1944, hvor arbejderne gik i demonstrationer og ødelagde nazivenlige butikker o.l. Men besættelsesmagten foretog modtræk, besatte de kommunale værker og slukkede for lys, gas og vand. En samling af repræsentanter fra det 'officielle' Danmark, incl. Det Samvirkende Fagforbund (LO) opfordrede til indstilling af strejkerne.

Efter befrielsen den 5. maj 1945 skulle hele det danske produktionsapparat bygges op igen. Socialdemokratiet udformede et program, 'Fremtidens Danmark', omhandlende bl.a. en fornyet og rationaliseret industri og forbedrede vilkår for arbejderklassen. Dette program skulle dog først begynde at kunne blive realiseret i 1950'erne. Det var udtryk for en keynisiansk³⁵ udvikling à la New Deal³⁶ i 1930'ernes USA, byggende på statens krisedæmpende intervention i økonomien og dæmpning af konflikter mellem arbejdstagere og arbejdsgivere.

Programmet, 'Fremtidens Danmark', var udviklet i samarbejde mellem Socialdemokratiet, De Samvirkende Fagforbund (LO) og Det Kooperative Landsforbund (også kaldet "Kooperationen", bestående af kollektivt ejede virksomheder, der var knyttet til dansk arbejderbevægelse) og havde fire punkter:

1. Ligeligere indkomstfordeling

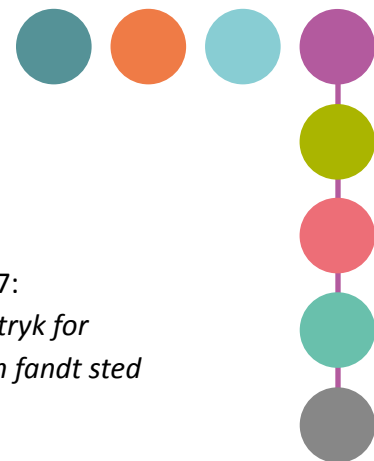
-
2. Planlagt og effektiv produktion, der tager sigte på højere levestandard og social sikkerhed
 3. Fuld udnyttelse af alle produktionsmuligheder - afskaffelse af arbejdsløshed
 4. Ingen konjunkturbevægelser, men permanent højkonjunktur bør tilstræbes

Kvinderne under og efter krigen

På grund af den 'arbejdsdeling' med besættelsesmagten, som Danmark måtte indgå i, forsvandt eller indskrænkedes mange kvindeindustrier, bl.a. tekstilindustrien og flere fødevareindustrier. De fleste konsumvareindustrier manglede råvarer til deres fremstilling og måtte finde erstatninger, hvis de ikke helt skulle lukke. Flere arbejdere begyndte at blive selvstændige og producerede erstatningsvarer – og 'hitte-på-somheden' var stor i et land, der nu var afskåret fra det store verdensmarked og var underlagt store importrestriktioner. Kaffe og te var udsolgt ved årsskiftet 1941-42, og herefter var også kaffetilsætningerne rationeret, så man ristede f.eks. byg og malede det. Nogle lavede en lille industri med at vaske spillekort, så de kunne genbruges. Tobaksdyrkning i baghaven forsøgte en del sig med, og gartnerierne annoncerede med, at de havde tobaksplanter til udplantning osv.

Besættelsestiden havde altså 'bombet' konsumvareproduktionen tilbage til tidligere produktionsmetoder, hvor kvinderne var ansat i mindre virksomheder og forretninger, hvor man bearbejdede de tilgængelige råvarer forfra. Mange opfindelser og husmoderkneb betød også, at familierne kunne overleve, selv om der næsten ikke var varer at få (læs blot koge- og idébøgerne fra krigens tid!). Kolonihaver, villahaver ja, alle steder hvor det var muligt, dyrkede man grøntsager, tobak, holdt høns, grise osv., også i storbyerne, for at kunne få føden. Gamle dyder som at spinde og væve uld og kærne smør kunne man se genoplivet i provinsen og på landet. Alle disse aktiviteter sammen med at stå i kø efter varer, var blevet husmødrenes daglange beskæftigelse. De, der arbejdede fuldtids, måtte alliere sig med medsøstre og familie for at kunne være på pletten, når der var varer at få.

Disse tilstande bevirkede, at der ikke var tale om rettigheder som ligestilling mellem kønnene, men mere en overlevelse fra dag til dag.

Det økonomiske sekretariat siger i sin Økonomiske Årsoversigt 1947:
”Arbejdskraftens overgang til mindre virksomheder er antagelig udtryk for den tilbagegang til en mere primitiv, håndværksmæssig teknik, som fandt sted under besættelsen, og som endnu ikke er afviklet.”

Varemanglen var så alvorlig, at der kom kvindedemonstrationer, der krævede adgang til flere varer.

Men regeringen holdt igen og lod rationeringen opretholde nogle år endnu - efterhånden på færre og færre varegrupper.

Denne indskrænkning i kvindeindustrierne holdt sig længe, og det var først i 1950'erne, da rationering af de fleste forbrugsvarer ophævedes, at der kunne komme gang i konsumvareindustrien

Genrejsning af industrien

Genrejsning af den danske industri kunne kun foregå i et samarbejde mellem arbejdere og arbejdsgivere, men det krævede, at fagbevægelsen kunne skabe fodslag i egne rækker. Man undgik at kræve lønforhøjelser ved produktivtetsforøgelse i de første år, og der udvikledes et akkordsystem med fastsatte arbejdstakter til at holde lønningerne i ave. F.eks. var udgangspunktet for en akkordfastsættelse, at en arbejder på timeløn arbejdede med arbejdstakt 80 - og først gennem en akkordfastsættelse kunne arbejdstakten vurderes til 100 eller højere. Også tidsstudier efter tayloriske³⁷ principper blev indført i næsten alle industrier. Da maskinlet og arbejdstilrettelæggelsen i starten stort set var det samme som under krigen, betød det øget arbejdsbelastning og intensitet i arbejdet for arbejderne.

I Vejle på De Danske Bomuldsspinderier nedlagde kvinderne allerede i 1945 arbejdet som protest mod den ydmygende overvågning, når de tog et glas vand, gik på toilettet osv. Denne aktion fremkaldte sympatiaktioner på flere bomuldsspinderier landet over. Også på slagterier blev der kampe på grund af rationaliseringsstudier. Ledelsen på flere slagterier udviklede den vane, at de afskedigede alle arbejdere om fredagen for om mandagen kun at tage dem ind, der ikke var fagligt aktive.

Først i 1960'erne blev der indført nye teknikker og nye teknologier, således at der ad den vej kunne ske en forøgelse i produktiviteten.

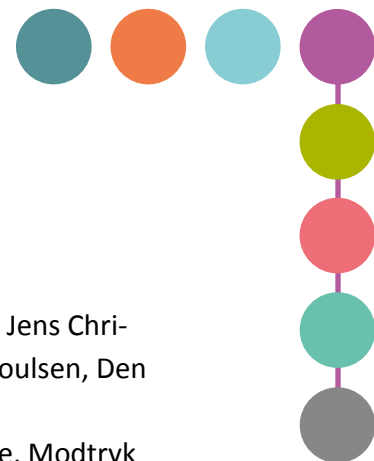
I 1947 skabtes samarbejdsudvalgene - en institution, som har haft betydning for dialogen mellem arbejdsgiver og arbejdstager helt op i vore dage.

Ligestillingen?

Perioden er en svær tid for kvinderne. Der er ikke meget hjælp at hente i en offentlig indsats på ligestillingsområdet. Ligestillingen står ikke på dagsordenen. Den ideologiske debat er gennemgående fjendtlig over for kvindernes frigørelse, dog med argumenter om fastholdelse af kvindernes ret til arbejde, som vi ser det fra Socialdemokratiet. Man ser mere kvinderne som mødre og husmødre og de problemer, der udspringer af denne rolle. Symptomatisk er oprettelse af den statslige Mødrehjælpen i 1939³⁸, der skal tage sig af de problemer, der fremkommer gennem at være fattig og mor. Først efter Anden Verdenskrig begynder Mødrehjælpen at sætte gang i at hjælpe enlige mødre til en uddannelse, så de bedre kan klare sig på arbejdsmarkedet. I Kvindens Hvem, Hvad, Hvor - husmoderens Årbog 1952³⁹ viser det første opslag forordet og dernæst artiklen: 'År for år er den danske kvindes ligestilling med manden blevet befæstet'. Årbogen indeholder en række årstal for vigtige begivenheder i historien om kvinders ligestilling med mænd. Fra forordet i bogen kan citeres:

"Kvindesagens forkæmpere kan med stolthed pege på, at verden ikke længere er en eneste stor mandeklub, hvor det såkaldt svage køn alene er henvist til at føde hans børn, lave hans mad og passe hans hus. Tilfredsheden ved at have opnået ligestilling udelukker dog på ingen måde kvindens ønsker om at bevare sit køns særpræg, og at herske, ikke blot på de områder, hvor manden af naturlige årsager er udelukket, men også dér, hvor hendes specielle evner gør sig særlig gældende."

Forestillingen om, at kvinder har opnået ligestilling med mænd, var altså udbredt i 1951, hvor dette værk blev skrevet af en række af Danmarks førende eksperter og skribenter.

Litteratur:

Det danske klassesamfund 1920-40, af John Brakshøj, Steen Busck, Jens Christensen, Jørgen Hegnsvad, Asger Jepsen, Birgitte Possing og John Poulsen, Den jyske historiker nr. 9, 1976

Socialdemokratiet og krisen i 30'erne, af Karin Hansen og Lars Torpe, Modtryk 1977.

Fagforeningskundskab - historie og problemer, en grundbog for studiekredse, Arbejdernes Oplysningsforbund, Fremad 1934

Frem 13. juli 1927, 3. Aargang, Kvindernes Overtal af Knud Korst, cand. polit.

Besættelse og befrielse, af Hans Jørgen Nielsen, Modtryk 1977

Kvindfolk 1900-1980, en Danmarkshistorie fra 1600-1980, bd. 2, Gyldendal 1984

Arbejdsløshedsprocent i forhold til de arbejdsløshedsforsikrede 1903-2009, LO:

<https://www.lo.dk/omLO/LOshistorie/FaktaomLOshistorie/Arbejdsloshedsprocentiforholdtildearbejdsloshedsfo.aspx>

Køn og fagbevægelse i 100 år, LO 2002:

http://fiu-ligestilling.dk/tools_materials_taxonomy/konsligestilling/page/4/

Moderskab og Mødrehjælp – otte portrætter og 100 års historie, af Pia Fris Laneth, 2014

Kvindernes Hvem, Hvad, Hvor 1952, Politiken 1952

Arbejderbevægelsen 1930-1950 - NOTER

- 33 Dansk alment oplysende tidsskrift, der udkom første gang i perioden 1897-1918 og igen 1925-28. Stort set alle emner blev behandlet i tidsskriftet, og tidens førende personer i erhvervsliv, administration og kultur skrev artiklerne
- 34 Knud (Erik Poul) Korst 1894-1962. Cand.polit. Ansat i Statistisk Departement. Skrev om økonomiske emner og var fra 1924 knyttet til Socialdemokraten. Blev senere sekretær for statsminister Th. Stauning og endelig generaldirektør for Skatte- og Tolddepartementet 1938.
- 35 Efter den engelske økonom John Maynard Keynes (1883-1946). Han anbefalede en statslig politik med lave renter på lån for at øge investeringer, øgning af det offentlige forbrug og skattelettelser for at komme ud af krisen med henblik på at sikre efterspørgslen efter varer og tjenesteydelser.
- 36 New Deal var et økonomisk og socialt reformprogram, som den amerikanske præsident Franklin D. Roosevelt satte i gang i 1933 for at bringe USA ud af den krise, som børskrakket i Wall Street havde udløst med start i 1929. Der blev bl.a. igangsat offentlige arbejder for at øge beskæftigelsen, da arbejdsløsheden var på over 25 procent, men faldt til 16,9 procent allerede i 1935 – efter to år med New Deal.
- 37 Taylorisme - efter Frederick Winslow Taylor 1856-1915. Metoder til planlægning af produktionen i industrivirksomheder, baseret på tids- og bevægelsesstudier med det formål at skære alt unødvendigt væk fra de konkrete arbejdsgange.
- 38 I 1924 blev den første Mødrehjælpen stiftet. Det var en sammenslutning af to private foreninger: Foreningen for ulykkeligt stillede Mødre (oprettet 1905) og Foreningen for enligstillede nødlidende Kvinder med Børn (oprettet 1906). Fra 1939 blev Mødrehjælpen en statsorganisation med egen lov. Den statslige Mødrehjælp blev nedlagt i 1976, da Bistandsloven trådte i kraft og en masse andre særlove om sociale hjælpeforanstaltninger afskaffet. I 1983 tog Hanne Reintoft initiativ til at lave den private, Mødrehjælpen af 1983. Denne organisation eksisterer stadigvæk og fejrede sin 100-årige historie med udgivelse af: Moderskab og Mødrehjælp – otte portrætter og 100 års historie af Pia Fris Laneth, 2014
- 39 Kvindens Hvem, Hvad, Hvor blev udgivet af Politikens Forlag med start i 1952 – årbogen ophørte med at udkomme vist nok i slutningen af 1990'erne.

Arbejderbevægelsen 1950-1971

Perioden er præget af, at der er stærkt brug for kvindernes indsats på arbejdsmarkedet. Der bliver lavet et udstrakt opsøgende arbejde for at få husmødrene til at gå ind i den opvoksede industri. Mange steder i landet ansætter man erhvervschefer, der med løfte om tilstedeværelse af kvindelig arbejdskraft kan lokke investorer til at nedsætte sig i lokalområdet. Men indgangen til perioden er stadigvæk præget af, at kvinderne er husmødre, der skal balancere mellem deres erhvervsarbejde og ansvar for hjemmet. Der bliver sat mere fokus på, at også pigerne skal have en uddannelse for at klare sig godt på arbejdsmarkedet.

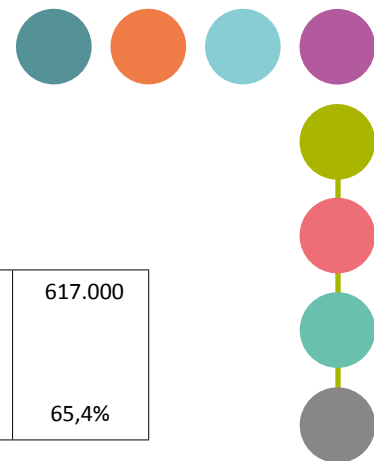
Arbejdsstyrken 1950-1971

Tabel 6:

Den totale arbejdsstyrke (14-64 år) i Danmark, kvindernes andel; opgørelse over gifte kvinder, deres andel af kvinderne samt deres andel af kvinderne i arbejdsstyrken. 1950-71 - udvalgte år

	1950	1960	1965	1970	1971
Total arbejdsstyrke	2.063.401	2.093.631	2.251.786	2.380.200	2.409.100
Heraf kvinder	694.426	646.123	764.213	918.100	942.900
- procent	33,7%	30,9%	33,9%	38,6%	39,1%
Samlet antal gifte kvinder, uanset arbejdsstyrketilknytning	998.200	1.096.914	1.145.227	1.200.719	1.203.777
Andel af gifte kvinder i arbejdsstyrken af alle gifte kvinder uanset arbejdsmarkedstilknytning – procent	26,9%	22,3%	31,9%	49,0%	51,3%

Gifte kvinder i arbejdsstyrken af samtlige kvinder i arbejdsstyrken	267.461	244.807	365.634	588.500	617.000
procent	38,5%	37,9%	47,8%	64,1%	65,4%

(Kilder: Statistik Årbog 1951,1966, 1970 og 1972 samt Statistisk 10-års Oversigt 1972, egne beregninger, Anette Wolthers. Bemærkning: Statistikkerne før og til og med 1965 har regnet grupperne: Medhjælpende hustruer, husbestyrerinder, husassistenter, rengøringskoner, private syersker, rullekoner mv. uden for arbejdsstyrken. Tabellen bragt i Kvinder og klassekamp af Anette Wolthers, 1972).

Som det kan ses af ovenstående tabel, stiger antallet af kvinderne i arbejdsstyrken 1950-71 med 5,4 procentpoints. Antallet af gifte kvinder stiger i samme periode absolut, fordi de store årgange fra 1940'erne begynder at gifte sig i 1960'erne. Andelen af gifte kvinder i arbejdsstyrken af alle kvinder, uanset arbejdsstyrketilknytning, vokser med 24,4 procentpoints. Endelig vokser andelen af gifte kvinder af alle kvinder i arbejdsstyrken 26,9 procentpoints.

I 1970 siger Perspektivplanen, at det fra 1966 ikke mere er muligt kun at leve af én fuldtidsløn i gennemsnitslønmodtagerfamilien. Der må ca. 1,5 løn til.

Kvinderne indtræder på arbejdsmarkedet i typisk to trin: Ved det 19. år og ved det 35. år, når de har overstået fødsel og pasning af små børn, viste en undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet i 1965. Det at have børn i aldersgruppen 0-6 år virker på dette tidspunkt hæmmende for udearbejde, da der ikke er tilstrækkeligt med børneinstitutioner. I 1970 er dækningsprocenten 7 for vuggestuer og 17 for børnehaver, siger Perspektivplanen 1970. Først når børnene har nået skolealderen, sker der som sagt en stigning i udearbejdet for husmødrene. Men først når børnene helt har forladt hjemmet, begynder husmødrene at få heltidsarbejde. Her har 25 procent af sådanne husmødre heltidsarbejde i 1965.

En anden faktor, der virker befordrende på gifte kvinders heltidsarbejde, er deres uddannelsesniveau, idet 40 procent med en længere teoretisk uddannelse i 1965 har heltidsarbejde.

Manges historieopfattelse har været, at kvinderne først kommer ud på ar-

bejdsmarkedet med væksten i økonomien i 1960'erne. Men som vi kan se af tabel 6, så udgør kvinderne i perioden 1950-71 33-40 procent af hele arbejdsstyrken. Men kvinderne har mindst udgjort en tredjedel af arbejdsstyrken fra 1900-1950, så danske kvinder har indtil da hele tiden i stort omfang været på arbejdsmarkedet hele århundredet indtil da - og i tiden derefter.

På tabel 7 ses en opgørelse af erhvervsfrekvenserne i Danmark i perioden 1950-1975. Erhvervsfrekvensen angiver, hvor stor en andel af befolkningen i den erhvervsaktive alder, der arbejder eller ønsker at kunne arbejde - dvs. indgår i arbejdsstyrken. Arbejdsstyrken omfatter voksne. Danmarks Statistik bruger aldersspændet 15-64 år. Det har tidligere startet med 14 år.

Tabel 7:

Kvindes og mænds erhvervsfrekvenser 1950-1975

Årstal	Kvinder	Giftede kvinder	Ugifte kvinder	Mænd
1950	40,2	26,9	61,5	87,8
1960	33,9	22,7	51,5	83,6
1970	50,8	49,2	53,7	83,2
1975	55,4	57,6	51,8	80,3

(Kilde: Hverken lighed eller anerkendelse. Kvinder, mænd og skattelovgivning i Danmark af Anna-Birte Ravn i Kvinder, Køn & Forskning nr. 4, 2005 – side 54, hvor hun henviser til Anette Borchorst som ophavs kvinde til frekvenserne.)

Tabel 7 viser, at kvinders erhvervsfrekvens vokser med 15,2 procentpoints i perioden: Mændenes falder med 7,5 procentpoints. For giftede kvinder er stigningen i erhvervsfrekvensen størst med hele 30,7 procentpoints. For ugifte kvinder sker der et fald på 9,7 procentpoints.

Faldet i mændenes og de ugifte kvinders erhvervsfrekvenser kan skyldes en større deltagelse i uddannelse i perioden, hvorfor man så ikke tælles med i arbejdsstyrken. Og der var netop et uddannelsesboom, da de store årgange fra krigens tid fra omkring 1960 i større omfang begyndte at uddanne sig i de unge år stedet for at være arbejdskraft.

De giftede kvinders erhvervsfrekvensers stigning er bestemt af mange faktorer i

perioden 1950-1975: Uddannelsesomfang, mulighed for børnepasning, (med) forsørgerforpligtelser. De kvinder, der er gift med en ufaglært eller faglært arbejder, har i større omfang heltidsarbejde hele året end kvinder, der f.eks. er gift med ansatte funktionærer og kan nøjes med et erhvervsarbejde af mindre omfang eller slet ikke. De medhjælpende hustruer, der er gift med mindre selvstændigt erhvervsdrivende, har erhvervsarbejde i næsten lige så højt omfang som kvinder, gift med arbejdere. De gifte kvinder, der har lavest erhvervsfrekvens og lav beskæftigelsesfrekvens, især først i perioden, er hustruer til selvstændige med store virksomheder og højere og overordnede funktionærer. Selv de kvinder, der har høje uddannelser, er i et vist omfang alene husmødre – et billede, som næsten helt forsvinder sidenhen.

Kvinder og mænd og deres jobs

På tabel 8 se vi kønnenes fordeling på arbejdsstilling i 1971. Her ses det, at de to største grupper blandt kvinderne er funktionærer (dvs. mest offentligt ansatte) og ufaglærte arbejdere (i såvel offentlige som private jobs). Mændene har næsten samme fordeling, men de tredje- og fjerdestørste grupper blandt mændene er de selvstændige og faglærte, hvor der er meget få kvinder.

Tabel 8:

Arbejdsstyrken for de 14-64 årige, opdelt efter arbejdsstilling og fordelt på mænd og kvinder , 1971. Procent

Køn	Selvstændige	Funktionærer	Faglærte	Ufaglærte	Husassistent, husbestyrerinder	Medhjælpende hustruer	I alt
Mænd	311.200	445.000	293.300	416.700	-	-	1.466.200
Kvinder	37.400	448.800	13.800	294.600	23.800	124.500	942.900
Procent	10,7%	50,2%	4,5%	41,4%	100%	100%	39,1%
I alt	348.600	893.800	307.100	711.300	23.800	124.500	2.409.100

(Kilde: Statistisk Årbog 1972, egne beregninger, Anette Wolthers)

I 1971 har 33,3 procent af samtlige kvinder deltidsarbejde, mens 5,1 procent mænd har det. Flest gifte kvinder i arbejdsstyrken har deltidsarbejde, nemlig 45,9 procent. Af de ugifte kvinder i arbejdsstyrken har 15,2 procent deltidsarbejde. Af de faglærte kvindelige arbejdere er 47,1 procent gift, mens 67,8 procent af de ufaglærte kvindelige arbejdere er gift.

I 1970 udgør kvinderne 28,4 procent af medlemmerne i de LO-forbund, der på dette tidspunkt er med i LO.

Uddannelses- og arbejdsmuligheder for pigerne

I 1953 bringer "Politikens Husmoder-Årbog, Hvem, Hvad, Hvor" en artikel, 'Den unge piges chancer': Den unge pige har mange chancer for at blive til noget! Her står nævnt følgende fag:

- Apotekerdefektrice
- Arkitekt
- Bibliotekar
- Boghandler
- Fabriksarbejderske
- Farmaceut
- Fodplejerske
- Fotograf
- Fritidshjemslærerinde
- Gartner
- Havebrugskandidat
- Keramiker
- Laboratorieassistent
- Modist
- Postassistent
- Servitrice
- Sundhedsplejerske
- Syerske
- Tandtekniker

I 1950 blev 50 procent af alle unge kvinder, der forlod skolen (som 14-15 årige) 'ung pige i huset'. Ikke nødvendigvis for at gøre en livslang karriere dér,

men det kunne være med til at kvalificere dem til optagelse på en uddannelse for kvinder – eks. sygeplejerske – som havde sådan nogle krav. Et højskoleophold kunne også forbedre ens chancer for at komme ind på en uddannelse.

Fabriksarbejderske

Den typiske kvindelige industriarbejder er fabriksarbejdersken. Hun betragtes som ufaglært, idet hun enten beskæftiges ved arbejde, der blot kræver få dages oplæringstid eller også arbejder ved et speciale, der er noget mere omfattende.

Antagelsesbetingelser: Allerede i 14 års alderen kan en ung pige efter afsluttet skolegang søge ind på en fabrik. Hun betragtes og lønnes som elev, indtil hun er fyldt 16 år, dvs. at hun i den tid gerne er timelønnet. Herefter deltager hun normalt i akkordarbejde, men på en lavere sats end kvinder, der er fyldt 18 år.

Uddannelse: Der er som nævnt tit slet ikke tale om nogen uddannelse, men blot om en tillæring til et yderst elementært arbejde. Jo flere sådanne ukomplicerede arbejder, fabriksarbejdersken får indsigt i, des lettere vil hun kunne klare sig - også når hendes jævnaldrende kolleger, der kun har lært en enkelt ting, allerede i 30 års alderen begynder at mærke konkurrencen fra de helt unge piger.

Muligheder: Arbejdsområderne er nærings- og nydelsesmiddelindustrien (konserves og biscuit-, tobaks-, bryggeri- og chokoladearbejderske, pakkerske, etc.), tekstilindustrien, beklædnings-, lædervare- og skotøjsindustrien, jern- og metalindustrien (akkumulatorer, glødelamper, elektrisk materiel, radioartikler), den kemiske industri (farver, lakker, gummi, sæbe, tændstikker), papirindustrien (bogbinderhjælpearbejderske, æske- og kartonnagearbejderske, pålæggerske, trykkeriarbejderske), børsteindustrien og den keramiske industri.

Løn: Stærkt varierende fra industri til industri. Den gennemsnitlige timefortjeneste ligger på ca. kr. 2,75 i København og ca. 30 øre lavere i provinsen."

Erhvervsarbejde for husmoderen

I 1950'erne og 1960'erne begynder diskussionen at dreje sig om husmødrenes erhvervsarbejde, og deltidsarbejdet bliver gang på gang fremhævet som en fordel for arbejdsmarkedet og samfundet - men ikke af fagbevægelsen som sådan og ej heller af arbejdsgivere i industrien. Allerede i begyndelsen af

1950'erne begynder et arbejde i offentlige kommissioner om muligheder for deltidsarbejde for husmødre, da man gerne vil have dem ud på arbejdsmarkedet. Men foreløbig kun som reserve, da reservestyrken uden omkostninger kan sendes tilbage i familien:

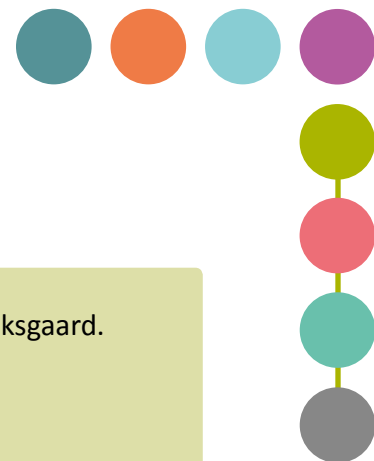
"Ud fra et arbejdsgiversynspunkt vil deltidsarbejdskraften således være at betragte som den yderste reserve for så vidt angår ukvalificeret arbejde, og denne reserve vil kunne blive inddraget i beskæftigelsen i højkonjunktur for atter at skydes ud, når konjunkturerne vender" (Betænkning om deltidsarbejde, 3. juni 1950).

Fra arbejdsgiverside i inden for kontorområdet ser man muligheder i deltidsarbejdet, da man gennem dette kan få større effektivitet i den kvindelige arbejdskraft:

"Som fordele ved deltidsarbejdet anføres bl.a. at man ved at udstrække arbejdsmarkedet til også at omfatte kontormedhjælpere, der kun ønsker deltidsarbejde, sikkert vil kunne opnå en mere effektiv kvindelig arbejdskraft" (Udvalget vedrørende Deltidsarbejde, Socialministeriet 6. oktober 1952. Her citeres en undersøgelse blandt arbejdsgiverne).

Kvinderne bliver i disse betænkninger kun betragtet som arbejdskraft. Der bliver ikke sat spørgsmål om deres rettigheder på dagsordenen. Kvinderne skal være to steder: På arbejdsmarkedet og i familien - og egentlig er det bekvemt, hvis de frit kan pendle mellem de to steder, afhængigt af behovet for deres arbejdskraft. Manden bliver kun placeret ét sted, nemlig på arbejdsmarkedet, hvor han har sin plads. Markedsorientering er dominerende i synet på de to køn.

En undersøgelse, foretaget af Socialforskningsinstituttet i 1967, viser, at kun 27 procent af de gifte kvinder var beskæftiget hele det år, undersøgelsen blev foretaget, mens 59 procent var beskæftiget i løbet af året - der var altså tale om en temmelig stor gruppe, der har deltidsarbejde eller sæsonarbejde. På spørgsmålet om de husmødre i undersøgelsen, der ikke var på arbejdsmarkedet, ønskede beskæftigelse, svarede 8 procent ubetinget ja, mens 23 procent svarede, at de under visse omstændigheder ønskede udearbejde.

I 1961 kom bogen: Pigernes erhvervsvalg af Carry Hedemann, Munksgaard. Her står blandt andet:

"Husmødres erhvervsarbejde

Enhver ung pige kender husmødre, der udelukkende passer deres hjem og familie og husmødre, der både har husligt arbejde og erhvervsarbejde. De ved derfor også, hvordan husmødre af den første slags tit må 'vende femørerne' og derfor er misundelige på de udearbejdende, der har råd til så meget forskelligt, som de selv må undvære, og som træffer så mange flere mennesker end de selv gør (...) Men hvad er det da, der gør, at en gift kvinde tager erhvervsarbejde eller lader være? Der er her mange ting, der spiller ind. Ofte er de forskellige fra hjem til hjem. Men lad os finde nogle af de vigtigste frem: Mandens erhverv spiller naturligvis en vigtig rolle. Er han f.eks. landmand, detailhandler, håndværksmester, landsbylæge, præst eller diplomat, vil det give husmoderen så mange pligter, at hun foruden passe dem og hjemmet ikke let får tid til at have sit eget erhvervsarbejde. Mange af disse husmødre kaldes medhjælpende hustruer.

Mandens indtægter er noget afhængige af hans erhverv, men også af, om han har fast arbejde, er rask osv. Hvor mandens indtægter svigter eller truer med at svigte, vil hustruen tit prøve at tage erhvervsarbejde. Man må ikke glemme, at hvis manden er så syg, at hans kone må passe ham hjemme, kan den udvej, at hun tjener penge ved udearbejde, være lukket.

Antallet af børn og deres alder er dog måske det, der er allervigtigst for en husmors overvejelser, om hun tager erhvervsarbejde eller ej. Små børn kræver særlig mange timers pasning daglig, og de gør det sværere for en mor at tage hjemmefra. For spædbørnenes vedkommende vil alene amningen, der er af så stor betydning både for barnet og moderen, jo gøre udearbejdet besværligt. Er der mange børn i et hjem, eller er et af børnene særligt vanskeligt eller svage, kan en moder jo også meget dårligt undværes hjemme; men jo flere børn, des større forbrug er der på den anden side for pengene, og det tvinger desværre alt for ofte mødre hjemmefra alligevel. Er det yngste barn derimod for længst skolesøgende, vil familiens behov for penge til børnenes videreuddannelse, rejser, TV og 'lidt ekstra' til tider være endnu større end dens behov for, at moderen bliver hjemme hele dagen (...) Men dertil er i senere år kommet

en meget vigtig ting, som skal omtales til slut. Det er hustruens udearbejde for et bestemt forbrugsønskes skyld. Det finder vi nu i flere og flere familier både blandt ubemidlede og blandt velhavende for alle 'har jo noget, de mangler'. Det kan dreje sig om anskaffelse af TV, vaskemaskine, filmsapparat, radio-grammofon, bil, grund, sommerhus, villa, pels, større bil, bedre hus, rejser, længere rejser og meget andet... Dejligt er det, at disse goder nu er inden for mange menneskers rækkevidde, og det er morsomt at se, hvordan man i nogle familier enes om at spare op til sådanne ting. Men så er det så meget des sørgeligere at se eksempler på, hvorledes forældrenes griskhed kan ødelægge al hygge og ro, orden og tryghed i et hjem, og dette går navnlig ud over børnene (...) Men samtidig med, at kvinderne er begyndt at tage arbejde for et bestemt forbrugsønskes skyld, skaber de en afstand mellem sig og deres arbejde, som måske kan vise sig at være farlig. For måske er det kun, når ens arbejde er alvor, at det også giver sin - med et gammeldags ord - velsignelse og ikke blot sin løn. Måske er nogle af kvinderne på denne måde ved yderligere at forfladige deres ansvarsfølelse over for deres arbejdssteder og pligter - både dem ude og dem hjemme. Har man ingen opgaver, man tager virkelig alvorligt, går der nemlig let noget i stykker for en som menneske."

Normerne⁴⁰ for de gifte kvinders erhvervsarbejde

Som det kan ses af teksten om husmødrenes erhvervsarbejde fra 1961, så er der mange diskurser på én gang i argumenterne for og imod husmødrenes erhvervsarbejde.

- *Familiens økonomi: i visse familier må husmoderen vende hver femøre:* I de familier, der kun har én forsørger, kan husmoderen skæve misundeligt til de udearbejdende, der har råd til så meget, som den ikke-udarbejdende selv må undvære, som f.eks. at kunne købe sig nyt tøj.
- *De udearbejdende træffer flere mennesker end de ikke-udarbejdende:* Husmødrene bliver isoleret fra samfundet - de har ikke så stor social kontakt. Er det noget husmoderen selv føler, eller er det en mangel som andre ser hos hende? Hvor udspiller den samfundsmæssige indflydelse sig på forholdene?

- *Mandens erhverv* : Vil hans erhverv give husmoderen pligter, som forventes fra manden eller mandens arbejdsgiver, at hun udfører? Er det en pænerede måde at sige, at arbejdsgiveren får to menneskers arbejde for én løn, eller er hun mandens medhjælp, uden hvilken han umuligt kan udføre sit arbejde?
- *Mandens indtægter*: Hvis hans indtjeningsmuligheder svigter, så må husmoderen tage fat. Her kan ligge en diskurs om, at betingelserne for husmødrene i de socialt dårligt stillede lag, hvor manden er lavtlønnet, netop er at kunne tage et erhvervsarbejde. Det samme gælder, hvis manden bliver arbejdsløs eller går konkurs.
- *Hvis manden er syg*: Så må husmoderen tage erhvervsarbejde, her er det reservestyrken, der rykker ud, når hovedforsørgeren er ukampdygtig.
- *Antallet af små børn og syge*: Dette gør det umuligt eller vanskeligt at tage erhvervsarbejde for husmoderen - her må man spørge, hvad hun så skal leve af. Det er åbenbart hendes pligt først at tage sig af børnene og de syge før det at tjene penge.
- *Ekstra forbrugsgoder for familien*: Incl. uddannelse til børnene og apparater til lettelse af husholdningen eller blot til underholdning i familien. Her kan husmoderens erhvervsarbejde bidrage til social opstigning for familien. Denne opstigning værdsættes mest, hvis forbrugsgoderne først indkøbes, når der er sparet op til dem.
- *Forældrenes griskhed*: Bagsiden af social opstigning - familien vil for enhver pris anskaffe sig prestige-givende forbrugsgoder, som husmoderen så må tjene penge til.
- *En farlig afstand mellem husmoderen og hendes ansvarsfølelse over for erhvervsarbejdet*: Diskussionen om husmoderen som god eller dårlig arbejdskraft på arbejdsmarkedet, fordi hun kan have et livsperspektiv om at være noget for sin familie, derved 'snyder' arbejdsgiveren for sin fulde arbejdskraft, opmærksomhed og ansvar på jobbet.

Det kan være svært i disse normer eller diskurser at høre husmødrenes egen stemme i forhandlingerne om, hvad der er bedst.

Fælles for de positioner i ovenstående er, at de siger, at erhvervsarbejde egentlig er noget skidt for husmødrene. Dog kan der i enkelte familier være en slags sportsånd mht. opsparing til ferie, TV-apparater og lignende, der sætter

husmoderens indtægt ind i en fælles familiebestræbelse. Dvs. det 'onde' kan opvejes af 'det gode' ved at være på arbejdsmarkedet. Desuden kan manden have så betydningsfuldt et arbejde, at han behøver en assistent i form af sin hustru.

Der indgår ikke noget om, at husmoderen kan have en uddannelse, som hun gerne vil bruge; specielle talenter, som hun gerne vil udfolde på arbejdsmarkedet, en særlig begavelse eller mission, som hun vil realisere, eller ønske om at opnå selvstændighed gennem egen indtjening og økonomi. Der indgår heller ikke et perspektiv om, at mand og kvinde kan være partnere og dele opgaverne på arbejdsmarkedet og i hjemmet ligeligt mellem sig.

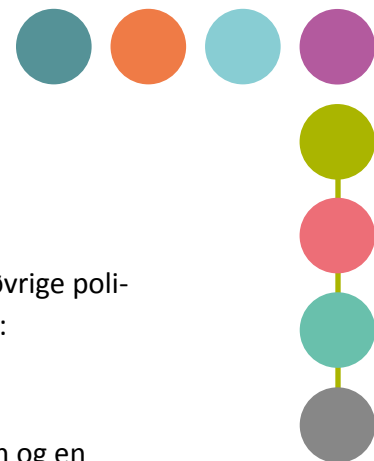
At kunne dele arbejdet mellem mand og kone er en idé, der først er kommet til senere med 1970'ernes kvindebevægelse. Eftertiden har ofte brugt de simple forklaringer om de gifte kvinders indtog på arbejdsmarkedet, at 'de var helt vilde efter at opnå ligeberettigelse, og de derfor ville væk fra hjemmet' – og 'de ville tjene til luksus'

Endelig er der slet ikke en forestilling om, at manden helt kan være fraværende, dvs. at husmoderen er enlig forsørger. Men denne alenemor kommer måske slet ikke ind under kategorien husmoder, men er i en kategori for sig. Rødstrømperne i 1970'erne definerede det f.eks. sådan: *"Hvad er en kvinde uden en mand? – Som en fisk uden cykel!"* Den enlige forsørger som familiekategori blev i 1960'erne taget op af Socialforskningsinstituttet. Her definerede man en sådan familie, som en udsat familie, der hang i marginalerne og producerede vanskelige børn!

Den politiske vej frem

I 1961 kom Socialdemokratiet med et nyt partiprogram, "Vejen frem". Her indfører partiet et nyt begreb, demokratisk socialisme:

"Det kapitalistiske system medfører en økonomisk ulighed langt ud over, hvad den enkeltes indsats betinger. Denne ulighed betyder frihed for de få på bekostning af de mange. Den demokratiske socialisme må derfor arbejde for en demokratisering af hele samfundslivet, så det enkelte menneske får forudsætninger for et frit valg, erhvervsmæssigt og kulturelt."

I programmet er den økonomiske politik en forudsætning for den øvrige politik (der underordnes den første). Der foreslås tre typer af reformer:

- Reformen i erhvervslivet til intensivning af industrialiseringen
- Omlægning af statens styringsmuligheder i forhold til økonomien og en omlægning af statsapparatet
- Kvalificering og tilpasning af arbejdskraften via uddannelses-, social- og kulturpolitikken

Selv om familiesituationer udgjorde illustrationerne på flere af partiets valgplakater i 1960, spiller den ikke en central rolle som ideologi for partiet. I stedet for forsøger man at fremstille den moderne lønmodtagerfamilie, der er under omstilling. Dette gøres via to tendenser: Den ene betoner individets forhold til staten ved, at staten mere og mere overtager de opgaver, som hidtil er blevet klaret i familien, f.eks. børnepasning, sikring af familiens medlemmer gennem folkepension, arbejdsløshed- og sygesikring. Den anden tendens er, at familien skal være et trygt sted sammen med familiemedlemmer, samlet om forbrug og personlig udfoldelse.

Børnene opfattes som en privat sag, men der lægges vægt på, at der i børneinstitutioner og skole også skal udøves pædagogik, dvs. opdragelse af børnene. Men det er moderens primære rolle at tage sig af børnenes opdragelse. Faderens rolle i den forbindelse nævnes ikke.

Dobbeltarbejdet for kvinderne er endnu ikke blevet et synligt emne, men debatten om det begynder så småt i 1960'erne. De socialdemokratiske kvindeudvalg havde et blad, der hed Frie Kvinder. Her var der jævnligt debat om kvindernes stilling. I 1962 begyndte en debat, hvor en af debattørerne, den kvindelige formand for Tobaksarbejderforbundet, Ella Jensen (1907-2002), mente, at kvinderne skulle gennemgå en *mentalitetsændring*, så de kunne tilpasse sig det moderne samfund, lære at give slip på den traditionelle husmoderrolle og benytte sig af de moderne serviceforanstaltninger og industriens færdigretter. Hun forventer, at arbejdsdelingen i de unge familier bliver mere ligelig, så begge voksne kan have fuldtidsarbejde. Andre i debatten mente, at deltidsarbejde måtte være løsningen for kvinderne. Igen andre mener, at udvikling i velfærden (dvs. stigning af mændenes løn og evne til at forsørge en

familie) vil betyde, at moderen kan blive hjemme og passe børnene, indtil de bliver voksne.

Ella (Dagney) Jensen 1907-2002

Ella Jensen startede på tobaksfabrik i 1929 som 'stripper' – dvs. hun skulle fjerne stilkene fra tobaksbladene, så cigarmagerne kunne rulle bladene til cigaretter – noget hun allerede havde lært som barn ved at assistere sine brødre i faget. Hun ville gerne være lærerinde, men det var der ikke råd til. Hun blev, efter at have været tillidsrepræsentant nogle år, valgt ind i bestyrelsen for sin afdeling af Tobaksarbejderforbundet, senere blev hun indvalgt i hovedbestyrelsen samtidig med, at hun engagerede sig politisk i Københavns borgerrepræsentation. Hun engagerede sig i Fagbevægelsens Kvindesekretariat (1949-70*) og støttede alle de foranstaltninger, der kunne afhjælpe arbejde i hjemmet og skabe ligestilling mellem kvinder og mænd: Husmor afløser, børnepasning. Hun mente, at manden skulle tage del i husarbejde og børnepasning, og at deltidsarbejde både for kvinde og mand i familien kunne være løsninger i svære tider. At hun gik ind for deltidsarbejde var kontroversielt i tiden, da fagbevægelsen ikke var tilfreds med den store udbredelse af deltidsarbejde. Hun blev forbundsformand for Tobaksarbejderforbundet i 1963. Som medlem af LO's forhandlingsudvalg i 1973 var hun med til at forhandle ligelønnen igennem på normallønsområdet. Hun blev også medlem af LO's forretningsudvalg. Hun var ikke glad for Rødstrømpebevægelsen fra 1970 – ligesom så mange andre kvinder fra fagbevægelsen: *"Hvis man skulle dømme efter pressens dyrkelse af rødstrømperne og lignende grupper, er ligelønkravet noget nyt og opsigtsvækkende. Man skulle næsten tro, at det er dem, der har fundet ud af, at mænd og kvinder bør have samme løn, hvis de udfører samme arbejde."*, siger hun i 1970 i et interview med Birthe Weiss i Ekstrabladet. I 1975 fratrådte hun som forbundsformand pga. alder.

*) Danske kvinder i fagbevægelsens arbejde af Anette Wolthers, FIU-Ligestilling 2014, side 81-82

(Kilde: Kilde 542 i Kvindekilder i www.kvinfo.dk og Dansk Kvindebiografisk Leksikon: <http://www.kvinfo.dk/side/170/bio/848/>)

I 1965 nedsatte statsminister Jens Otto Krag Kvindekommissionen⁴¹, der arbejdede indtil 1974. Men 1966 skete der et nyt spring i udvikling af ligestil-

lingsforestillingerne, idet Socialdemokratiets sekretær for kvindeudvalgene, Karen Dahlerup⁴² (1920 -), holdt et foredrag på deres årskursus: Vi tilbyder mændene partnerskab. Her foreslår hun, at udbruddet fra de traditionelle kønsrollemønstre skal foregå i samarbejde mellem partnerne og ikke som konflikt. Her stilles den lige arbejdsdeling op som en løsning på dobbeltarbejdet. Denne partnerskabsholdning skulle senere genfindes i det arbejde, hun gjorde i det statslige ligestillingssystem som kvindekonsulent i Arbejdsdirektoratet og i ligestillingslovgivningen i 1970'erne som den første formand for ligestillingsrådet 1975.

Fagbevægelsen

Der var og er ikke klare politikker om, hvad man skal mene i parti og fagbevægelse om det ene og andet spørgsmål, knyttet til kvinderne og familien. Tiden var præget af en tro på teknikken og fremskridtet og på den enkeltes evne til at bruge uddannelsessystemet til dygtiggørelse.

I fagbevægelsen var man delt på spørgsmålet om deltidsarbejde. I industrien var den normale arbejdstid fuldtidsarbejde for begge køn. Men i HK havde man mange kvinder, der arbejdede deltids, og derfor måtte de forsvare denne tilstand, som også var bestemt i funktionærloven.

På det tidspunkt tog hverken LO eller forbundene udgangspunkt i kvindernes totalsituation, eller så på de samlede reproduktionsbetingelser for lønmodtagerfamilierne som sådan. De betragtede mere kvinderne som en af arbejdsmarkedets marginalgrupper, der havde svært ved at tage konkurrencen op, fordi de var kvinder. Vejen ud af marginalgruppen var bedre uddannelse og tage heltidsarbejde. Men hvad så med familien?

Reproduktionen betragtedes enten som en privat sag eller også et samfundsanliggende, men den var ikke genstand for faglige overvejelser og strategier. Fagbevægelsen accepterede i høj grad de forskellige udgangspunkter og muligheder, som medlemsskaren havde, men overlader mere og mere af politikken om arbejderklassens samlede reproduktion til staten.

Indvandring 1950-1970

Da væksten i Danmark ikke mere kunne nås eller øges med den kvindelige arbejdskraft, begyndte arbejdsgiverne at se sig om i udlandet – og man ser nu længere væk end mod nabolandene. De gæstearbejdere, der kom til Danmark, var hovedsageligt mænd fra Tyrkiet, Jugoslavien og Pakistan. De kom hertil efter invitation fra de danske arbejdsgivere, der manglede arbejdskraft i industrien. Disse arbejdere rejste til Danmark for at tjene penge og havde intet ønske om forblive her. I 1962 var der 8.497 udlændige, der havde fået arbejdstilladelse i Danmark. I 1971 var det 24.852. Antallet af tyrkere og jugoslaver var i samme periode steget fra nogle få hundrede til hhv. 8.073 og 4.591. Denne strøm af gæstearbejdere stoppede i 1973, da regeringen Anker Jørgensen indførte et indvandrerstop, men senere tilladelser til familiesammenføringer.

Litteratur:

Socialdemokratiet, velfærdsstaten og kvinderne, Den jyske historiker nr. 18 1980,

Kvinder og klassekamp, af Anette Wolthers:, Prinkipo 1972

Pigernes Erhvervsvalg, af Carry Hedemann:, Munksgaard 1961

Kvindens Hvem, Hvad, Hvor, Politikens Husmoder-Årbog 1953

Betænkning om deltidsarbejde, 1950

Udvalget vedrørende Deltidsarbejde, Socialministeriet, 6. oktober 1952

Statistisk Årbog 1972

Socialforskningsinstituttet undersøgelse af gifte kvinders erhvervsarbejde, 1964

Køn og fagbevægelse i 100 år, LO 2002:

http://fiu-ligestilling.dk/tools_materials_taxonomy/konsligestilling/page/4/

Kilde 542 i Kvindekilder i www.kvinfo.dk og Dansk Kvindebiografisk Leksikon:

<http://www.kvinfo.dk/side/170/bio/848/>)

Vejen frem – Socialdemokratiets partiogram 1961:

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/vejen-frem-socialdemokratiets-partiogram-1961/>

Om Karen Dahlerup: https://da.wikipedia.org/wiki/Karen_Dahlerup

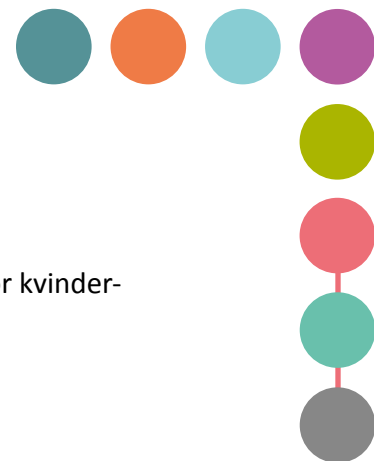
Hverken lighed eller anerkendelse? Kvinder, mænd og skattelovgivning i Danmark ,af Anna-Birte Ravn, i Kvinder, køn & forskning nr. 4 2005

Arbejderbevægelsen 1950-1971 - NOTER

- 40 Norm – man kan også kalde det den gældende diskurs (Latin discurrere - løbe omkring). I almindeligt sprogbrug: En diskurs er den måde, man taler om virkeligheden på. I dette tilfælde er det husmoderens og kvindens plads i hjemmet og på arbejdsmarkedet. Der ikke er nogen enkel og objektiv sandhed om tingene - eller om dette emne. Men i den måde, der tales om emnet på, føres en magtkamp eller forhandling mellem nogle synspunkter eller mennesker om at definere virkeligheden - ud fra hvad de hver især repræsenterer. Derfor kan man sige, at en diskurs har tre kamp- eller magtområder, hvor der kæmpes om:
- Retten til at definere temaer - hvad synes vi er relevant at diskutere, hvad vi ser, og hvad vi er optaget af?
 - Retten til at definere relationen mellem deltagerne i diskursen - hvem skal forholde sig til hvem, hvordan - hvem har magten i relationen?
 - Retten til at definere en position for den talende (subjektet) - hvem skal spille hvilke roller, hvordan og hvordan skal deres identitet fremstilles?
- 41 Kvindekommissionen skulle undersøge kvindernes stilling i samfundet og fremkomme med forslag til lovgivning, der kunne skabe reel ligestilling inden for alle områder af samfundslivet. Der kom otte delbetænkninger og fem specialundersøgelser inden slutrapporten i 1974. Året efter oprettede statsminister Anker Jørgensen Ligestillingsrådet, der eksisterede til 1999.
- 42 Karen Dahlerup Andersen f. Christensen 1920, uddannet defektrice. Blev Socialdemokratiets sekretær for kvindespørgsmål 1963-70, lavede forarbejdet til statsminister Jens Otto Krag (1914-1978 – statsminister to gange: 1962-68 og 1971-72), før han nedsatte Kvindekommissionen 1965-1974. I perioden 1975-82 var hun formand for Ligestillingsrådet. Medlem af Folketinget og Europaparlamentet fra midten af 1970'erne indtil først i 1980'erne.

Arbejderbevægelsen 1971-2000

Indgangen til 1970'erne startede med flere vigtige begivenheder for kvinderne:

- Kampen for ligeløn blandt de ufaglærte
- Den ny kvindebevægelse udvikler sig
- Abortlovning i 1973

Ligelønnen

Som det ses i mange afsnit i denne publikation, så blev uligelønnen en arbejds- og livsmæssig realitet for næsten alle kvinder på arbejdsmarkedet. Det var næsten ikke til at leve med i de politikudformende organer på internationalt plan, som gang på gang i arbejderbevægelsen tog emnet op med større og større kraft. Således vedtog ILO, Den Internationale Arbejdsorganisation, i 1951 en konvention om ligeløn: *Ligeløn for mænd og kvinder uden forskelsbehandling på grundlag af køn*. Vedtagelsen af denne konvention satte debatten i gang herhjemme, men der kom dog intet ud af det, undtagen en uenighed om, hvad der egentlig skulle forstås ved ligeløn. Først i 1961 ratificerede Danmark konventionen. Dette betød, at der på overenskomstområderne for slagteriområdet i 1961, handel- og kontor i 1963 og i tobaksindustrien i 1969 blev indført princippet om ligeløn. Men ikke altid i praksis - faktisk sjældent i praksis. F.eks. viste lønforskellene sig på minimallønsområdet⁴³ i slagterier, at kvinderne fik 95 procent, i HK-butik 90 procent og i tobaksindustrien 94 procent af mandelønningerne.

Først ved overenskomstfornyelsen i 1970 blev der vedtaget et protokollat om, at man ved overenskomsten i 1971 ville tage ligelønsspørgsmålet op fra LO's side. Historien var spektakulær, idet der blev arrangeret en kvindedemonstration, der stod uden for forligsinstitutionen og råbte til LO's daværende formand, Thomas Nielsen: *Thomas Nielsen, tøsedreng!*

Det hjalp, og i 1971 blev der for første gang indført en fælles mindsteløn for mænd og kvinder inden for normallønsområdet. Før 1971 fik mænd automatisk en krone mere i timen end kvinderne på dette område.

Som resultat af denne lønkamp steg de kvindelige ufaglærtes løn relativt set i forhold til mændenes betydeligt. Men de indvundne stigninger blev dog mere

og fladet ud for så at nå næsten samme niveau - ca. 85 procent - som før den skelsættende overenskomst.

I 1976 kom der en lov om ligeløn, og det nyoprettede Ligestillingsråd fra 1975, der i 1978 fik sin egen lov, måtte fra da af hvert år behandle mange klagesager om ligeløn. Sager, der fra 2000 er overgået til behandling i det klagenævn, der blev resultatet af den sidste ligestillingslov fra maj 2000. (I 2009 blev der oprettet et Ligestillingsnævn, der nu skulle behandle alle klager om forskelsbehandling inden for områderne køn, løn, barsel, pensioner, etnicitet, alder og handicap – både inden og uden for arbejdsmarkedet).

Den ny kvindebevægelse

I 1970 dukkede der en bevægelse op, fortrinsvis af yngre kvinder, som satte alt på dagsordenen. Rødstrømpebevægelsen kaldte den sig eller kvindegrupper osv. - hvad den nu kaldte sig i de forskellige byer. Den organiserede sig landet over i form af mere eller mindre sammentømrede kvindegrupper. Det var en bevægelse, der opstod uden for det etablerede foreningsliv og i protest mod dettes stive strukturer med formænd og bestyrelser osv. Flere steder begyndte bevægelsen at arbejde sammen med kvinder fra fagbevægelsen, støttede strejker og demonstrationer for kvindernes krav - ud over de mere maleriske aktioner, den foretog i begyndelsen. Bevægelsen betød også en start på forskningen i nutid og fremtid hele kompasset rundt om kvinders og mænds livssituationer. Flere af de aktive blev senere forskere og har bidraget væsentligt til belysning af arbejderbevægelsens ligestillingshistorie.

Antikonception og fri abort

Selv om vi fik fri abort i Danmark i 1973, så er der en lang forhistorie for denne, en forhistorie, der næsten fortaber sig i historiens tåger, men som vi vil fortælle her med start i 1900-tallet.

Ægteskabet var ikke en livslang forsørgelse for kvinderne, og heller ikke alle blev gift – ca. 10 procent blev aldrig gift. I 1870-1901 var 38-52 procent af alle kvinder over 20 år enlige. Når arbejderkvinderne blev gift og fik børn, måtte de også have arbejde for at hjælpe til med forsørgelsen af familien – omkring

35 procent af hele arbejderfamiliens pengeindtægt kom i 1870'erne fra kvinder og børn. Mange kvinder blev gravide omkring 20 gange i deres liv. Men aborter – spontane eller fremkaldte – og høj børnedødelighed begrænsede børnetallet.

Ulovliggørelse af børnebegrænsning har medvirket til, at kvinder op til frigivelse af p-pillen i 1966 og retten til fri abort i 1973, ikke selv har kunnet kontrollere deres forplantningsevne, hverken de gifte eller kvinder generelt. Børnefødslerne har bundet de gifte mødre til hjemmets opgaver, inklusiv reproduktion af deres mand – ud over deres lønarbejde i den legale eller sorte økonomi. De ugifte mødre måtte finde løsninger for børnepasning. Hvis der var plads på asylers uden for hjemmet, ansås det for en sikrere løsning end private løsninger.

I 1920'erne begyndte der for alvor en offentlig debat om antikonception og abort. Denne diskussion havde kvinderne gennem mange år ført i undergrunden, og der havde i mange år været 'falske jordemødre', der hjalp kvinderne med aborter. Så provokeret abort var noget, man fik klaret uden for sundhedsvæsenet, men med store omkostninger for helbredet og nu og da med døden til følge. Nu kom debatten op i lyset; forfatteren Thit Jensen skulle gennem generationer blive eksponent for denne debat fra 1923 med sit begreb: Frivilligt Moderskab.

Tre kvinder og én mand, der i 1920'erne og 1930'erne arbejdede for børnebegrænsning:

Thit Jensen 1876-1957

Voksede op i en søskendeflok på 12 børn og en mor, der var blevet handicappet af sine mange børnefødsler. Forfatter til en lang række litterære bøger og artikler. Hendes kvindepolitiske arbejde begyndte i 1923, hvor hun mødte en hollandsk kvindesagsforkæmper, der siden 1880'erne havde åbnet klinikker, hvor fattige kvinder kunne få et gratis pessar. I 1924 stiftedes Foreningen for Seksuel Oplysning med deltagelse af bl.a. lægen J.H. Leunbach. Samme år oversatte hun den amerikanske sygeplejerske Margaret Sangers bog Frivilligt Moderskab og begyndte at holde foredrag rundt om i landet med samme titel. →

Hun mødte Sanger (1879-1966) i 1925 på en rejse i USA. Sanger fik stor betydning internationalt for udbredelse af pessaret. Samarbejdet med Leunbach stoppede i 1928, da han ville udvide sagen til også at omfatte ret til svangerskabsafbrydelse og de homoseksuelles rettigheder.

Inger Gamburg 1892-1979

Voksede op i en familie, hvor moderen tidligt blev enke. Gamburg arbejdede i sin ungdom på flere fabrikker og blev aktiv i fagbevægelsen, især Kvindeligt Arbejderforbund, KAD, hvor hun sammen med Marie Nielsen dannede Arbejderkvindernes Oplysningsforening i 1925 i KAD's afdeling 5 – den, der organiserede kvinder inden for jern-og metalfagene. Ud over de faglige spørgsmål, som de arbejdende kvinder kunne være optaget af, arbejdsforhold og ligeløn, var Arbejderkvindernes Oplysningsforening den første (arbejder)kvindeorganisation i Danmark, der gik ind for fri abort – og selvfølgelig prævention. Hun deltog sammen med Marie Nielsen i en delegation af arbejderkvinder på en rejse til Sovjetunionen i 1930. De var begge medlemmer af det danske kommunistparti. Efter en strejke i KAD's afdeling 5, hvor de efter hovedbestyrelsens modstand ikke mødte opbakning til kravene og lukning af strejkekassen, blev Gamburg smidt ud af forbundsledelsen efter at have fornærmet formanden. Først otte år efter, i 1938, blev hun igen en del af forbundets ledelse og sad dér uafbrudt indtil 1965. Under besættelsen blev hun fanget og sat i koncentrationslejr med efterfølgende sygdom. Under hele sit fangeskab og sygdom blev hun af sine medlemmer valgt igen og igen.

Marie Nielsen 1875-1951

Hun kom fra fattige kår, blev tjenestepige, men læste i sin fritid til lærer 1908 og meldte sig ind i Socialdemokratiet. Hun meldte sig ud igen i 1918, da hun oplevede, at hun ikke kunne få indflydelse på partiets politik. Så hun dannede med en lille gruppe et nyt parti, Socialistisk Arbejderparti, med avisen, Klassekampen. Efter en aktion på Børsen i 1918 fik hun en dom på halvandet års tugthus og kom ud igen i 1920. Hun blev afskediget fra sit job som lærer, men uden pension. Resten af sit liv arbejdede hun som kontorist i en sygekasse. Hendes parti gik i opløsning i 1919 og dannede en del af Danmarks Kommunistiske Parti i 1923. Hun startede sammen med Inger Gamburg Arbejder-

kvindernes Oplysningsforening i 1925. Da Stalin vandt magten i partiet i Sovjetunionen og dermed i alle landes kommunistpartier, forsvarede hun de politiske ideer, som hans modstander, Leon Trotskij, havde udviklet, bl.a. om kvindefrigørelse. Det bevirkede, at hun blev ekskluderet af Kommunistpartiet tre gange – sidste gang i 1936.

Minna (Thommine) Rasmussen 1890-1977

Minna Rasmussen arbejdede som ægpakkerske, blev valgt ind i bestyrelsen for Kvindeligt Arbejderforbund i 1924. I 1930 deltog hun i delegationsrejsen til Sovjetunionen og samme år var hun med til at danne en afdeling Arbejderkvindernes Oplysningsforening, AO, i Esbjerg. Da AO sammen med Leunbach oprettede en seksualklinik i København i 1932, ville Minna også oprette én i Esbjerg. Da Esbjergs læger ikke var interesserede, tog hun til København til Leunbach og fik et kursus af ham i at sætte pessarer ('Moderbeskyttere') op. Hun oprettede klinikken i Esbjerg som ulønnet leder, men kvinderne måtte betale et lille beløb for konsultationen. Hun forsøgte så at få den lokale sygekasse til at betale for behandlingen, og det blev vedtaget i sygekassen, men ikke sat i værk. Klinikken ophørte i 1934 – vist nok efter, at politiet havde bestormet den og anklaget den for ulovligt salg af og vejledning i antikonception, som var forbudt indtil 1937. Minna Rasmussen forblev KAD's formand i Esbjerg indtil 1956.

Jonathan Leunbach 1884-1955

Leunbach tog sin lægeeksamen i 1912 og blev praktiserende læge i Brønderslev 1915–1917. Så var han læge på et hospital i nogle år og tog derefter tilbage til Brønderslev i 1922. Leunbach talte engageret for seksualvejledning, adgang til sikker og billig prævention og adgang til provokeret abort, især for de fattige kvinder med mange børn. Men han mødte en gevaldig modstand både fra sine lægekolleger og fra kirkelige kredse, Dansk Kvindesamfund og den 'offentlige mening'. Han var sammen med Thit Jensen medstifter af Foreningen for Sexual Oplysning i 1924. Men gik ind for fri abort, hvad han også praktiserede som læge, hvorfor han fik tre måneders fængsel samt forbud mod at udføre lægegerning i fem år og tab af borgerlige rettigheder i 1936. I 1920'erne og 1930'erne arbejdede han sammen med Arbejderkvindernes

Oplysningsforening, som han var enig med. Han underviste også medicinstuderende i antikonception – noget, der ikke blev undervist i på studiet dengang. Det, Leunbach kæmpede for, blev realiseret i 1960'erne med henblik på antikonception, hvor såvel pessaret som p-pillen vandt udbredelse. Senere i 1989'erne kunne homoseksuelle indgå registreret partnerskab og i 2012 kunne de gifte sig på vanlig vis i Danmark. Noget, der ville have glædet Leunbach.

(Kilder: wikipedia, den store danske og kvindebiografisk leksikon mm.)

I 1923 begyndte Thit Jensen at holde foredrag rundt om i landet om antikonception – dvs. pessaret. I 1924 udgav hun bogen, 'Frivilligt Moderskab' og oprettede samme år sammen med lægen H.J. Leunbach en antikonceptions-klinik for ubemidlede i København. Han arbejdede sammen med Arbejderkvindernes Oplysningsforening om oprettelse af flere klinikker, bl.a. i Esbjerg. Men alle disse bestræbelser var uden statsmagtens velsignelse, og helt op til midten af 1960'erne var det forbudt i den da gældende straffelov at annoncere for antikonception eller udstille sådanne genstande i sygeplejeforretningerne. Provokeret abort var strafbart såvel for hjælperen som kvinden. I 1935 nedsættes en befolkningskommission, da politikerne er bekymret over de få børnefødsler i Danmark (der var jo voldsom krise, og folk havde ikke råd til at få børn eller flere børn). I 1936 konstaterede Svangerskabskommissionen, at der nok var 7.000 illegale aborter om året. I processen op til en ny straffelov samlede AO 15.000 underskrifter til støtte for afskaffelse af straf ved abortindgreb. Men 173.000 underskrifter kom der fra kristlige kredse, der ville fastholde streng straf for forsterfordrivelser. Resultatet i straffeloven blev, at den gravide kvinde kunne få to års fængsel og hendes hjælper otte år for forseelsen. I 1939 oprettedes den statslige Mødrehjælp, der kunne vejlede om antikonception og bevilge abort inden for meget stramme regler, som abortlovingen af 1937 lagde: Af medicinske, eugeniske (racehygiejniske!) og etiske årsager. I 1956 blev der lavet visse former for liberalisering, men stadigvæk var der mange illegale svangerskabsafbrydelser.

Seksuel oplysning og vejledning

I Danmark opstår der en række seksualklinikker i perioden 1920-1940. De blev ofte oprettet af organisationer uden for det offentlige sundhedssystem, da f.eks. en del praktiserende læger ikke ville give rådgivning om prævention – og da slet ikke til ugifte.

J.H. Leunbach åbnede 1932 en gratis konsultation for ubemidlede i samarbejde med Arbejderkvindernes Oplysningsforening i København. Arbejderkvindernes Oplysningsforening åbnede også en klinik i Esbjerg i 1932 med Minna Rasmussen, formand for KAD Esbjerg, som leder.

Svangerskabsafbrydelse – fri abort blev indført ved lov i maj 1973 efter et oprindeligt forslag fra Socialistisk Folkeparti i 1967. Loven betyder, at enhver kvinde med bopæl i Danmark selv kan beslutte at afbryde sit svangerskab inden 12. svangerskabsuge. Der har siden lovens ikrafttræden været ca. 15-20.000 indgreb om året. Det samme antal menes blev foretaget ulovligt af læger, kvaksalvere eller af kvinden selv inden den nye lov – med store konsekvenser for kvindernes helbred. Inden da skulle den daværende statslige Mødrehjælp (1939-1976) ved ansøgning tillade eller afslå en abortansøgning. Lovens gennemførelse skyldes sikkert store ændringer i synet på seksualitet, den nye kvindebevægelses aktiviteter, kvinders erhvervsarbejde gennem hele livet – og derfor ikke mulighed for at kombinere det med mange graviditeter og fødsler.

Dansk lov har helt op i nyere tid haft strenge straffe for provokeret abort – op til 1866 var der dødsstraf og derefter straffearbejde op til otte år, indtil straffeloven af 1930 satte straffen ned til højst to års fængsel. Her blev der samtidigt indført en nødretsregel, hvor en kvinde, der var truet på helbred og liv kunne få bevilget abort efter ansøgning. I 1937 blev der nedsat en Svangerskabskommission, der førte til en lov, der tillod abort, hvis der var medicinske, etiske og eugeniske (fare for f.eks. nedarvede sygdomme) grunde til at afbryde svangerskabet. Indtil denne lov blev vedtaget i 1937, var det ulovligt at oplyse om og forhandle præventionsmidler. Herefter blev det lovligt. Men op til 1966 var det forbudt i straffeloven at forhandle og udstille præventionsmidler på 'stødende måde' – dvs. krænke det offentlige rum. I 1956 kunne bevilges →

abort, hvis der var 'fysiske eller psykiske defekter' hos den gravide. I 1966 blev p-pillen frigivet. I 1967 nedsattes igen en Svangerskabskommission, der førte til en social dimension i abortlovgivningen fra 1970. Dvs. kvindens sociale og økonomiske situation. Det betød, at kvinder under 18 og over 38 år kunne få bevilget abort. I 1949 fik den statslige Mødrehjælp tilladelse til at informere gravide kvinder om prævention. I 1961 fik Den statslige Mødrehjælp tilladelse til at informere alle om prævention.

I 1970-skoleloven blev seksualundervisning indført som en del af undervisningen i de to ældste klasser.

Gennem årene har der været diskussioner i Danmark om, hvem der har ansvaret for at udskrive og vejlede om prævention til befolkningen. De fleste har fundet det naturligt at gå til den alment praktiserende læge, der kan udskrive p-piller, opsætte spiraler og tage mål til pessar. I nogle regioner er der præventionsklinikker, der kan udlevere præventionsmidler gratis og også kan teste for kønssygdomme. (se www.sst.dk og her pjecen fra 2006: Kvinder og sundhed – viden om prævention og forplantning. I denne pjece står der meget apropos som et moderne svar til den negligering af de mange kvindegraviditeter for 100 år siden: "Graviditet og fødsel er hårdt for en kvindes helbred...")

Først i 1966 blev der vedtaget en lov om, at lægerne skulle vejlede enhver kvinde, der havde født, i prævention. Dansk Kvindesamfunds ungdomsafdeling begyndte debatten om abort og arrangerede i 1960'erne abortrejser til lande, hvor den kunne blive foretaget af læger, eks. England og Polen. Dette resulterede i en abortlov i 1970, men der var stor utilfredshed med de begrænsninger, der lå i loven, så den blev afløst af en ny lov i 1973, hvor indgrebet skal foretages inden udløbet af 12. uge og kun må udføres på hospitaler. Denne lov er stadigvæk gældende.

Derimod er oplysning om antikonception blevet lagt som en forpligtelse hos de praktiserende læger, og i dag eksisterer der kun få klinikker, der har antikonceptionsoplysning som opgave.

Børnepasning

Op gennem 1970'erne blev daginstitutioner for børn mere og mere almindelige: Vuggestuer, børnehaver, dagplejere og fritidshjem samt nogle få aldersintegrerede institutioner. Men alligevel er der gentagne beretninger op, hvordan det ikke er til at få en institutionsplads, når barselshvilen er overstået, og 'sort' pasning blev mange børns første karrieretrin ind i pasningsæraen.

Dog måtte børn af forældre, der arbejdede på 'ubekvem tid', dvs. før kl. 06 og efter kl. 18 til stadighed forsøge at indrette sig gennem døgnnet. I 1990'erne blev de første natbørnehaver etableret forskellige steder i landet efter en stor indsats fra Projekt Børnepasning, igangsat af Anette Wolthers i DSB 1989. Og senere gik PostDanmark også i front for at skaffe pasning til 'de glemte børn', som der bliver flere af, fordi begge forældres arbejdstider tenderer til at brede sig ud over døgnnet. Projektet ligger nu hos Daginstitutionernes Landsorganisation, DLO, som hvert år foretager en undersøgelse af institutionernes åbningstider.

Barselsorlov og børnepasningsorlov

I 1960 blev der indført 14 ugers barselshvile for forsikrede og to uger til selvstændigt erhvervsdrivende. I 1980 blev der indført fire ugers graviditetsorlov og 14 ugers barselsorlov.

Lidt senere kom der meget bedre bestemmelser om graviditets-, barsels- og børnepasningsorlov fra 1994, hvor der også er adgang til mændene om at få fædreorlov og børnepasningsorlov. Der er dog i perioden en konstant diskussion – i sær om mændenes villighed til at tage barselsorlov – og som næste fase i diskussionen deres ret til barselsorlov.

Arbejdsstyrken vokser stadig

I perioden 1970-2002 er der en stadig tilgang af kvinder til arbejdsmarkedet. Så den reserve, man gerne ville have ud på arbejdsmarkedet i begyndelsen af 1950'erne, er nu kommet ud. "Reservisterne" findes nu i de mange arbejdsløse, hvis antal vokser med stagnation og krise i økonomien fra begyndelsen af 1970'erne og de industrielle arbejdsgiveres håb om stadig indvandring.

Tabel 9:

Kvinder og mænd i arbejdsstyrken 1981 og 2000. Kvinders andel også angivet i procent af den samlede arbejdsstyrke

År	Kvinder	Mænd	I alt
1981	1.177.630 (44,7%)	1.456.605	2.634.235
2000	1.307.711 (46,9%)	1.477.913	2.785.624
Vækst 1981-2000	130.081	21.308	151.389

(Kilde: Danmarks Statistikbank, oktober 2001)

Som det ses af tabel 9 vokser arbejdsstyrken stadigvæk i perioden 1981-2000, og kvinderne udgør en stadig større del af den samlede arbejdsstyrke. Arbejdsmarkedet er dog stadigvæk stærkt kønsopdelt – ikke blot horisontalt i brancher, fag og funktioner, men også mht. ledelsesfunktioner. Kvinderne udgør ca. 70 procent i den offentlige sektor, og mændene udgør ca. 70 procent i den private sektor.

På tabel 10 ses, at kvindernes erhvervsfrekvens også stiger i perioden, men flader ud i 1990'erne. Mændenes falder i hele perioden.

Tabel 10:

Erhvervsfrekvensen hos de 15-69 årige i befolkningen, fordelt på køn 1980-2000

År	1980	1990	2000
Kvinder	68,1	73,1	70,7
Mænd	86,0	83,9	79,0
I alt	77,1	78,5	74,8

(Kilde: 60 år i tal, Danmarks Statistik, december 2008, redaktion Birgitte Brøndum, Marianne Mackie og Kamilla Elkjær Nielsen, side 10)

Indvandring

Siden 1960 har indvandringen været større end udvandringen og har ændret karakter fra primært at være udvekslinger med Danmarks nabolande og andre vestlige lande. Det skyldtes især, at arbejdsgiverne i industrien havde brug for ufaglærte og hentede mænd fra Tyrkiet, Jugoslavien og Pakistan. I 1971 var der i alt 24.852 gæstearbejdere i landet med arbejdstilladelse – dvs. et tal, der svarer til ca. en tredjedel af 1957-fødselsårgangen (75.264 levendefødte børn). Denne indsprøjtning af mænd kunne dog ikke forhindre, at mændenes erhvervsfrekvenser blev ved med at falde i hele perioden samtidig med, at kvindernes blev ved med at stige, især fra midten af 1960'erne. Der blev indført indvandringsstop i 1973, men familiesammenføringerne holdt gang i indvandringen alligevel.

LO

LO har i 1999 48 procent kvinder og 52 procent mænd i sine 23 forbund, så nu er der for alvor tale om, at begge køn er ligeligt repræsenteret i rækkerne. Men som vi jo ved, er kvinder og mænd ikke ligeligt repræsenteret i de enkelte forbund, da arbejdsmarkedet stadigvæk i høj grad er kønsopdelt.

Tabel 11:

LO-forbundenes medlemstal 1967-1999, fordelt på køn, antal og procent

	1967		1977		1987		1999		Stigning i procent-points
	antal	procent	antal	procent	antal	procent	antal	procent	
kvinder	217.000	26%	431.000	38%	657.000	46%	710.400	48%	227%
mænd	627.000	74%	710.000	62%	772.000	54%	769.600	52%	23%
I alt	844.000	100%	1.141.000	100%	1.429.000	100%	1.480.000	100%	75,4%

(Kilder: Egne beregninger ud fra: Anette Wolthers: Køn og fagbevægelse i 100 år, LO, juni 2012 side 76 – samt KVINFO:
http://www.kvinfo.dk/files/kilde_pdf/Kilde421.pdf)

Det ses af tabel 11, at kvindernes andel af LO-medlemmerne i perioden 1967-1999 er vokset med 227 procentpoints, mens mændene er vokset med 23 procentpoints. Antallet af kvindelige LO-medlemmer er vokset med ca. 500.000 i perioden, mens mændenes medlemsvækst er på godt 140.000.

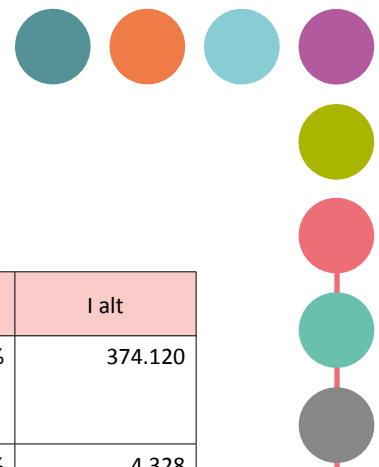
Kvinder og mænd i LO-forbund

Tabel 12:

LO's 22 medlemsforbund, hver fordelt på kvinder og mænd, antal og procent, januar 2000

Forbund	Kvinder		Mænd		I alt Antal = 100 procent
	antal	procent	antal	procent	
Blikkenslager-, Sanitets- Og Rørarbejderforbundet	26	0,3%	9.249	99,7%	9.275
Bryggearbejderforbundet	1.014	22,0%	3.594	78,0%	4.608
Dansk Artistforbund	697	45,9%	823	54,1%	1.520
Dansk Frisør- og Kosme- tikforbund	5.251	93,9%	340	6,1%	5.591
Dansk Funktionærfor- bund	4.306	19,6%	17.689	80,4%	21.995
Dansk Jernbaneforbund	513	8,3%	5.702	91,7%	6.215
Dansk Metalarbejder- forbund	2.171	1,6%	136.503	98,4%	138.674
Dansk Postforbund	2.928	26,0%	8.353	74,0%	11.281
El-forbundet	272	0,9%	29.997	99,1%	30.269
Forbundet af Offentligt Ansatte, FOA (senere Fag og Arbejde)	175.140	88,1%	23.555	11,9%	198.695
Forbundet, Træ-Industri- Byg, TIB	9.027	12,7%	62.248	87,3%	71.275

Forbund	Kvinder		Mænd		I alt
Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark, HK	271.464	72,6%	102.656	27,4%	374.120
Hærens Konstabel- og Korporalforening	297	6,9%	4.031	93,1%	4.328
Kvindeligt Arbejderforbund, KAD	84.637	100%	0	0%	84.637
Malerforbundet i Danmark	2.735	19,4%	11.333	80,6%	14.068
Nærings- og Nydelsesmiddelarbejderforbundet, NNF	13.934	34,5%	26.458	65,5%	40.392
Pædagogisk Medhjælperforbund, PMF	25.451	87,2%	3.742	12,8%	29.193
Restaurations- og Bryggeriarbejderforbundet, RBF	13.633	57,5%	10.077	42,5%	23.710
Socialpædagogisk Landsforbund, SL	19.925	73,6%	7.148	26,4%	27.073
Specialarbejderforbundet i Danmark, SID	54.619	17,3%	260.760	82,7%	315.379
Teknisk Landsforbund, TL	12.908	39,7%	19.569	60,3%	32.477
Telekommunikationsforbundet	6.007	43,0%	7.960	57,0%	13.967
I alt	706.955	48,5%	751.787	51,5%	1.458.742

(Kilde: Landsorganisation (LO) www.leksikon.org/art.php?n=1597 - egne procentudregninger, Anette Wolthers)

Ved periodens slutning i 2000 var der i alt 1.458.742 medlemmer i LO, heraf 706.955 kvinder – dvs. 48,5 procent - og 751.787 mænd, dvs. 51,5 procent. De to køn udgør hver halvdelen af LO. Men som det ses på tabel 12, er der stor forskel på hhv. kvinde- og mandeandelen inden for de forskellige forbund. Vi ser tydeligt det kønsopdelte arbejdsmarked afspejle sig i LO's forbundsmedlemstal. Vi kan dele forbundene op i tre kategorier:

-
- Forbund med næsten lige mange kvinder og mænd ca. 40/60 procent af hver:
Dansk Artistforbund, Restaurations- og Bryggeriarbejderforbundet, Telekommunikationsforbundet
 - Forbund med flest kvinder med over 60 procent kvinder:
Dansk Frisør- og Kosmetikforbund, FOA, HK, KAD, PMF, SL
 - Forbund med flest mænd med over 60 procent mænd:
Blik, Sanitet og Rør, Bryggeriarbejderforbundet, Dansk Funktionærforbund, Dansk Jernbaneforbund, Dansk Metal, Dansk Postforbund, EI-forbundet, TIB, Hærens Konstabel- og Korporalforening, Malerforbundet, NNF, SID, TL

Vi ser af LO's medlemsmasse i 2000, at kun 39.197 – svarende til godt 2 procent af LO's medlemmer - er organiseret i forbund, der har ca. halvt af hvert køn. Flertallet 719.409 – svarende til godt 49 procent – er organiseret i forbund, hvor kvinderne udgør over 60 procent af medlemmerne. Resten af forbundene, hvor mændene udgør over 60 procent af medlemmer, har 700.126 medlemmer, svarende til knapt 49 procent. LO afspejler på eksemplarisk vis det stærkt kønsopdelte danske arbejdsmarked.

Kvindernes generelle organisationsgrad (både når det gælder medlemskab af fagforeninger og A-kasser) steg også markant i forhold til mændenes i perioden 1970-2000. Når vi slår ned på året 1994, så var alle danske kvindelige lønmodtageres organisationsgrad 71 procent, mens mændenes var 68 procent. Kvindernes organisationsprocenter bliver ved med at vokse i de næstfølgende år, mens mændenes falder.

For de lønmodtagere, der har indvandrerbaggrund og baggrund som efterkommerne af indvandrere, var den generelle organisationsgrad i 1994 66 procent (både fagforeninger og A-kasser). Organisationsprocenten falder dog meget for disse grupper i de næstfølgende år.

I 1994 var 1,5 million lønmodtagere organiseret i LO – et niveau, der forbliver uændret indtil 1997. Så falder medlemstallet i perioden 2000 og frem til 2013 til 1,1 million.

Kvinderne i ledelse af fagforeningerne?

I denne periode står kvindernes repræsentation i ledelserne slet ikke i forhold til medlemstallet af kvinder, hverken i de lige kønsblandede forbund, i de kvindedominerede forbund eller i de mandsdominerede forbund. For mændene er det lige omvendt – de er generelt godt repræsenteret i alle kategorier af forbund.

LO har siden begyndelsen af 1980'erne arbejdet med ligestilling, såvel gennem sin ligestillingskonsulent, ved at producere ligestillingsøkonomiske regnskaber fra 2004, som gennem FIU-kurserne. Her har der gennem tiden været en del kurser for lærerne i ligestillingsspørgsmål, hvor man har taget forskellige temaer op, afprøvet forskellige metoder i undervisningen samt udgivet forskellige publikationer. Ligeledes har man gennem forskellige undersøgelser set på undervisningen gennem ligestillings-, køns- og mainstreamingsbriller⁴⁴. Debatten og aktiviteterne her har været holdt i live gennem årene.

LO valgte på sin 1999-kongres at fokusere på ligestilling og sætte emnet på den strategiske dagsorden. Tine Aurovig Brøndum (senere Huggenberger), LO's næstformand:

"Fordi vi gerne vil puste nyt liv i debatten, fordi vi gerne vil være med til at flytte ligestillingsdiskussionen ud over rampen som politisk korrekt halehæng (...) Det er en stor proces vi skal til at sætte i gang (med den nye mainstreamingstrategi) og vi skal alle sammen blive dygtigere til at identificere de problemer, nye tiltag kan rejse af ligestillingspolitisk art."

Samtidig med at LO opfordrer til og støtter de statslige ligestillingsbestræbelser, siger Tine Aurovig Brøndum (Huggenberger) i 1999:

"Der er ingen tvivl om, at nogle af de helt store slag på de ligestillingspolitiske områder skal slås på arbejdsmarkedet, i de fremtidige overenskomster, ude i den enkelte forhandling - på den enkelte arbejdsplads; løn, pension, barsel, omsorgsdage og andre former for fleksibilitet, der kan bidrage til en bedre sammenhæng mellem arbejdsliv og familieliv for at nævne nogle få. Vi (LO) kan sætte fokus på problemerne, men det er ude lokalt, at slagene skal slås."

Litteratur:

Danmarks Statistikbank, oktober 2001, www.dst.dk

Ta' lige stilling, LO-Kongres, LO 1999

Kvinder og klassekamp, af Anette Wolthers: Prinkipo 1972

Ligestillingsrådets årsberetning 1998

Køn og fagbevægelse i 100 år, LO 2002:

http://fiu-ligestilling.dk/tools_materials_taxonomy/konsligestilling/page/4/

Tidslinje; Kvindekampens historiske højdepunkter, af Mikkel Nørskov Kjær,

Berlingske Tidende 11. april 2008, www.b.dk

Portrætter af Thit Jensen, Inger Gamburg, Marie Nielsen, Minna Rasmussen

og Jonathan Leunbach er skrevet på baggrund af opslag på wikipedia,

denstoredanske og kvindebiografisk leksikon

Kvinder og sundhed – viden om prævention og forplantning,

Sundhedsstyrelsen 2006, www.sst.dk

60 år i tal, Danmarks Statistik, december 2008, redaktion Birgitte Brøndum,

Marianne Mackie og Kamilla Elkjær Nielsen

LO's medlemstal 1967-1999 er beregnet på baggrund af Køn og fagbevægelse i

100 år, af Anette Wolthers, LO, juni 2002 side 76 – samt KVINFO:

http://www.kvinfo.dk/files/kilde_pdf/Kilde421.pdf

LO's medlemstal 2000 er beregnet ud fra www.leksikon.org/art.php?n=1597

Arbejderbevægelsen 1971-2000 - NOTER

- 43 Der er ingen lovbestemte lønsatser i Danmark – heller ingen minimumsløn. Parterne på det private danske arbejdsmarked har aftalt fire lønsystemer, og her gengives systemerne, som de ser ud i 2015: Normalløn, hvor hele lønnen fastsættes ved overenskomstforhandlingerne og som hovedregel ikke kan genforhandles i overenskomstperioden. Dette system har tidligere været meget udbredt især inden for industriområder med mange kvinder, men dækker i dag ca. 16 procent af de ansatte inden for LO/DA-området. Det bruges også inden for den offentlige sektor i stort omfang. Minimalløn, hvor overenskomsten kun fastsætter grundlønnen som minimum. Den faktiske løn forhandles lokalt og udvides i form af en række tillæg. Der er også mulighed for i løbet overenskomstperioden at forhandle løn flere gange – dog uden ret til at konflikte. Dette system er mest udbredt blandt faglærte arbejdere. Så er der to systemer mere: Mindestbetalingssystemet, hvor man som individ får en lav mindsteløn gennem overenskomstforhandlingerne, der følges op af lokale lønforhandlinger i overenskomstperioden. Sammen med minimallønssystemet dækker mindestbetalingssystemet 62 procent af de ansatte inden for LO/DA-området. Endelig er der overenskomster uden lønsats, hvor hele lønnen fastsættes ved forhandlinger på den enkelte arbejdsplads, dækkende 22 procent af LO/DA-området. (Kilde: <https://da.wikipedia.org/wiki/Minimall%C3%B8n>)
- 44 Mainstreaming. I 1990'erne begyndte man at se arbejdet med ligestilling mellem kønnene som noget, der skulle ud af en understrøm eller sidestrøm og ind i 'hovedstrømmen'. Dvs. spørgsmålet skal ind i hovedpolitikkerne og i rammerne i organisationerne. Det var et opgør med f.eks. kun at lave ligestillingsarbejde for og med kvinderne i nogle afgrænsede rum. Derfor skulle ligestilling tænkes ind i samfundet generelt, i de statslige tiltag generelt osv.

Arbejderbevægelsen 2000-2015

I denne periode sker der voldsomme ting i form af en dyb krise, den værste siden 1930'erne. Den får mange markeder til at bryde sammen, og det går slemt ud over mange danske arbejdspladser. Ud over virkninger af krisen er der stadigvæk strukturelle uligheder mellem kvinder og mænd. F.eks. er mænds pensionsformuer 30 procent større end kvinders i 2003. Offentligt ansatte kvinder får otte procent mindre i løn end offentligt ansatte mænd i 2005. Den generelle forskel på kvinde- og mandelønninger er i 2000 på 12-19 procent i mændenes favør. LO-fagbevægelsen startede i 1999 et kønsligestillingsarbejde med henblik på at få flere kvinder i position til ledende hverv i fagbevægelsen, Dette arbejde fortsættes og bredes ud til mange indgange til det faglige arbejde, og mændene inddrages. I løbet af perioden udvides arbejdet til også at omfatte mangfoldighed og ligestilling. LO's uddannelsesarbejde om køn, mangfoldighed og ligestilling bliver placeret i FIU-ligestilling fra 2005.

Finanskrisen

I begyndelsen af 2000'erne havde der været højkonjunktur, drevet af stigninger i ejendomspriserne både i USA, Europa – og også Danmark, hvor folk optog lån i deres friværdier⁴⁵. Ved et fald i boligpriserne får lånerne svært ved at betale renter og afdrag til banker og låneinstitutter. Forbruget faldt, og arbejdsløsheden steg. I løbet af efteråret 2007 og sommeren 2008 brød det amerikanske finansmarked sammen. Verdenshandlen faldt med 20 procent-points i løbet af krisen.

De danske banker havde et voksende underskud på deres udlån, som de finansierede ved at optage lån på det internationale kapitalmarked. For at redde bankerne gav regeringen dem skattefinansierede bankpakker i milliardstørrelse. Danske firmaer havde også gældsat sig hårdt og menes at være årsag til 20 procent af det samlede fald i investeringerne under krisen. Især inden for byggeri, fremstilling, handel og transport – og ikke mindst landbruget. I Danmark kom krisens værste tilbageslag i perioden 2008-2009. Krisen klingede først af i slutningen af 2012. Krisen havde skabt:

- Negativ vækst i Bruttonationalproduktet
- Underskud i statskassen
- Stigning i ledigheden fra 52.000 til 148.000 (2008-2011)
- Nedgang i beskæftigelsen med minus 100.000 personer (2009)

Finanskrisen og køn

I anledning af krisen offentliggør Europa-Parlamentets Udvalget om Kvinders Rettigheder og Ligestilling et forslag til beslutning i parlamentet med henvisning til finanskrisens indflydelse på sårbare sektorer og de kønsmæssige konsekvenser. De mener, at finanskrisen var forårsaget af mænd, og det er et flertal af mænd, der skal lave krisebekæmpelse, da der f.eks. kun er 5 procent kvinder i EU's finansielle institutioner. De mener endvidere, at der i krisebekæmpelsen ikke tages hensyn til de kønsmæssige aspekter i erhvervene. Første bølge i krisen ramte den mandsdominerede byggesektor, men anden bølge ramte de kvindedominerede erhverv i detail-, service- og turismesektorerne: Den første bølge fik mest bevågenhed i redningsplanerne. De peger også på, at det offentlige kvindearbejdsmarked rammes hårdt, da der bliver skåret ned her. Det konstateres, at uligheden mellem kvinde- og mandelønninger vokser som følge af krisen, at kvinder lægger mere ubetalt arbejde i familien med tre gange så megen tid som mænd med at passe børn, gamle og syge pårørende og klare husholdningen. I det hele taget kritiserer udvalget den 'arkitektur', der er i de finansielle og politiske strukturer, hvor kønsaspektet slet ikke er indtænkt. Man kan hertil føje, at hovedstrategien på kønsligestillingsområdet i EU siden 2000 har været kønsmainstreamingsstrategien, der netop lægger vægt på at integrere køn og ligestillingstænkning i alle strategiske og politiske planer. Men den svipsede altså her.

Kvindearbejde til 'mandeløn'

Politikker om liberalisering og udliciteringer af offentlige opgaver er blevet øget efter 2000'erne i Danmark. Det gik især ud over kvinderne, der udgør 70 procent af de offentligt ansatte. Kvinder inden for sundhedsområdet mente ved overenskomstforhandlingerne i 2008, at nu var det tid at få realiseret ligelønnen mellem kvinder og mænd. Den 16. april 2008 gik Sundhedskartellet⁴⁶ og FOA i (lovlig) strejke, og siden fulgte BUPL i den strejke, som skulle blive den mest omfattende nogensinde i den offentlige sektor i Danmark med 75.000 i strejke. Kravet til de offentlige arbejdsgivere var 15 procent mere i løn og nedsættelse af en ligelønskommission, der skulle komme med forslag om realisering af ligeløn mellem offentligt og privat ansatte og ligeløn mellem kvinder og mænd – bl.a. baseret på sammenlignelige uddannelser. Strejken sluttede i juni 2008, hvor der blev accepteret en lønstigning på 13,3 procent

til sygeplejerskerne og 12,8 procent til resten af det offentlige område. De fik deres krav opfyldt om nedsættelse af en lønkommission, der arbejdede i perioden 2008-10.

Lønkommissionen 2008-10

Lønkommission nedsattes i 2008 og arbejdede indtil 2010, hvor den kom med sin betænkning: *Løn, køn, uddannelse og fleksibilitet?*⁴⁷

Kommissionen afleverer sin rapport i 2010 *"til de offentlige overenskomstparter med henblik på, den kan indgå som fælles baggrundsmateriale ved kommende overenskomstforhandlinger på det offentlige område – og dermed den videre dialog, der kendetegner den danske model med udstrakt samarbejde mellem arbejdsgivere og lønmodtagere"*. Kommissionen siger også, at det er ikke alt omkring uligelønnen, som parterne selv kan klare, idet vi i Danmark har et kønsopdelt arbejdsmarked – og, at hvis der skal opnås ligeløn, er der også krav til *"administrativ, regulering, styring og dokumentation. På den baggrund opfordrer Lønkommissionen relevante organisationer, myndigheder og institutioner mv. på alle niveauer til at foretage et serviceeftersyn også på de områder."*

Det offentlige ligestillingsarbejde

Nu skulle man så tro, at der efter lønkommissionens arbejde og afrapportering fra ministeren for ligestilling efterfølgende ville blive taget nogle initiativer. Alle departementer og statslige styrelser, institutioner og virksomheder, mv. med mere end 50 ansatte samt alle kommuner og regioner skal efter Ligestillingslovens §5 og §5a indberette ligestillingsredegørelser hvert andet år. Den periode, der dækker november 2011 til oktober 2013⁴⁸ – altså den første indberetning efter lønkommissionens færdige arbejde – nævner ikke med ét ord lønproblematikken eller *"administrativ, regulering og dokumentation"* i forbindelse hermed. Hverken ministeriets spørgsmål til eller de offentlige institutioner selv er kommet på den tanke, at her er noget, der skal arbejdes videre med.

Nyrup-regeringerne 1993-2001 lavede et større reformarbejde på ligestillingsområdet med ny lovgivning og oprettelse i 1999 af en ministerpost⁴⁹ med ligestilling som område. Senere regeringer har fortsat udnævnt ministre for li-

gestilling. Danmark er også forpligtet til at have lovgivning om og arbejde med ligestilling som konsekvens af vores medlemskab af EU siden 1973. I 1989 blev loven om ligebehandling ændret, så offentlige myndigheder får pligt til at arbejde for ligestilling. Arbejdet er siden da blevet udviklet med lovgivningskomplekser, klageordninger og er blevet institutionaliseret – både i den private og den offentlige sektor. Men det virker som om, at regeringerne herefter mener, at kønsligestillingen er blevet gennemført i Danmark, og at man nu kan klare arbejdet institutionelt.

Arbejdsmarkedet

Finanskrisen har haft indflydelse på udviklingen på arbejdsmarkedet, idet vi har set et fald i arbejdsstyrkens beskæftigelse på 78.000 personer i perioden 2007-2015 og en stigning på 52.000 ledige. Mændenes andel af faldet i arbejdsstyrken og deres andel af stigningen blandt de ledige er størst. Dette vises på nedenstående tabel 13.

Tabel 13:

Udvikling i beskæftigelse og ledighed pr. 1. januar 2007 sammenlignet med 1. maj 2015 blandt de 15-74 årige kvinder og mænd i befolkningen, antal og procent

	kvinder		mænd		I alt	
	antal	procent	antal	procent	antal	procent
2007 beskæftigede	1.311.000	46,4	1.515.000	53,6	2.826.000	100
2015 beskæftigede	1.290.000	46,9	1.458.000	53,1	2.748.000	100
Forskel i procent-points	-21.000	-26,9	-57.000	-73,1	-78.000	
2007 ledige	68.000	56,2	53.000	43,8	121.000	100
2015 ledige	89.000	48,6	94.000	51,4	183.000	100
Forskel i procent-points	+21.000	+40,4	+41.000	+78,8	+52.000	

(Kilde: Statistikbanken 2015. Egne beregninger, Anette Wolthers)

LO

At de produktive erhverv, fremstillingserhvervene, lukker, skærer ned eller flytter til udlandet kan også ses på medlemstallene i LO's forbund. I 2000 var der i alt 1,4 mio. LO-medlemmer. I 2011 er tallet faldet til 1,1 mio. I perioden er der også sket mange fusioner mellem LO's forbund.

Tabel 14:

LO's 18 medlemsforbund, hver fordelt på kvinder og mænd, antal og procent, 31.12. 2011 samt arbejdsmarkedstilknyttede i forbundene pr. 31.12.2014

Forbund	Kvinder		Mænd		I alt Antal = 100 procent	
	antal	procent	antal	procent	2011	(2014)
Blikkenslager-, Sanitets- og Rør-arbejderforbundet i Danmark	27	0,3%	9.986	99,7%	10.013	7.863
Dansk Artistforbund	549	42,6%	741	57,4%	1.290	1.119
Dansk Frisør- og Kosmetik-Forbund	4.146	96,0%	173	4,0%	4.319	
Dansk Funktionærforbund – nu en del af Service- forbundet						
Dansk Jernbaneforbund	802	14,3%	4.790	85,7%	5.592	4.969
Dansk Metal	5.109	4,3%	113.486	95,7%	118.595	81.130
Dansk Postforbund – nu 3F						
El-forbundet	303	1,0%	29.028	99,0%	29.331	22.672
Forbundet af Offentligt Ansatte, FOA (senere Fag og Arbejde)	171.718	87,6%	24.237	12,4%	195.955	164.615
Forbundet, Træ-Industri Byg, TIB – nu 3F						
Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark, HK	217.483	74,9%	72.823	25,1%	290.306	193.547
Hærens Konstabel- og Korporalforening, HKKF	215	4,9%	4.157	95,1%	4.372	4.964
Kvindeligt Arbejderforbund, KAD – nu 3F						
Malerforbundet i Danmark	3.217	28,5%	8.079	71,5%	11.296	7.617

Forbund	Kvinder		Mænd		I alt Antal = 100 procent	
	antal	procent	antal	procent	2011	(2014)
Fødevarerforbundet, NNF	6.386	29,7%	15.131	70,3%	21.517	18.912
Pædagogisk Medhjælper Forbund, PMF – nu FOA						
Restaurations- og Bryggeri-arbejderforbundet, RBF – nu 3F						
Socialpædagogisk Landsforbund, SL	28.734	75,0%	9.578	25,0%	38.312	36.663
Specialarbejderforbundet i Danmark, SID – nu 3F						
Teknisk Landsforbund, TL	11.735	44,0%	14.962	56,0%	26.697	23.631
Telekommunikationsforbundet – nu Dansk Metal						
Fagligt Fællesforbund, 3F	96.896	28,1%	247.500	71,9%	344.396	253.430
Serviceforbundet (tidl. Dansk Funktionærforbund)	3.935	24,5%	12.128	75,5%	16.063	18.982
Fængselsforbundet i Danmark	1.078	32,2%	2.267	67,8	3.345	3.166
Håndbold Spiller Foreningen	189	48,1%	204	51,9%	393	373
Spillerforeningen (fodbold)	114	11,4%	889	88,6%	1.003	892
I alt	552.636	49,2%	570.159	50,8%	1.122.795	843.645

(Kilde: LO: https://www.lo.dk/omLO/faktaogtal/~media/LO/Rundt_om_LO/medlemstal/Medlemstal_111231.ashx - egen opstilling og procentudregninger, Anette Wolthers. Dansk Frisør og kosmetikarbejderforbund gik ind i Serviceforbundet i 2013. De forbund, der er skrevet med lilla er fusioneret med andre forbund efter 2000. Procentsatserne på køn er 2011-tallene. Tallene med kursiv fra 2014 viser LO-medlemmernes arbejdsmarkedstilknytning, der indbefatter: Beskæftigede og ledige fuldtids- og deltidsmedlemmer, fleksjobbere og andre medlemmer, som modtager kombination af løn og sociale ydelser, efterlønsmodtagere, ungarbejdere og fritidsjobbere, voksenlærlinge, lærlinge, elever, studerende med praktikperiode(r) samt frihedsberøvede. De udgør i alt 80,4 procent af det samlede medlemstal på 1.049.684 pr. 31.12.2014.)

LO har ikke kønsopdelte statistikker på sin hjemmeside efter 2011. På 11 år fra 2000-2011 er LO's medlemstal formindsket med 335.947 personer, heraf 154.319 kvinder og 181.628 mænd.

I 2011 er kvindeandelen i LO vokset til 49,2 procent. Så stor har den aldrig været før i LO's historie. Mændandelen er følgelig faldet til 50,8 procent. Vi kan dele forbundene op i tre kategorier:

- Forbund med næsten lige mange kvinder og mænd ca. 40/60 procent af hver:
Dansk Artistforbund, Teknisk Landsforbund og Håndboldspillerforeningen
- Forbund med over 60 procent kvinder:
Dansk Frisør- og Kosmetikforbund, FOA, HK, SL
- Forbund med over 60 procent mænd:
Blik, Sanitet og Rør, Dansk Jernbaneforbund, Dansk Metal, El-forbundet, HKKF, Malerforbundet, Fødevarerforbundet NNF, 3F, Serviceforbundet, Fængselsforbundet og Spillerforeningen

Vi ser af LO's medlemsmasse i 2011, at kun 28.380 – svarende til godt 2,5 procent af LO's medlemmer – er organiseret i forbund, der har ca. halvt af hvert køn. Der er 526.892 medlemmer, der er organiseret i forbund, hvor over 60 procent er kvinder. Disse forbund udgør knapt 47 procent. Resten af forbundene, hvor mændene udgør over 60 procent af medlemmerne, har 565.523 medlemmer, svarende til knapt godt 50 procent. LO afspejler stadigvæk på eksemplarisk vis det stærkt kønsopdelte danske arbejdsmarked. Kvinders organiseringsgrad begynder nu at overstige mænds. I 2011 var den 73,4 procent mod mænds 68,5.

LO former i 2011 en udgave af sine værdier: Stolthed, lighed og fællesskab – Begge køn slutter lige stærkt op om fagbevægelsen.

Uddannelse

I Danmark har der været satset stort på at uddanne befolkningen de sidste 20 år. Både kvinder og mænd uddanner sig – om end det er til forskellige fag og af forskellig længde.

Tabel 15:

Højeste erhvervskompetencegivende uddannelse blandt de 15-69 årige kvinder og mænd i befolkningen, antal og procent 1. januar 2015

	Kvinder		Mænd		I alt	
	antal	procent	antal	procent	antal	procent
Erhvervsuddannelse	544.863	44,6%	676.895	55,4%	1.221.758	100
Kort videregående KVVU	74.204	45,8%	87.949	54,2%	162.153	100
Mellemlang videregående MVU	350.598	65,5%	184.515	34,5%	535.113	100
Lang videregående LVU	146.945	48,8%	154.135	51,2%	301.080	100
I alt	1.116.610	50,3%	1.103.494	49,7%	2.220.104	100%

(Kilde: Statistiskbanken 2015. Egne beregninger, Anette Wolthers)

Selv om kvinderne i de sidste 30 år i større omfang end tidligere har taget videregående uddannelser – også de lange - er der flest kvinder med de mellemlange videregående uddannelser, MVU. Der er stadigvæk et flertal af mænd med lange videregående uddannelser, LVU, i befolkningen, selv om de yngste generationers kvinder har halet ind på mændene her. For første gang i historien var der i 1999 lige mange kvinder og mænd, der blev optaget på Københavns Universitet. I 2007 er 63,3 procent af nyoptagne kvinder. I aldersgruppen 30-34 år er der i 2015: 25.726 kvinder og 20.814 mænd med LVU. Men når vi ser på de ældste generationer, så er der 6.905 kvinder i alderen 65-69 år, der har LVU mod 13.719 mænd i samme alder i 2015.

Kvindens deltagelse og gennemførelse af uddannelser i stort omfang er noget, der karakteriserer vor tid – med start for ca. 30-50 år siden - i modsætning til tidligere tider, hvor der ikke var så mange kvinder, der fik en erhvervskompetenceuddannelse.

Når vi ser på uddannelser, er det også vigtigt at huske de mange gode uddannelsesmuligheder, voksne har, idet de kan få voksen-SU, hvis de er heltidsstuderende og VEU-godtgørelse, hvis de har arbejde. Så perioden er også kendetegnet ved, at det faktisk er muligt at være i 'livslang uddannelse'.

Indvandring

Den danske befolkning udgør i 2015 5,6 mio. indbyggere i alle aldre. Der er godt 36.000 flere kvinder i befolkningen end mænd. Af hele befolkningen er der ca. 2,8 mio. personer i arbejdsstyrken i alderen 15-74 år.

Ud over de danskere, der er født i Danmark af danske forældre, er der 11,1 procent indvandrere og deres efterkommere. Af dem kommer 58 procent fra såkaldte ikke-vestlige lande, der nu udgør 276.230 personer. Dette tal er fem gange højere end for 30 år siden. Resten af indvandrere og deres efterkommere kommer hyppigt fra vore nabolande og Europa. Dette tal er også steget. I perioden 1985-2015 har antallet af indvandrere og deres efterkommere været stigende, også blandt de vestlige indvandrere. I alt kommer der til Danmark indvandrere fra over 200 forskellige oprindelseslande.

De danske indvandrere og uddannelse

Mange indvandrere har taget en uddannelse i deres hjemlande, før de kommer til Danmark, derfor er de dårligt dækket af dansk uddannelsesstatistik. Men omkring 9 procent af de mandlige og 12 procent af de kvindelige indvandrere fra ikke-vestlige lande har taget en erhvervsfaglig uddannelse som deres højeste uddannelse. 2 procent af begge køn har taget en kort videregående uddannelse, KVVU, 3 procent af mændene og 5 procent af kvinderne har taget en mellemlang videregående uddannelse, MVU, og 4 procent af begge køn har taget en lang videregående uddannelse, LVU som højeste uddannelse.

Unge mænd med dansk oprindelse er oftere i gang med en uddannelse end unge mænd med indvandrerbaggrund – eks. 40 procent af de 20-29 årige mænd med dansk oprindelse mod 25 procent indvandrere. Men hos kvinderne er mønstret næsten ens indtil det 25. år, hvorefter kvinder med dansk baggrund stadigvæk oftere er under uddannelse end kvinder med indvandrerbaggrund. Men hos kvinder med ikke-vestlig baggrund i 20-21 års-alderen er andelen i uddannelse lidt højere end hos kvinder i samme alder med dansk baggrund.

Vandrende arbejdstagere

8,1 mio. EU-borgere bor i et andet EU-land end deres eget, 1,1 mio. er pendlere mellem EU-landene og 1,2 mio. er udsendte arbejdere, der pt. er midlertidigt i et andet land.

Ud over de indvandrere, der kommer til Danmark for permanent at bo her, er der også de vandrende arbejdstagere, hvoraf mange kommer fra EU-landene og kan arbejde og opholde sig i et andet EU-land. Nogle arbejder her en tid og drager så hjem igen, andre slår sig ned permanent efter nogle år. Antallet af arbejdere fra Østeuropa steg med 10 procentpoints i perioden 2013-14 til godt 90.000 personer, der arbejdede i Danmark. Udvidelsen af EU til 27 lande 2004-07 samt den finansielle krise fra 2008 har sat gang i vandringerne mod vest og nord til bl.a. Danmark, hvor arbejdstagere fra Polen, Rumænien, Litauen og Bulgarien er blandt de største grupper. 829 danske virksomheder valgte i 2011-12 at ansætte østeuropæisk arbejdskraft, ofte yngre mennesker. De danske fagforeninger gør et stort arbejde for at informere og organisere disse arbejdstagere om løn- og arbejdsforhold iflg. overenskomster samt deres rettigheder. 3F og FIU-Ligestilling har f.eks. udarbejdet pjecer på polsk, russisk, rumænsk, tysk og engelsk, der henvender sig til denne målgruppe.

(Kilder: www.thinkeuropa.dk – Severe labour exploitations: workers moving within or into the European Union, FRA European Agency for Fundamental Rights – pjecen: Vandrende arbejdstagere på www.3f.dk)

Au pairs

En anden metode til at komme fra hele verden til Danmark på er at blive au pair, hvor man får ophold hos en dansk værtsfamilie med børn under 18 år med henblik på at udvikle sproglige, faglige og kulturelle horisonter og et kendskab til Danmark. Her må man højst arbejde 5 timer om dagen i 6 dage. Au paires skal have minimum 4.000 kr. pr. måned (juli 2015) samt gratis kost og logi. Antallet af au pairs toppede i 2008, hvor knapt 3.000 fik tilladelse, hvor 80 procent heraf blev givet til filippinere. Men også ukrainere, kenyanere og brazilianere arbejder som au pair. Man må ikke være over 30 år, gift eller samlevende, have børn i hjemlandet eller være gravid, når man søger om at være au pair i Danmark! FOA, Fag og arbejde, tilbyder au pairs medlemskab

for 25 kr. om måneden, hvor de vil få nyhedsbrevet 'FOA Au Pair', gratis hjælp og vejledning, forsikring samt en adgang til en hotline.

(Kilde: www.sameksistens.dk og www.nyidanmark.dk - www.foa.dk/aupair)

Mangfoldighed og arbejderbevægelsen

Etnisk mangfoldighed

I 2012 formulerede LO for første gang en række grundholdninger mod mangeartet diskrimination på arbejdspladsen, hvor diskrimination pga. etnicitet var hoveddomdrejningspunktet. Oplægget hed: 'Fra forskelsbehandling til fælles trivsel'. At der kom et sådant oplæg var ud fra en erkendelse af, at Danmark nu er et samfund med mange kulturer – bl.a. også repræsenteret ved de 80.000 personer af LO's medlemmer med anden etnisk oprindelse end dansk.

LO kommer med en stærk opfordring til arbejdsgiverne om at indføre mangfoldighedspolitikker på arbejdspladsen og en anti-diskriminationspolitik i virksomhedens personalepolitik. Her mener LO, at arbejdsgiverne har hovedforpligtelsen til at udvikle sådanne politikker og sørge for en personalepolitik, der er ikke-diskriminerende. Faktisk var arbejdsgiverne meget tidligt ude med redskaber om mangfoldighedsledelse, og der blev også udgivet en del ledelseslitteratur om emnet.⁵⁰

I oplægget lægger LO vægt på, at Danmark har forpligtelser over for internationale konventioner om afskaffelse alle former for racediskrimination, og at ethvert menneske har krav på de samme menneskerettigheder. ILO-konvention 111 om modvirkning af forskelsbehandling mht. beskæftigelse og erhverv⁵¹ og de EU-direktiver, der handler om bekæmpelse af forskelsbehandling, er ratificerede og omsat til dansk lovgivning. LO peger på redskaberne i den danske model, når diskrimination skal bekæmpes: Eks. Samarbejdsaftalen og tillidsrepræsentantsystemet.

Oplevelse af 'det etniske'

Et er jo de overordnede politikker og lovgivning, noget andet er subkulturen i dagligdagen på arbejdspladserne. Diskriminationen kan ske fra flere sider - ledere, kunder eller andre personer på arbejdspladsen, som diskriminerer medarbejdere med en anden etnisk baggrund – eller kollegerne - også dem, der selv har en anden etnisk baggrund end dansk. I fagbevægelsen verserer der

flere historier om, hvordan man som indvandrere ikke bliver inkluderet: At cheferne ikke giver julegaver til medarbejdere med vikar-ansættelse; at kollegerne ikke åbner op for at inddrage en kollega til at være med i fødselsdagskassen eller fødselsdagskaffe på arbejdspladsen; at kvindelige kolleger chikaneres ud af kantinen af deres mandlige kolleger med samme etniske minoritetsbaggrund, fordi de ikke synes, at kvinder og mænd skal spise sammen osv. Disse former for adfærd tager fagbevægelsen fat på og gør noget ved – eller endnu bedre støtter de diskriminerede til også selv at kæmpe imod. Når sådanne handlinger forekommer, er de med til at forpuste arbejdsmiljø og arbejdsforhold.

I 2000 oplevede 10 procent nydanskere, at kollegerne diskriminerede. I 2012 var dette tal vokset til 17 procent. Forsker Christian Horst (Aarhus Universitet) udtalte i forbindelse med fremkomsten af disse tal: *”Hvis vi vil problemerne til livs, bliver vi nødt til at indse, at de måske ligger en bredere og racistisk funderet fjendtlighed i samfundet, som vi ikke har lyst til at se i øjnene. Vi har stadigvæk svært ved at forstå, at vi er et flerkulturelt samfund, og at de folk, vi betragter som fremmede, bor her som statsborgere med lige rettigheder”*

(Kilde: http://www.ugebreveta4.dk/diskriminationen-bider-sig-fast-paa-arbejdspladsen_14366.aspx)

Er danskerne racister, og har vi opbygget racistiske institutioner med fjendtlighed over for fremmede. Og hvorfor vil vi ikke forstå, at Danmark også er et multikulturelt samfund, som Christian Horst siger? Og hvad med de kolleger af anden etnisk baggrund, som ikke vil tolerere bestemt adfærd fra f.eks. kvindelige kolleger?

De fleste vil nok afvise spørgsmålene fra Christian Horst eller svare nej til dem. Men er der alligevel ikke noget 'at komme efter'? Vi vil nok ikke sige, at danskerne er 'racister' - nej nok nærmere 'etnocentrister' – dvs. forelsket i eget udgangspunkt, og 'vi er de bedste i verden' – og kan overse de bidrag og værdier, som andre kommer med. Nej, vi har ikke opbygget institutioner i Danmark, der er 'bevidst racistiske', men vores institutioner fungerer ofte og kan komme til at fungere på en kulturel ensidig måde med bestemte normer for adfærd. De fleste danskere vil jo nok – ved nærmere eftertanke – erkende, at vi er ved at udvikle os til et 'multikulturelt samfund', men hvordan forholder man sig til det? Det er det afgørende spørgsmål,

Endelig handler det også om hvem, der har definitionsretten eller har tiltaget sig definitionsretten over forhold her i verden – også holdningerne. Det er her den politiske kamp føres, som fagbevægelsen står midt i, når det drejer sig om de etniske minoriteter på arbejdsmarkedet. Det er jo fagbevægelsens historiske opgave at kæmpe for de små i samfundet. Derfor vender Fagbevægelsen tingene på hovedet og tiltager sig en anden definitionsret, der tager det alvorligt, når kolleger oplever sig undertrykt og diskrimineret. Og her er det jo ligegyldigt, hvem, det er, der diskriminerer. Det skal bare stoppes. De magtfulde kan tiltage sig definitionsretten – men set ud fra fagbevægelsens synspunkt, er det altid de svageste, der har definitionsretten – idet fagbevægelsen tager dem alvorligt og ser det som sin opgave at kæmpe for dem, der oplever sig undertrykt og diskrimineret.

At der er noget at tage fat på, viser også de flere og flere multikulturelle arbejdspladser i Danmark. Et eksempel er et københavnsk busgarageanlæg, hvorfra 800 chauffører med 64 etniske baggrunde hver dag drager ud som buschauffører i Købehavnsområdet. Det ville aldrig have gået godt, hvis ikke virksomheden har arbejdet med mangfoldighed. Reaktionen fra passagererne – især over for kvindelige buschauffører med tørklæde – udløser både beundrende/opmuntrende tilråb, men også sure miner og kritik. I serviceerhvervene generelt er der mange etniske baggrunde repræsenteret ved medarbejderne på hver arbejdsplads. Her kræver det virkelig en meget tydelig personalepolitik, hvis man skal undgå, at en bestemt klike tager magten i et sådant miljø, der først skal fastlægge normerne for kollegaskab, samarbejde, præstationer osv. med hinanden.

Fagbevægelsen – et godt sted at være

I 2014-15 etablerede FIU-Ligestilling et kursus, der hed 'Kvindelig meningsdanner', som var et kursus for kvindelige tillids- og arbejdsmiljørepræsentanter fra LO-fagbevægelsen med etnisk minoritetsbaggrund. Kurset havde besøg af SF'eren, Özlem Cekic, der fortalte om sin egen vej til at blive politiker. Hun foretog selv et gevaldigt spring i sin egen udvikling, da hun blev uddannet i fagbevægelsen til at blive tillidsrepræsentant for sine kolleger på arbejdspladsen. Og hvor vigtig fagbevægelsens fællesskab er for at blive inkluderet i et fag og udvikling af kollegaskab. Hun sagde til deltagerne: *'I skal være glade for at være en del af fagbevægelsen, det er det bedste sted at være for jer!'*

Fagbevægelsen har gennem historien vist, at den er et godt sted at være, selv om bølgerne kan gå højt. Fagbevægelsen har en række værdier og kvaliteter, som er rodfæstet gennem snart 150 års kamp, diskussion og praksis. Det, der kendetegner fagbevægelsen er:

- Den er demokratisk ledet, så derfor bliver alle politikker drøftet på kryds og tværs med enigheder og uenigheder – nogle gange fredeligt, andre gange i skarpe dueller
- Fagbevægelsen holder med de små – tager sager op, fører dem om nødvendigt ved domstolene, så en arbejder, kvinde eller mand, kan få sin ret
- Fagbevægelsen er det sted i samfundet, hvor man har pulsen på almindelige menneskers livs- og arbejdsvilkår – ud fra de gældende livsbetingelser. Den er ikke bare en meningsmaskine uden kontakt til realiteterne
- Fagbevægelsen er et bragende godt uddannelsessted, hvor de tillidsvalgte lærer alt det, der skal til for at kunne udføre dette hverv med den kompleksitet og empati, der er nødvendig, for at kæmpe for kollegernes ret og få samarbejdet med ledelsen til at fungere optimalt på en arbejdsplads.
- Fagbevægelsen har sine reflekser på plads – og har haft det igennem alle 150 år: Det er lige meget, hvor i verden du kommer fra, så vil vi også kæmpe for dig, når du vil være en del af os.
- Er der så slet ikke noget, som fagbevægelsen kunne gøre bedre? Jo, det drøftes jo hver eneste dag – og det påpeges også internt, hvis der foregår uretfærdigheder eller diskrimination. I en så stor bevægelse er der mange forskellige synspunkter og prioriteringer, der ofte fremføres bramfrit. For at kunne leve op til opgaverne og idealerne, er det netop vigtigt at stille de svære spørgsmål og være opmærksom på alle de skjulte mekanismer, der kan være i undertrykkelse, diskrimination og udbytning – sætte ord på og gøre dem til en del af de daglige opgaver og kampe i fagbevægelsens opgaver.

Kønsmæssig seksuel mangfoldighed

Det er en del af den moderne erfaring, at 'mand' og 'kvinde' ikke mere er nogle entydige begreber til at karakterisere mennesker med, når det drejer sig om menneskers orientering livsstilmæssigt og seksuelt. Kønnets betydning har udviklet sig ikke bare i vores kulturkreds, men i hele verden. Og dog er det danske arbejdsmarked og uddannelsessystem alligevel ret konservativt:

Kvinder søger hen imod eller bliver efterspurgt i nogle fag og uddannelser og mænd i andre. Så derfor har vi et stærkt kønsopdelt arbejdsmarked og uddannelsessystem. Dvs. når der skal laves fagligt arbejde på arbejdspladserne, så deler kvinder og mænd ikke oplevelser og erfaringer fra samme brancher, fag, arbejdsforhold og typer af faglige problemer. Derfor er fagbevægelsen nødt at være præcis på, hvad der kan være på færde – og kan ikke altid generalisere hverken erfaringer, politikker eller redskaber, der skal bruges i de enkelte tilfælde.

Alt i alt vil man nok sige, at opdelingen i kvinde/mand er en robust kategori – så meget, at den altid vil være en fare for at være stereotyp. Det kan føre til diskrimination, når nogle mennesker ikke følger normen og forventningerne. Der er ca. 1 procent af befolkningen, som er transpersoner⁵², som ikke har en kønsidentitet, som nødvendigvis hænger sammen med deres biologiske. De homoseksuelle udgør ca. 10 procent af befolkningen. En del af dem vælger at lade sig registrere som par eller gifte sig. Nogle vil have børn og familie, hvad der er muligt i dag.

I 2005 lavede LO's Ugebrev A4 en undersøgelse af homoseksuelles diskrimination på arbejdsmarkedet. Her viste det sig, at én ud af ti har oplevet diskrimination pga. deres seksuelle orientering. En senere undersøgelse viste, at en del homoseksuelle, der var 'sprunget ud', fortrød det igen på grund af omgivelsernes reaktioner. Endnu en undersøgelse i 2009 viste, at 83 procent bøsser og 88 procent lesbiske fortalte, at de var åbne om deres seksualitet på arbejdspladsen, men at det var alt andet end nemt at være det.

Laks og erstatninger

Den daværende LBL, Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske⁵³, tildelte 3F årets laks for 2005, fordi næstformand Jane Korczak klart meldte ud, at fagbevægelsen havde overset og undervurderet problemet og nu måtte gå til kamp mod specielt den rå tone på arbejdspladserne. 3F fulgte undersøgelsen op i sine afdelinger landet over, der meldte ind, at emnet var tabuiseret, men at mange kendte til diskrimination af homoseksuelle på deres arbejdspladser. Nærings- og Nydelsesmiddelforbundet, NNF, rejste den første danske retssag mod en bagermester, som havde mobbet en ung medarbejder, efter han sprang ud som homoseksuel. Den unge bager fik tilkendt 100.000 kr. i erstatning. NNF

fik en laks i 2007 for sit arbejde med sagen. Fagbevægelsen gik herefter med i pride-arrangementer og støttede denne sag meget tydeligt.

I 2007 udgav LO i samarbejde LBL pjecen: Kan du være dig selv på jobbet?

Formanden for LBL udtalte i den anledning:

”Det er klart, at en pjece ikke gør tingene alene. Men man skal jo starte et sted. Jeg håber, næste skridt er, at fagbevægelsen vil tænke seksuel orientering ind, hver gang man taler ligestillings- og mangfoldighedspolitik” Det har fagbevægelsen herefter gjort! Se nyeste pjece: LGBT-ligestilling på arbejdspladsen.

FIU-Ligestilling

LO satte spørgsmålet om kønsligestilling og kønsmainstreaming på sin strategiske dagsorden i 1999. Det var i første omgang den manglende repræsentation af kvinder i ledelserne både i LO og LO's forbund, der blev fokuseret på. Derfor blev der afholdt en række lederkurser kun for kvinder i 1999, fra 2004 kaldet Fagbevægelsens Lederkurser for kvinder, FLUK. Fra 2008 blev nogle af disse kurser både rettet mod kvinder og mænd og får så et m/k-klistret til navnet. Fra 2005 flytter denne aktivitet fra LO til et partnerskab bestående af tre forbund: 3F, HK og Metal – i 2015 udvidet med Serviceforbundet. Dette partnerskab får bevilget en del af LO's midler til Fagbevægelsens interne uddannelser, og kommer derfor til at hedde: FIU-Ligestilling. Gennem de 10 år, dette arbejde har foregået, har FIU-ligestilling ikke blot arbejdet med kurser og uddannelser, der er relateret til køn og fagbevægelsen, men også med etnisk ligestilling og fagbevægelse – og har udviklet mange slags aktiviteter inden for det område, som kan sættes under paraplyen, mangfoldighed. Hvert år bliver der udarbejdet et uddannelseskatalog, der hedder 'Naturligvis', med annoncering af de fastlagte uddannelser. Derudover laver FIU-Ligestilling hvert år et antal konferencer med aktuelle emner inden for køn og mangfoldighed. Desuden udarbejder FIU-Ligestilling bøger, pjecer og foldere om mangfoldighed på dansk og engelsk og mange af de sprog, som LO-fagbevægelsens medlemmer bringer med sig.

Flere tusinde tillidsvalgte fra LO-fagbevægelsen deltager i disse aktiviteter fra FIU-ligestilling, der ikke blot laver kurser og uddannelser som engangsforestillinger, men har faste netværk rundt om i landet om ligestilling og mangfoldighed⁵⁴.

FIU-ligestilling har med sin nu 10-årige eksistens vist et utrætteligt engagement i at tage vigtige ting i den faglige kamp på dagsordenen, anviser indsatser og løsninger, når de tillidsvalgte på arbejdspladserne skal leve op til det ansvar, der hviler stærkere og stærkere på deres skuldre, når de skal kæmpe sammen med medlemmerne om ordentlige arbejdsforhold og ret for den enkelte. Man ser, at fagbevægelsen i dag rejser langt flere enkeltsager ved nævn og domstole mm. med henblik på at skaffe medlemmerne deres ret og få erstatninger for overgreb på arbejdspladsen.

Litteratur:

Sundhedskartellet: www.sundhedskartellet.dk

Fag og Arbejde, FOA: www.foa.dk

BUPL: www.bupl.dk

Pæne piger kan også strejke – af Sara Andersen og Marie Frederiksen i Tidsskrift for Arbejdsliv 12. årg. Nr. 2, 2010

Fakta om sygeplejersker – samling af analyser, Dansk Sygeplejeråd, oktober 2008: www.dsr.dk

Løn, køn, uddannelse og fleksibilitet – sammenfatning og konklusion, 28. maj 2010: <http://www.lonkommissionen.dk/>

Dansk Kvindebiografisk Leksikon, www.kvinfol.dk
www.danmarkshistorien.dk

Resultat af ligestillingsredegørelser 2013, hovedrapport, ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold, oktober 2014
Statistikbanken 2015

Om vandrende arbejdstagere og au pairs: www.sameksistens.dk og
www.nyidanmark.dk - www.foa.dk/aupair

Om diskrimination på arbejdspladsen: http://www.ugebreveta4.dk/diskriminationen-bider-sig-fast-paa-arbejdspladsen_14366.aspx)

Kan du være dig selv på jobbet, LO 2007

LGBT-Ligestilling på arbejdspladsen, af Kristine Esrom Raunkjær m.fl., FIU-Ligestilling, august 2015: http://fiu-ligestilling.dk/tools_materials/lgbt-ligestilling-pa-arbejdspladsen/

Danske kvinder i fagbevægelsens arbejde – ligeløn, karriere og tillidsrepræsentantuddannelse, FIU-Ligestilling, juni 2014 – se <http://fiu-ligestilling.dk>

Arbejderbevægelsen 2000-2015 noter

- 45 Friværddi er forskellen mellem de lån, man allerede har i sin bolig og så, hvad den er værd.
- 46 Sundhedskartellet blev dannet i 1997 af 11 fagforeninger inden for social- og sundhedssektoren og repræsenterer ca. 120.000 medlemmer, der er sygeplejersker, tandplejere, terapeuter, fysioterapeuter, bioanalytikere, ergoterapeuter, farmakonomer, radiografer, jordemødre, kost- og ernæringseksperter. Kilde: www.sundhedskartellet.dk
FOA har i 2011 195.955 medlemmer, hvoraf størstedelen er ansat i kommuner og regioner og en mindre del er privat ansatte. De passer børn, plejer patienter, gør rent, kører busser, slukker brande og vedligeholder bygninger. De har f.eks. stillingsbetegnelser som social- og sundhedsassistenter – og assistenter, plejere, plejehjemsassistenter mm. Se www.foa.dk
BUPL, Børne- og ungdomspædagogernes Landsforbund - Forbundet for Pædagoger og Klubfolk har 65.000 medlemmer www.BUPL.dk
- 47 Løn, køn, uddannelse og fleksibilitet – sammenfatning og konklusion, 28. maj 2010 – <http://www.lonkommissionen.dk/>
- 48 Resultat af ligestillingsredegørelser 2013, hovedrapport, ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold, oktober 2014
- 49 Ministre for ligestilling i kronologisk orden: Jytte Andersen og Lotte Bundsgaard (S); Henriette Kjær (C), Eva Kjer Hansen, Karen Jespersen, Inger Støjberg, Lykke Friis (V); Manu Sareen (R) og Ellen Trane Nørby (V).
- 50 Ledelseslitteraturen og de amerikanske firmaer i Danmark havde længe fået inspiration fra USA, hvor virksomheder havde udviklet Diversity Management på baggrund af krav til virksomhederne om at ansætte og udvikle medarbejdere fra alle etniske grupper siden Borgerrettighedsloven af 1964)
- 51 ILO – Den internationale Arbejdsorganisation er FN's faglige organ for arbejdsmarkedsspørgsmål. ILO har vedtaget en række konventioner, der vedrører arbejdsforhold, f.eks. foreningsfrihed og beskyttelse af organisationsretten, ret til kollektive forhandlinger, Ligeløn – og nr. 111: Forbud mod diskriminering i ansættelses- og beskæftigelsesforhold (Kilde: Beskæftigelsesministeriet, <http://bm.dk>)
- 52 I juli 2015 vandt 3F en sag om diskrimination af en transperson for personen selv og LGBT. Sagen forløb over 3 år og viste, at en kommune havde fremstillet et internt notat om, at man ikke kunne have denne person ansat med henvisning til vedkommendes transkønnethed. omstolen idømte firmaet 30.000 kr. i erstatning med henvisning til ligebehandlings- og forskelsbehandlingsloven.

- 53 Foreningen blev oprindeligt dannet i 1948 og hed Forbundet af 1948 frem til 1985, hvor den skiftede navn til Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske, LBL. I 2009 skiftede foreningen navn til: LGBT Danmark, Landsforeningen for bøsser, lesbiske, biseksuelle og transpersoner. LGBT er den internationale betegnelse for disse grupper. I nogle lande kalder man nu disse grupper: LGBTQ. Her står q'et for 'queer'. 'Queer' betyder egentlig 'mærkelig' og først brugt nedsættende om homoseksuelle. For omkring 15-20 år siden blev ordet en samlebetegnelse for alle uden for den heteroseksuelle norm. I dag bruges ordet meget i de videnskaber, der forsker i kønsroller og identiteter hos LGBTQ-personer. 'Queer-theory' og 'Queer-studies' er nu discipliner inden for køns- og identitetsforskning.
- 54 Se FIU-Ligestillings hjemmeside: <http://fiu-ligestilling.dk> – og se publikationen: Danske kvinder i fagbevægelsens arbejde, ligeløn, karriere og tillidsrepræsentantuddannelse, juni 2014. Publikationen er en fremstilling af LO-fagbevægelsens og dermed FIU-Ligestillings arbejde for og med kvinder i fagbevægelsen

Appendix: Lidt
danmarkshistorie
om indvandring

Det, vi forstår som 'danskerne' i dag, er i virkeligheden resultat alle de indvandringer, der kommet til dette landområde i tidens løb. Danmarkshistorien er derfor i tæt samklang med de globale bevægelser, der har været gennem tiderne. Nogle gange er folk kommet hertil af sig selv, andre gange er de blevet inviteret. Vi kan se eksempler på green card-ordninger på først kongens og senere på arbejdsgivernes foranledning, og vi kan se eksempler på mennesker, der – tilfældigt eller planlagt – er kommet forbi og er taget afsted igen og andre, der har slået sig ned her og har integreret sig med de fastboende.

Krig, sult, misvækst, overbefolkning, religiøse stridigheder og arbejdsløshed og dermed mangel på overlevelsesmuligheder, men måske også lyst til at opleve nye verdener, har i flere hundrede tusinde år drevet mennesker på vandring. Danmark samt de områder og lande, der er og har været en del af landet gennem tiderne, har sine egne omfattende historier om ind- og udvandring.

Nogle gange, når der er krig og uro i verden, kommer der også flygtninge hertil. I første halvår 2015 er der 133.000 flygtninge, der er sejlet over Middelhavet til Europa. I de fem år, som borgerkrigen har varet i Syrien, er i alt 4 millioner mennesker flygtet fra landet. 7,6 millioner syrere er internt fordrevne i landet, oplyser FN. Denne konflikt er bare én, der i disse år dræber og fordriver hele befolkninger, som nu vandrer rundt i Europa. Nogle af dem kommer til Danmark.

Arkæologiske fund og gén- og sprogforskningen viser, hvor mennesker har vandret over kloden – også i det danske område – såvel før som efter den skriftlige historie. Hele denne historie kan vi ikke komme ind på her, men den er absolut spændende og kan give forståelse for de lange linjer i udviklingen. Her vil vi blot dukke ned i nogle enkelte historiske eksempler på, hvad der har præget dansk økonomi, politik og kultur, når det gælder indvandring.

Kongen inviterer 1500-1800

Igennem 300 år inviterede danske konger gentagne gange folkegrupper fra andre lande til at slå sig ned i Danmark. Motiverne for dette var først og fremmest at skabe innovation, vækst og mere moderne livsformer i bondelandet Danmark. For at lokke dem til landet fik disse grupper en række gaver i form af jord og penge, privilegier i form af skattefrihed, eneret til at udføre bestem-

te erhverv, være kongelig hofleverandører af forskellige varer, opretholde eget sprog, religion, kultur, retsvæsen osv. Alle disse folkegrupper er stort set assimileret i det danske samfund i dag – kun navnene på deres efterkommere – og hvis de har gravet efter viden i slægtens historie – viser deres herkomst. De herboende danskere har ved disse indvandring forholdt sig på to måder: Dels har de følt misundelse over de fremmedes privilegier, og dels har de taget ved lære af såvel nye tankesæt som nye produktions- og vareformer, som de bragte med sig. Ved at indføre sådanne privilegerede befolkningsgrupper skabte kongen ikke blot vækst, men også utilfredshed i erhvervene – i første omgang. På lang sigt et nyt paradigme.

Hollændere

Christian den 2. (1481-1559) var konge i perioden 1513-1523, gift med den hollandske Elisabeth og havde den hollandske Sigbrit Villoms (Mor Sigbrit) som politisk rådgiver. Begge havde ideer med fra et meget mere moderne Holland med ekspertise i malkekvæg og mejeridrift, landbrugs- og havedyrkning. De fik kongen til i 1515 at invitere 184 familier, bestående af 750 personer, til at slå sig ned på Amager, hvor de fik gratis jord, skattefritagelse, og tilladelse til fiskeri og fuglejagt. Ideen var at lave en ren hollandsk koloni med egne retsregler og retsvæsen, der dog blev opgivet i hhv. 1615 og 1683, hvor retsreglerne blev indrettet efter Jyske Lov og Danske Lov. Den hollandske koloni på Amager indførte fra starten en tradition om, at hollændere kun skulle gifte sig med hinanden. Denne blev dog brudt i 1759, da den hollandske foged indgik ægteskab med en dansk pige.

I de hollandske institutioner på Amager, kirke og skoler, talte man hollandsk samt plattysk, idet hollandske præster ofte kom fra Sønderjylland. Hollænderne blev i modsætning til de danske bønder selvejere på et tidspunkt, hvor den meste jord i Danmark ejedes af godsejerne eller den katolske kirke. Bønder på Amager var lige som på alle de danske øer underlagt vornedskabet. Dette betød, at bønderne var pålagt at forblive på det gods, hvor de var født og skulle arbejde for godsejeren resten af deres liv. Kongen var stærkt imod denne ordning, som han kaldte 'ond og ukristelig', men havde ikke magt til at afskaffe ordningen, som den stærke adel opretholdt. Kongen havde her et magtmotiv for at give hollænderne jord og privilegier samt et fornyelsesmotiv. Hollænderne var dygtige og blev hurtigt velstående, men danske bønder var utilfredse

med hollændernes privilegier, mens de selv måtte leve i en slags slaveri. De hollandske bønder blev alligevel en slags 'model' for, hvordan en ny bondestand kunne leve og arbejde. Grundlæggelse af 'Hollænderbyen' på Amager blev et forbillede for, hvordan handel og håndværk kunne styrkes i byerne. Hollænderkolonien holdt sig for sig selv i flere hundrede år indtil slutningen af 1700-tallet, hvor de selv begyndte at søge arbejde uden for Amager og integrere sig. Skellene mellem de danske bønder og de hollandske formindskedes, efterhånden som reformerne af de danske bønders vilkår i landbruget skred frem.

De reformerte franskmænd - huguenotter

Senere danske konger inviterede i flere omgange de forfulgte reformerte - dvs. tilhængere af den protestantiske kirkeretning, John Calvin havde grundlagt i 1550 - til Danmark. Det skete ad to omgange i 1685 og i 1720. Kong Christian den 5. (1646-99) var konge i 1670-99 og havde en tysk dronning, Sophie Amalie, der tilhørte den reformerte tro. Han indbød hendes trosfæller til Danmark, da han mente, at de var flittige og dygtige. Men der kom ikke rigtigt nogen i første omgang. I Frankrig blev disse reformerte – kaldt huguenotter ('edsvorne fæller') af deres modstandere katolikkerne, men navnet kom til at hænge fast – blodigt forfulgt. I 1685 forbød den franske konge folk at være protestanter, alle skulle være katolikker. Af den grund flygtede 500.000 protestanter ud af landet. Først i 1720 lykkedes det kong Frederik den 4. (1671-1730) konge i perioden 1699-1730, at få huguenotterne til Danmark.

Huguenotterne kom til Fredericia. I starten omkring 80 familier, der udviklede sig til fra 250 til 500 personer omkring 1800. De bosatte sig i et specielt kvarter, hvor de talte fransk. Men de yngre generationer opgav efterhånden det franske sprog og begynde at tale en sær blanding af fransk, 'fredericia-jysk' og tysk (tysk holdt de fast i, da de også som ét af deres privilegier havde til opgave at sørge for indkvartering til soldater, som ofte brugte tysk som sprog). De lærte danskerne at spise kartofler – og var gode til at dyrke tobak på de markjorde, som de havde fået tildelt inden for Fredericias volde. Her blev de kaldt avlsbrugere og havde stalde og kvæg.

Kartoffeltyskere

Danmark var udmarvet efter krig i begyndelsen af 1700-tallet. Derfor blev

der spekuleret i, hvordan man kunne forbedre landets økonomi. I Jylland lå der store uopdyrkede hedestrækninger, som man begyndte at se muligheder i. Kong Frederik den 5. (1723-1766), der regerede 1746-66, inviterede nogle bønder fra Mecklenburg, der var flygtet fra livegenskab, til at opdyrke heden. Men det var svært at holde tyskerne til arbejdet, da det var meget hårdt at brække hedelaget, alen, op, før jorden kunne anvendes til bl.a. kartoffelavl. Så mange af dem flygtede igen.

Der blev nu lavet et dansk nationaløkonomisk regnskab, der viste, at 10.000 tyske bønder var nødvendige i en periode på 10 år for at redde den danske økonomi. Endelig kom ni tyske familier til Viborg i 1759, og senere fulgte 327 familier i perioden 1759-62. De fik navnet kartoffeltyskere, da de (også) bragte kartofflen med sig. Kun 59 af de tyske familier slog sig ned permanent og blev jyske bønder. Deres eksempel påvirkede danske bønder, der nu også begyndte at opdyrke heden. Tyskerne lærte dem at avle nye afgrøder, kartofler, radiser, rødbeder, bønner, agurker, ærter, kål, løg – og holde bier. Faktisk blev det nationaløkonomiske regnskab opfyldt. Men det var med 10.000 danske (og tyske bønder, der var blevet danske) – og ikke over 10, men over 100 år.

Jøder

Mange jøder var erfarne handelsfolk, og kong Christian den 4. (1577-1648), der regerede 1588-1648 inviterede portugisiske **jøder** (sefardiske kaldes de jøder, der havde boet i Spanien og Portugal) til Danmark i 1634. Kongen havde erfaret, at disse jøder havde en meget gunstig indvirkning på økonomien, hvor de end boede. Kongen lovede dem skattefordele og ret til at klæde sig som de ville. De sefardiske jøder fik særbehandling, da det specielt blev tilladt for dem at vandre ind i landet i 1670, skønt der havde eksisteret et indvandringsforbud til Danmark for alle jøder indtil da. Denne særlige tilladelse for de sefardiske jøder blev fornyet i 1684 og i 1750. De tyske jøder og jøder østfra (ashkenaziske) derimod skulle søge enkeltvist om lov til indrejse og bosættelse.

Jøderne slog sig i 1600-tallet først ned i Fredericia, der havde fået en særlig status som indvandrerby. I 1788 fik jøder adgang til håndværkerlaugene. I 1800 var der 1.500 bosiddende jøder i Danmark. I 1809 tillod Kong Frederik den 6. (1768 -1839), der regerede i perioden 1808-1839, danskfødte jøder at bosætte sig over hele landet. I 1814 blev de nu 2.400 jøder ligestillet ved

lov med landets øvrige borgere. De havde indtil da grundlagt 34 fabrikker, 25 grosserer virksomheder og 140 var selvstændige håndværkere. Ved grundloven af 1849 fik jøderne borgerrettigheder på lige fod med danskerne.

Hernutter

I Sachsen i Tyskland havde en greve, Zinzendorf (1700-1760), opbygget en by, som han gav navnet 'Herrnhut' – 'under herrens hat' – der blev samlingssted for mennesker, der kæmpede mod officielt vedtagne trosopfattelser. Byen blev kernen i en ny trosopfattelse, hvor man som søstre og brødre skulle lære at elske hinanden på trods af forskelle og uenigheder. Det rygtedes, at disse hernutter var meget arbejdssomme og dygtige. Og Christian den 7. (1749-1808), der regerede 1766-1808, gav i 1771 lov til, at de måtte oprette en koloni med 800 personer i Danmark. De begyndte at opbygge en hel by ud fra deres tros- og styrelsesprincipper i 1773. De døbte den Christiansfeld efter kongen, der gav dem fuld frihed på skole- og kirkeområdet, frihed for militærtjeneste, frihed for at betale skat i to år samt et tilskud til at bygge byen op. Christiansfeld blev en by, der blev kendt for sit gode håndværk og sine kvalitetsvarer – og honningkager – samt sine gode kostskoler. Dertil sendte mange danskere deres børn, selv om der undervistes og blev prædikeret på tysk, og selv om børnenes forældre ikke på alle områder delte hernutternes tro. Den kollektive livs- og beslutningsstil, som hernutterne havde, lignede den gamle danske bondekultur en hel del. I løbet af 1900 tallet var der færre personer, der ønskede at tilslutte sig den livsform, som hernutterne havde. I dag er der 100-200 medlemmer af menigheden. Men i juli 2015 blev byen optaget på Unescos kulturarvsliste (sammen med Dyrehaven nord for København).

Arbejdsgiverne inviterer 1800-2000

Behov for arbejdskraft til at løse specielle opgaver har betydet, at arbejdsgivere - også i landbruget - bygherrer, universitet og forskellige organisationer og foreninger orienterede sig mod udlandet. Det er noget, der er foregået altid, og oftest er denne arbejdskraft kommet fra nabolandene til Danmark. Danmark har været modtagerland for specialister, da eliten i Danmark i form af konger, virksomhedsledere, videnskabsmænd og kunstnere har hentet ideer fra rejser i udlandet. Den første danske folketælling i 1850 viste, at godt 2 procent af den danske befolkning var født i udlandet.

Begivenheder og tilstande i udlandet har også haft indflydelse på, om deres indbyggere har søgt arbejde over grænserne. Tyskerne var den største indvandrergruppe og svenskerne den næststørste i begyndelsen af 1800-tallet i København.

Tyskerne

Der var nære forbindelser til den tyske kulturkreds, da mange tysktalende mennesker fra Tyskland, Østrig og Bøhmen (en del af Tjekkiet) kom til Danmark oftest via hertugdømmerne i Sønderjylland (som jo også var tysktalende – eller plattysktalende). Det havde også været nærmest sædvane for danske konger siden Christian den 1.s tid (konge 1448-1481) at hente deres dronninger fra tysktalende områder (i alt 16 danske dronninger har gennem historien været af tysk afstamning). Der blev hentet arkitekter og bygmestre fra Tyskland, Holland og Frankrig til landet – samt købmænd og håndværkere for at få gang i økonomien – og for at forbedre sundhedsvæsenets apoteker og kirurger. Tysk blev derfor et dominerende sprog, hvorfor der også blev administreret på såvel dansk som tysk.

Svenskere

I 1780 boede der 1.700 erhvervsaktive svenskere i København. Da Danmark mistede Skåne, Halland og Blekinge i Svenskekrigene, der blev afsluttede med fredsftaler i 1658 og 1660, mistede Danmark permanent sine besiddelser i Sverige. Det betød, at en del mennesker fra disse områder fortsat arbejdede i Øresundregionen og på Bornholm med landbrug, fiskeri og handel, hvad de jo havde tradition for. Men i perioden 1840-60 kom der pga. af befolkningstilvækst og fattigdom i Sverige større grupper af svenskere til Danmark. Folketællingen i 1880 viser, at der på det tidspunkt var 24.000 svenskere i Danmark. Mange var sæsonarbejdere både ved landbruget og ved de større anlægsarbejder, der foregik i Danmark på den tid – eks. anlæggelse af jernbaner

Polakker

På Lolland-Falster og Møn begyndte man for alvor at dyrke sukkerroer i 1880'erne. Hertil kom, at der i området blev opført nye fabriksanlæg, der kunne udvinde sukkeret af roerne. En lignende udvikling var i gang i Sverige, så man kunne ikke få arbejdskraft derfra, så derfor vendte arbejdsgiverne blikket mod Polen, som jo også er et naboland. Den danske arbejdskraft på

Lolland-Falster var blevet stærkt formindsket, fordi store dele af befolkningen var udvandret til USA.

I 1893 kom de første 400 kvinder fra Polen i alderen 15-20 år. Tyske fæstekontorer (i dag vil man nok kalde dem vikarbureauer) sørgede for at finde arbejdskraften. De udbyggede også deres servicepakker således, at der kunne følge en arbejdsleder med en gruppe kvinder. Men det betød ofte, at kvinderne fik en dårlig behandling, så sukkerfabrikkerne overtog selv opgaven med at importere og lede arbejdskraften.

I alt 3,5 millioner polakker udvandrede fra Polen i perioden 1870-1914 – hertil kom sæsonarbejderne. Alene til Danmark kom der ca. 14.000 sæsonarbejdere. Men Første Verdenskrig 1914-18 satte en stopper for indvandringen. Det var både svært at rejse ind i Danmark og også svært at rejse tilbage, da man som mand kunne blive tvangsindlagt til at deltage i krigen. Derfor forblev 8.000 polakker i Danmark under krigen – de var altså blevet til indvandrere nu. Da krigen sluttede i 1918 kunne man forvente, at der igen ville komme sæsonarbejdere i sukkerroerne. Det gjorde der også, men nu var de danske, da der var masser af dansk arbejdskraft og en arbejdsløshedsprocent på 20 i Danmark. Men polakkerne kom igen senere, og i 1930 havde 3.500 polakker permanent slået sig ned i Danmark. Det polske sprog og den katolske tro kom derfor til at præge Lolland-Falster gennem slægtled.

Arbejdsløshed, besættelse og krig 1930-45

Op igennem 1930'erne var der ikke brug for udenlandsk arbejdskraft i Danmark, da der var stor arbejdsløshed pga. den store krise, der indledtes med Wall Street-krakket i 1929. Mange danskere tog derimod arbejde i Tyskland eller udvandrede. Den næste store krise kom, da tyskerne besatte Danmark i 1940. Nu blev mange danskere arbejdsløse, da handel med f.eks. England ikke kunne fortsætte. I 1942 faldt arbejdsløsheden, da virksomhederne nu havde omstillet deres produktion og handel til fordel for det tyske marked. Det hjalp også på arbejdsløsheden, at den tyske besættelsesmagt satte omfattende arbejder i gang i Danmark med at bygge fæstningsværker, der beskæftigede mange bygningsarbejdere. Under hele besættelsestiden indtil 1945 regner man med, at ca. 127.000 danskere arbejdede i Tyskland. De fleste tog frivilligt af sted, men i nogle tilfælde truede arbejdsløshedskassen eller den kommuna-

le forvaltning de arbejdsløse danskere med, at de ville miste deres understøttelse, hvis de ikke tog afsted. Enkelte danskere blev pga. arbejdsvægring eller protester over arbejdsforholdene anbragt i tvangsarbejds- eller kz-lejre.

Perioden 1945-60 – vandring fra land til by

Danmark var kommet nogenlunde helskinnet gennem besættelsen og Anden Verdenskrig i sammenligning med andre europæiske lande, men produktionsapparatet var nedslidt, og behovet for at importere nye maskiner, råstoffer og foderstoffer til dyrene var stort – lige som i alle verdens lande. Landbruget var stadigvæk den vigtigste eksportsektor. Men selv om arbejdskraften fra landet nu begyndte sin store vandring mod byerne, så skete der alligevel en hastig mekanisering af landbruget, der kunne stå for væksten i produktionen.

Der var behov for arbejdskraft til at genopbygge produktionen. Her vendte man ikke blikket ud mod verden, men vendte det mod kvinderne. Allerede fem år efter krigen begyndte man at se en vigtig 'arbejdskraftreserve' i kvinderne – og især de gifte kvinder, som enten ikke arbejdede, kun arbejdede med sæsonarbejde eller arbejdede i den grå eller sorte økonomi. Kvinderne fik jobs i fabrikkerne, i serviceerhverv og i den offentlige sektor.

Gæstearbejdere i 1960-1973

Da væksten i Danmark ikke mere kunne nås eller øges med den kvindelige arbejdskraft, begyndte arbejdsgiverne at se sig om i udlandet – og man så nu længere væk end mod nabolandene. De gæstearbejdere, der kom til Danmark, var hovedsageligt mænd fra Tyrkiet, Jugoslaven og Pakistan. De kom hertil efter invitation fra de danske arbejdsgivere, der manglede arbejdskraft i industrien. Disse arbejdere rejste til Danmark for at tjene penge og havde intet ønske om forblive her. I 1962 var der 8.497 udlændige, der havde fået arbejdstilladelse i Danmark. I 1971 var det 24.852. Antallet af tyrkere og jugoslavere var i samme periode steget fra nogle få hundrede til hhv. 8.073 og 4.591. Denne strøm af gæstearbejdere stoppede i 1973, da regeringen Anker Jørgensen indførte et indvandrerstop. Med mulighed for familiesammenføring øgedes antallet alligevel senere.

Flygtninge

Gennem tiden er der også kommet flygtningegrupper til Danmark. Selv om disse havde brug for et arbejde for at overleve, så har det primært været krig og forfølgelser, der har bragt dem på flugt, rejser og vandringer ind i Danmark. I det følgende gives nogle eksempler på flygtningegrupper, der er kommet til Danmark, nogle på gennemrejse, andre på permanent ophold efter 1900. Ikke alle grupper er blevet nævnt, men eksemplerne kan give en fornemmelse af, hvor mange nationaliteter og kulturer, der er kommet til landet inden for få generationer.

Jøder fra Østeuropa og Tyskland

Flere grupper af jøder kom til Danmark omkring år 1900. Når de brød op, skyldtes det en række pogromer (jødeforfølgelser) i form af overfald, plyndringer og drab i Rusland fra 1881. Her boede seks millioner jøder overvejende i byerne. Jøderne boede også i de områder, der på den tid var besat af Rusland: Letland til Krimhalvøen, dele af Polen, Hviderusland og Ukraine. De måtte ikke købe jord og kunne heller ikke blive statsansatte embedsmænd. Den russiske regering ville af med jøderne og havde en plan om, at en tredjedel skulle udvandre, en tredjedel skulle forsvinde (hvorhen eller hvordan vides ikke), og en tredjedel skulle kristnes. Hver tredje jøde forlod Østeuropa og Rusland inden 1914. En del jøder var politisk aktive, og nogle havde dannet jødiske fagforbund og andre havde opbygget en jødisk afdeling af det russiske socialdemokrati, Bund. Da jøderne kom til København, dannede tilhængere af Bund en afdeling i byen lige omkring 1905-revolutionen i Rusland. Bund, som jo var medlem af Socialdemokratiet, deltog som delegeret i Anden Internationales kongres i København 1910. Morten Thing skriver om tiden i København, at der er mange udvekslinger mellem det danske socialdemokrati og østjøderne⁵⁶.

De fleste og mest velhavende østjøder, der kom til Danmark, drog videre til Storbritannien og USA, men, ca. 3.000 blev i Danmark, hvor de flyttede ind i de fattige kvarterer i København. Her ernærede de sig som småhåndværkere, skræddere og skomagere, eller blev arbejdere i tekstilindustrien som syersker og vævere. I 1921 bestod den jødiske befolkning i Danmark af 5.875 mennesker, hvoraf 2.775 var efterkommere af jøder, der var kommet i perioden 1600-1850. Resten, de 3.100, var de sidst ankomne fra Rusland og Østeuropa. Der blev nedsat en komité, Russerkomiteen, som den jødiske menighed i København stod bag. Dens vigtigste opgave var at samle penge ind, så østjøder-

ne kunne rejse ud af Danmark igen, idet de gamle og velintegrerede danske jøder var nervøse for, at der skulle komme problemer med de sidst ankomne. I 1930'erne kom der pogromer som en del af Hitlers program for at udrydde jøder såvel i Tyskland og i de landområder, som tyskerne førte krig i eller havde besat. Det betød, at der kom politiske flygtninge til Danmark, men indrejsetilladelserne blev nu så restriktive, at meget få fik legal indrejse.

I 1968-69 kom der pogromer i Polen, der tvang 30.000 polsk-jødiske borgere til at rejse ud af landet. 3.000 af dem kom til Danmark – mange kun på gennemrejse. I dag regner man med, at der bor omkring 7.000 mennesker med polsk-jødisk baggrund i Danmark, og ca. halvdelen af disse er medlemmer af Mosaik Trossamfund. Mange jøder har gennem tiden assimileret sig ind i det danske samfund og har opgivet deres kulturelle og religiøse særpræg.

Flygtninge efter Første Verdenskrig 1914-18

Under Første Verdenskrig var der illegal trafik til Danmark med østeuropæiske flygtninge, men det neutrale Danmark tog imod krigsfanger fra begge parter i krigen: 4.600 russiske, østrigske og tyske krigsfanger. Stort set alle blev sendt tilbage til deres hjemlande efter krigen. Men en del af de russiske flygtninge kunne man ikke sende tilbage, da de stod på tabernes side i den russiske revolution i 1917. Faktisk blev disse i 1919 forøget med 1.200 personer, hvoraf de fleste tog videre til andre lande i Europa eller til USA.

Danskere som flygtninge

Danmark tabte krigen mod Preussen og Østrig i 1864. Fredsslutningen bestemte, at Kongeåen blev sydgrænse, og derfor var der en del danske, der pludseligt opdagede, at de var blevet tyske. Dette fremkaldte en del indvandring til Danmark nord for Kongeåen. Men 5.000 danskere, der ikke flygtede nordpå, faldt i Første Verdenskrig 1914-18 som tyske værnepligtige. Først i 1920 kom flere i det danske mindretal til at bo i Danmark igen, da grænsen flyttede sydpå igen.

Kurdere

Kurderne blev lovet en selvstændig stat ved fredsslutningen i 1920 efter Første Verdenskrig. Det fik de ikke, tværtimod blev deres områder delt, så der i dag er kurdere i Irak, Iran, Tyrkiet, Syrien, Armenien og Azerbajjan. I 1915 bor der ca. én million kurdere i Europa og ca. 15.000 i Danmark.

Mellemløstiden og Anden Verdenskrig

Der var 18-20 millioner flygtninge i Europa efter Første Verdenskrig. I 1926 var der stadigvæk ca. ni millioner – flest i Østeuropa. Men så kom Hitler til magten i Tyskland i 1933, hvad der satte gang i folkeforfølgelserne. Nazisternes drøm var ét stort tysk rige, hvorfra alle andre etniske folk end tyskere skulle fordrives. Det udløste flygtningestrømme på 60.000 personer, der ville ud af Tyskland og senere også Østrig, der blev indlemmet i det tyske rige i 1938. En halv million mennesker – heraf 280.000 jøder flygtede fra Tyskland i perioden 1933-38.

I Danmark kunne man som flygtning i mellemløstperioden få opholdstilladelse i 3-6 måneder og skulle derefter forlade landet. Flygtninge fik hjælp fra private hjælpeorganisationer, men ingen offentlig hjælp. I 1940 var der i Danmark 1.800 flygtninge. Halvdelen af dem var jøder, hvoraf de fleste nåede at rejse ud igen, da Danmark blev besat af tyskerne i april 1940. Jøder blev ikke betragtet som politiske flygtninge af den danske stat. I mellemløstiden brugte ca. 20.000 flygtninge Danmark som transitland.

Inden 2. oktober 1943 var 6.000 danske jøder blevet fragtet over Øresund til Sverige og blev derfor ikke fanget i en planlagt razzia fra den tyske besættelsesmagts side. 464 jøder nåede ikke at flygte og blev fanget og sendt til koncentrationslejren Theresienstadt i det nuværende Tjekkiet. Ca. 5.000 danskere blev sendt til koncentrationslejren Neuengamme syd for Hamburg. Ca. 600 danskere døde i kz-lejrene – og mange fik svære traumer efterfølgende.

Efter Anden Verdenskrig kommer tyskere og baltre

Efter Anden Verdenskrig kom 238.000 civile tyskere samt ca. 20.000 civile personer fra Sovjetunionen og de baltiske lande (Estland, Letland og Litauen) til Danmark. De var på flugt fra de russiske tropper, der rykkede fra øst mod vest i krigens sidste tid. Flygtningene blev indkvarteret i barakker og var meget underernærede og syge. I alt døde 13.000 voksne og 7.000 børn blandt flygtningene i Danmark i det første år efter besættelsens afslutning. I 1949 drog de sidste flygtninge afsted, mens en del baltre slog sig permanent ned i Danmark. De mange flygtninge, der opholdt sig i Danmark i mange år, kostede landet milliarder (ca. 10-12 milliarder i dagens penge), penge som vanskeligt kunne inddrives fra de krigsførende stater. Kun Vesttyskland betalte i 1950'erne 160 millioner kr. til Danmark.

Ungarere, tjekker og andre europæere

I 1956 begyndte der en uro og kritik i sovjetstøttede stater i Østeuropa. I Ungarn kom det til en regulær opstand, og styret havde planer om at ville træde ud af Warszawapagten med Sovjetunionen. Det udløste en invasion fra Sovjetunionen, der rykkede ind med 200.000 soldater og nedkæmpede modstanden. 200.000 ungarere flygtede ud af landet. 1.400 personer kom til Danmark. Heraf valgte 800 af at slå sig ned permanent. Et lignende forløb ses i det daværende Tjekkoslovakiet, hvor et folkeligt oprør også fremkalder en sovjetisk invasion i 1968. En del tjekker flygter, og 500 kommer til Danmark. I det tidligere Jugoslavien kom der efter marskal Titos død i 1980 en række splittelser og uro, der til sidst endte i borgerkrige, der i perioden 1991-93 sendte 20.000 bosniere og i 1999 2.800 kosovo-albanere til Danmark. Tidligere var der også kommet en del portugisiske flygtninge og nogle fra Spanien, der flygtede fra diktaturerne i de to lande indtil 1975.

Latinamerikanere

I 1970'erne kommer der 800 chilenerne til Danmark. De er flygtet efter general Pinochets kup med efterfølgende masse mord. Der kommer også flygtninge fra diktaturerne i Argentina og Brasilien, men i mindre målestok

Mellemøsten

I 1979 kom der uro og forfølgelse i Iran efter Khomeini kom til magten ved en revolution mod Shahan, og dette bragte 11.000 iranske flygtninge til Danmark 2001. Striden mellem Israel og Palæstina har bragt 5.600 flygtninge til Danmark i perioden 1985-89. Fra Irak er der kommet 17.000 flygtninge i perioden 1980-2001. Fra Afghanistan er der kommet 7.000 til Danmark siden 1979.

Vietnamesere

Efter krigen mellem Nord- og Sydvietnam sluttede, drog en masse – især sydvietnamesere - ud af landet. 4.000 af dem kom til Danmark i perioden 1975-84

Tamiler

Fra Sri Lanka (det tidligere Ceylon) er der flygtet ca. to millioner tamiler til den vestlige verden efter en blodig borgerkrig. 11.000 tamiler kom til Danmark i perioden 1985-89. Regeringen havde nægtet dem familiesammenføring ved

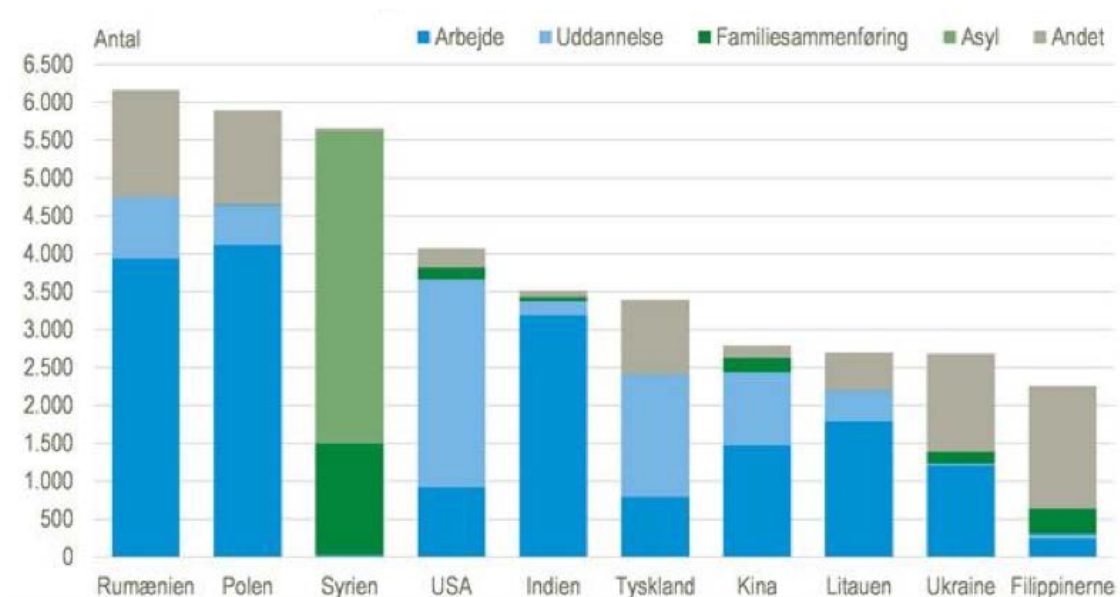
at lade være med at behandle deres sager eller trække dem i langdrag. Justitsministeren blev tiltalt i en Rigsretssag, hvor han blev dømt til fængsel i fire måneder, men ikke kom til at afsone. Regeringen gik af i 1993.

Afrikanere

I 1972 kom der 158 flygtninge fra Uganda, og i 1990-2006 kom der 12.000 flygtningen fra Somalia.

Figur 3:

EU/EØS opholdsbeviser og opholdstilladelser, udstedt til Danmark, 2014.

(Kilde: Danmarks Statistik: <http://www.dst.dk/da/Statistik/NytHtml.aspx?cid=18861> .
Mørkeblåt = arbejde, lyseblåt= uddannelse, mørkegrøn= familiesammenføring, lysegrønt=asyl, gråt= andet)

Litteratur

Fra huguenotter til afghanere – indvandringens historie i Danmark, af Peter Bejder og Kim Boye Holt, Systime 2003

Flugten til Amerika – eller drivkræfter i masseudvandringen fra Danmark 1868-1914

De russiske jøder i København 1882-1943, af Morten Thing, Gyldendal 2008

Opholdstilladelser i Danmark 2014:

Danmarks Statistik: : <http://www.dst.dk/da/Statistik/NytHtml.aspx?cid=18861>

Bemærk: Immigrantmuseet – indvandringens kulturhistorie i Farum: <http://www.immigrantmuseet.dk/> og

Appendix - NOTER

56 De russiske jøder i København 1882-1943, af Morten Thing, Gyldendal 2008

